

15424

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI
ANABİLİM DALI

Ahmet ÇELİK

KUR'AN-I KERİM
İLE
YENİ MÂNÂ KAZANAN İSTİLAHLARIN
CAHİLİYYE
DÖNEMİNDEKİ KULLANILIŞLARI

Yüksek Lisans Tezi

Tez Yöneticisi
Prof.Dr.Nasuhi Ünal KARAASLAN

ERZURUM -- 1991

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

II

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	III-VII
SUMMARY (İngilizce Özet)	VII
TRANSKRİPSİYON	IX-X
BİBLİYOGRAFYA	XI-XVI
DIĞER KISALTMALAR	XVII
GİRİŞ	1-4

I. BÖLÜM

İNANÇ ESASLARI'YLA İLGİLİ KAVRAMLAR	5-17
Câhiliyye	5-7
Din	7-9
Fıkıh	9-10
Gayb	10-11
İbâdet	11-12
Kader	12-13
Kadâ	13-14
Rabb	14-15
Resûl	16
Şerî'a	16-17

II. BÖLÜM

İSLÂM ESASLARIYLA İLGİLİ KAVRAMLAR	18-33
Âkifûn	18
Hacc	18-19
Huşû	19-20
Mağfire	20-21

Mikât	22
Nusuk	23-24
Rukû'	24
Salât	25-26
Savm	27
Sucûd	27-28
Şehâdet	28-29
Tahâret	29
Tebettül	30
Tesbîh	30-31
Teyemmüm	32
Zekât	32-33

III. BÖLÜM

KUR'ÂN'DA İNSAN VASIFLARIYLA İLGİLİ KAVRAMLAR ..	34-43
Fısk	34
Fücûr	35
İhsân	36-37
İslâm	37-38
İmân	38-39
Küfr	39-40
İlhâd	40
Nifâk	41
Şirk	42
Zulm	42-43

IV

IV. BÖLÜM

CİHÂD VE AHLAKLA İLGİLİ KAVRAMLAR	44-61
Bâtıl	44
Cihâd	44-45
Cipt-Tâgût	45-46
Dalâlet-Hidâyet	46-48
Enfâl	48
Fuhs	49
Felâh	50
Feth	50-51
Fey'	51-52
Hamd-Şükr	52-53
İsm	54
Kerem	54-55
M'aruf-Münker	56-57
Rüşd-Gayy	57-58
Şabr	58-59
Suht	59
Takvâ	60
Tevekkul	60-61
Tuğyân	61

V. BÖLÜM

GAYB 'ÂLEMİYLE İLGİLİ KAVRAMLAR	62-72
Âhiret	62
Ba's	63
Cehennem	63-64
Cennet	65-66

Dünyâ	66-67
Firdevs	67-68
Melek	68-69
Nesr	69-70
Sa'at	70
Şeytân	71-72

VI. BÖLÜM

KUR'ÂN'LA İLGİLİ KAVRAMLAR	73-77
Âyet	73
Kur'ân	74
Nesh	75
Sûre	75-76
Zikr	76-77
SONUÇ	78

Ö N S Ö Z

Yüz yıllardan beri Kur`ân`a hizmet etmiş ve O`nun kültürü ile haşır neşir olan asil milletimizin lisanında, hâlâ bir çok Arapça kökenli kelime, ıstılâh ve terimler, canlılıklarını sürdürmekte ve İslâmi ilimlerden olan, tefsir, hadis, ve fıkıh gibi bilim dallarında bir çok ıstılâh hâlâ kullanılmaktadır.

Biz, bu düşünceden hareketle, Türkçede kökleşmiş veya Kur`ânî ıstılâh olarak devam edegelmiş (mümin, münâfık, hac, zekât v.b.) kelimelerin, Câhiliyye döneminde hangi mânâyâ geldiklerini, mânâ yönünden değişik bir anlam kazanıp kazanmadıklarını, Câhiliyye çağı ile mukayeseli olarak inceleyip tesbit etmeye çalıştık.

İşte bu tesbit ettiğimiz kelime ve kavramları, konuları itibariyle ve her konuyu kendi arasında alfabetik sıraya göre dizerek, İnanç, İbadet, İnsan vasıfları, Cihad ve Ahlakla ilgili Kavramlar, Metafizik ve Kur`ân`ın kendisiyle ilgili kavramlar diye altı bölüme ayırdık.

Birinci bölüm inançla ilgili kavramları kapsamaktadır. Burada, câhiliyye, dîn, fıkıh, gayb, ibâdet, kader, kağâ, rab, resûl, ve şeri`at kavramları üzerinde durulmuştur.

İkinci bölüm de, İslâm`ın beş prensibi ve bunların teferuatına ait kavramlar üzerinde durduk. Bunlar; akifûn, hac, huşû, mağfiret, mîkât, nusuk, rükû, şalât, şavm, secde, şehâdet, tehâret, tebettul, tesbîh, teyemmüm ve zekât kavramlarıdır.

Üçüncü bölüm, insanların sınıfları ve tipleri konusunda Kur`ân`ın ortaya koyduğu tasniflerle ilgilidir. Zira Kur`ân, insanları, fasık, fâcir, muhsin, müslim, mü`min, mulhid, kâfir, munâfık, müşrik ve zâlim gibi tasniflere tabi tutmuştur.

Dördüncü bölüm; nefsi kötü duygulardan arındırmayı ifade eden kavramları ihtiva ettiği gibi, ayın zamanda da, İslâm`ın kötü saydığı huyları da kapsamaktadır. Bunlar; batıl, cihad, cipt, tâğût, dalâlet, hidâyet, enfâl, fuhs, felâh, el-fey, hamd, şükr, ism, kerem, m`aruf, münker, rüşd, gay, şabr, suht, takvâ, tuğyân.

Beşinci bölüm; genelde sem`iyyat adı verilen, yani ancak Allah`ın Kur`ân`da bildirmesiyle bilinebilecek olan, fizik ötesi aleme ait olan kavramları ihtiva etmektedir. Bunlar da; ahiret, baş, cennet, cehennem, dünyâ, firdevs, melek, neşr, sâ`at, ve şeytân

gibi kavramlardır.

Çalışmamızın en kısa ve son bölümünü, Kur`ân`la ilgili kavramlara ayırdık. Bu bölümü de, âyet, Kur`ân, nesh, sûre, vahy, ve zikir gibi kavramlar teşkil etmektedir.

Çalışmamızın bir Türk okuyucusuna veya Arap Dili araştırmacısına hitap ettiğini göz önüne alarak, Arapça isimlerin teleffuz edildikleri şekilde yazılmasına özen gösterdik. Bu nedenle eş-Şeybânî, el-Kurṭubî gibi arapça isimleri İslam Ansiklopedisinde kabul edilen ve şarkiyat çalışmalarında yaygın bir kullanışa sahip olan transkripsiyon sistemine uygun bir şekilde yapmayı esas aldık.

Bibliyografyada da hem müellif hem eser isimlerini zikrederek eser isimlerinin karşısına müellif ismini verip alfabetik sıradaki müellif isminin yanında da eserlerin tam adını belirttik. Bu itibarla; mesela, alfabetik sırada "S" harfinde zikredilen es-Sahibî adlı eserin karşısına "bkz. İbn Fâris" ibaresini koyduktan sonra "İ" harfinde İbn Faris`in yanında eş-Şâhibî adlı kitabın tam adı, baskı yeri ve tarihi ile verdik.

Çalışmamın başlangıcından bitimine kadar en değerli vakitlerini bana ayırarak yakın ilgilerini esirgemeyen ve beni en doğru ve en güzele yöneltten kıymetli tez Hocam Sayın Prof. Dr. Nasuhi ÜNAL KARAARSLAN Bey`e en içten teşekkürlerimi arz ederim. Ayrıca kaynak bulma ve diğer açılardan benden yardımlarını esirgemeyen kıymetli Hocam Prof. Dr. Ahmet SAVRAN Bey`e ve diğer hocalarıma şükranlarımı sunarım.

Ahmet ÇELİK

Erzurum, 1991

S U M M A R Y

The technical terms which had become new meanings after the appearance of the Kur'an and their usage in the uncultured period before the Kur'an.

Both in the east and the west, examinations on the Kur'an are still continuing and so we find new senses of the Kur'an with this thesis we want to make a new part which we can connect with the chain of the works which are done until now.

The subjects are the terms and words which have become technical in the Kur'an; Such as Mümin (pious), Münafık (hypocrite), Hac (pilgrim) etc, and their meanings in different periods of time.

In this work we use the meaning of a word which is written in the Dictionary as the basic one and the meanings which we see in the usage of these words are the technical meanings.

The technical words were also used in some cases before the Kur'an appeared. But the Kur'an has not spoiled the meanings of them, in fact it has given them new meanings but their sources are the old meanings.

For instance the meaning of the word "Takva" in the uncultured period was an animal's act of deference against a dangerous situation. In the Kur'an this word means the things which a pious man has to do in order to protect himself from the fire which will be in the hell.

In our whole work first we have given the expression which is standing in the Dictionary, then we gave the meaning of the words as it was in the uncultured period. And this we have shown with short paragraphs of poems which are of that time. After all these we had to tell the meanings as they are in the Kur'an.

6- Türkçede yaygın kullanılışa sahip olan bazı Arapça isim ve sıfat tamlamaları farsça terkipler halinde transkripsiyonsuz olarak yazılmıştır. İsm-i mevsuller, mürekkebi mezci isimler gibi.

B İ B L İ Y O G R A F Y A

- el-'Aclûnî, İsmâ'îl b. Muhammed, Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlu'l-İlbâs
neşr. Ahmed Kallâş, Beyrût, 1985.
- Ahmed Emîn, Fecru'l-İslâm, Beyrût, 1975
- 'Antara, b. Şeddâd b. Kürâd el-'Absî, Dîvânu 'Antara, Beyrût, 1958
- 'Asım Efendi, Yeni Kâmûs, I-IV, İstanbul, 1304
- el-Aşâ, Meymûn b. Kays b. Cendel, Dîvânu'l-Aşâ, serh. İbrâhim Cüzey-
ni, Beyrût, 1968.
- el-Bâkıllânî, el-Kâdı Ebû Bekr, et-Temhîd, nşr. Mr. Reacher S. Mak-
kart, Beyrût, 1957.
- el-Bedâi 'u's-Şanâi' fî Tertîbi's-Şerâi', bkz. el-Kâsânî.
- el-Beydâvî, Ebu'l-Hayr Abdullâh b. 'Omer eş-Şîrâzî, Tefsîru'l-Kâ-
dı'l-Beydâvî, I-II, İstanbul, 1314.
- Büyük Lügat ve Ansiklopedi Meydan Larous, I-XIII, İstanbul, 1969.
- Cemheratu'l-Luğa, bkz. İbn Dureyd.
- Cerrahoğlu, İsmâil, Tefsîr Usûlü, Ankara, 1983.
- el-Cevâlîkî, Mevhûb b. Ahmed b. Muhammed Ebû Mansûr el-Hedîrî,
el-Mu'arrab mine'l-Kelâmi'l-'Acemî 'alâ Hurûfi'l-Mu'cemî,
neşr. F. 'Abdurrahîm, Dimeşk, 1990.
- el-Cürcânî, es-Seyyid Şerîf 'Alî b. Muhammed, et-Te'rifât, b.y.y., tsz.
- Çantay, Hasan Basrî, Kur`ân-ı Hakîm ve Me'âlî Kerîm, I-III, nşr.
Mürşid Çantay, İstanbul, 1976.
- Çiğman, M. Kenan, Kaza Kader Hayır Şer Rızık Ecel ve Tevekkül, An-
kara, tsz.
- Dîvânu 'Antara, bkz. 'Antara.
- Dîvânu'l-Hamâse, bkz. Ebû Temmâm.

Dîvânu`l-Hâris b.Hillize, bkz.el-Hâris.

Dîvânu`l-Huzeliyyîn, Kâhire, 1965

Dîvânu`n-Nâbiga, bkz.en-Nâbiga.

Dîvânu Tarafa, bkz.Tarafa.

Ebu`s-Su`ûd, Muhammed b.Muhammed el-Îmâdi, Tefsîru Ebi`s-Su`ûd
(Îrşâdu`l-Akli`s-Selîm ilâ Mezâye`l-Kitâbi`l-Kerîm, I-X,
Kâhire, tsz.

Ebu Temmâm, Habîb b.Evs et-Tâi, Dîvânu`l-Hamâse, I-II, şerh, el-Âl-
lâme et-Tebrîzî, Dimeşk, tsz.

Elmalî, Hamdi Yazır, Hak Dini Kur`ân Dili, I-X, İstanbul, 1971.

Esâsu`l-Belâge, bkz.ez-Zemaşerî.

Fecru`l-İslâm, bkz.Ahmed Emin.

Fîrûzâbâdî, Muhammed b.Ya`kûb, el-Kâmûsu`l-Muhîţ, Kâhire, tsz.

Hak Dini Kur`an Dili, bkz.Elmalı.

el-Hâris b.Hillize el-Yeskurî, Dîvânu`l-Hâris, thk.Hâşım et-
Ta`ân, Bağdâd, 1969.

Hâzin, Alâuddîn `Alî b.Muhammed b.Ibrâhim el-Bagdâdî, Tefsîru`l-
Hâzin (Lubâbu`l-Te`vil fî Me`âni`l-Tenzîl) I-V, neşr.
Muhammed Emin, Kâhire, 1989.

İbn Dureyd, Muhammed b.Hasan el-Ezdî el-Başrî, Cemheretu`l-
Luga, I-IV, Beyrût, 1345.

İbn Fâris, Ebu`l-Hasan Ahmed b.Zekerîyya, Mucmelu`l-Luga, I-II,
neşr. Zuheyr `Abdu`l-Muhsîn, Beyrut, 1986.

— Mu`cemu Mekâyısı`l-Luga, I-VI, neşr. `Abdu`s-Selâm Hârûn,
Mısır, 1969.

— es-Sahibî, neşr. es-Seyyid Ahmed Şakr, Mısır, 1368.

İbn Kesîr, Ebu`l-Fidâ`İsmâ`îl el-Kureşî ed-Dimeşkî, Tefsîru İbn
Kesîr, I-IV, Beyrût, 1981.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Muslim ed-Dîneverî, eş-Şi'ru ve's-Şu'arâ, nşr. Mufîd Kumeyha ve Nâ'im Zerzur, Beyrût, 1985.

——— Te'vilu Muşkîli'l-Kur'ân, nşr. Ahmed Şakr, Kâhire, 1973.

İbn Manzûr, Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem el-Ensârî, Lisânu'l-'Arab, I-XV, Beyrût, tsz.

el-İhtiyâr fî Ta'vîli'l-Muhtâr, bkz. el-Mevşîlî,

İmruu'l-Kays, b. Hucr b. Amr el-Kindî, Dîvânu İmrii'l-Kays, şerh. Hasan es-Sendûbî, Mısır, tsz.

İslâm Düşüncesinde İmân Kavramı, bkz. İzutsu.

İslâm Ansiklopedisi, I-XIII, İstanbul, 1977.

İzutsu Toşihiko, İslam Düşüncesinde İmân Kavramı, trc. Selahaddin Ayaz, İstanbul, 1984.

——— Kur'ân'da Allah ve İnsan, trc. Süleymân Ateş, Ankara, tsz.

——— Kur'ân'da Dini ve Ahlaki Kavramlar, trc. Selahaddin Ayaz, İstanbul, tsz.

el-Kâmûsu'l-Muhtâ, bkz. Fîrûzâbâdî.

Karaman, Hayreddin, T.D.V. İslam Ansiklopedisi, Ahiret maddesi, İstanbul, 1988.

el-Kâsânî, 'Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd, el-Bedâi'u's-Şenâi' fî Tertîbi's-Şerâi', I-VII, Beyrût, 1986.

Kaza Kader Hayır Şer Rızık Ecel ve Tevekkül, bkz. Çığman.

Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlû'l-İlbâs, bkz. el-'Aclûnî.

Kur'ân'da Dini ve Ahlaki Kavramlar, bkz. İzutsu.

Kur'ân'da Allah ve İnsan, bkz. İzutsu.

Kur'ân'ı Hâkim ve Me'âli Kerim, bkz. Çantay.

Kur`ân İlimleri, bkz. Şuphî Şâlih.

Kur`ân`ı Kerim ve Kur`ân İlimlerine giriş, bkz. Yıldırım.

Kitâbu'n-Nâsîh ve'l-Mensûh, bkz. es-Sedûsî.

Kur`ân Dili Arapça, bkz. Küçükkalay.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Enşâri, Tefsîru'l-Kur-
tubî (el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur`ân), I-XX, Mısır, 1967.

Küçükkalay, Hüseyin, Kur`ân Dili Arapça, Konya, 1969.

Lebîd, b. Rabî'a el-Âmirî, Dîvânu Lebîd, şerh. İbrâhim Cuzeynî,
Beyrût, tsz.

Lisânu'l-Arab, bkz. İbn Manzûr.

Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur`ân, bkz. ez-Zerkânî.

el-Mevsılî, Abdullâh b. Mahmud b. Mendût, el-İhtiyâr fî Ta'li-
li'l-Muhtâr, I-V, Beyrût, tsz.

el-Mu'arrab mine'l-Kelâmi'l-Acemi 'alâ Hurûfi'l-Mu'cemi. bkz.
el-Cevâlîkî.

Mucmelu'l-Luga, bkz. İbn Fâris.

Mu'cemu Mekâyısı'l-Luga, bkz. İbn Fâris.

el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Kur`âni'l-Kerîm, bkz. Muhammed
Fuâd 'Abdu'l-Bâkî,

Muhammed Fuâd 'Abdu'l-Bâkî, el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Kur-
âni'l-Kerîm, neşr. Muhammed Özdemir, İstanbul, 1982.

el-Mufredât fî Garîbi'l-Kur`ân, bkz. er-Râgıbu'l-İşfehânî.

el-Muzhir fi Ulûmi'l-Luga ve Envâ'ihâ, bkz. es-Suyûtî.

en-Nâbiga, ez-Zubyânî, Dîvânu'n-Nâbigati'z-Zubyânî, şerh. İbnu's-
Sikkî, neşr. Şukru Faysal, Beyrût, tsz.

- es-Râgibu`l-İşfehâni, Huseyn b. Ahmed, el-Mufredât fi garîbi`l-Kur`ân, İstanbul, 1986.
- es-Sâhibî, bkz. İbn Fâris.
- es-Sedûsi, Katâde b. De`âme, Kitâbu`n-Nâsih ve`l-Mensûh, thk. Hatim Sâlih ed-Dâmin, Beyrut, 1988.
- Seyyid Kutub, fi Zilâli`l-Kur`ân, I-VI, Beyrût, 1982.
- Şuphî Sâlih, Kur`ân İlimleri, trc. M. Said Şimşek, Konya, tsz.
- es-Suyûtî, Abdurrahmân Celâleddin, el-Muzhir fi Ulûmi`l-Luğa ve Envâ`ihâ, I-II, nşr. Muhammed Ahmed Câd el-Mevlâ, Ali Muhammed el-Beccâvî, Muhammed Ebu`l-Fadl İbrâhîm, Mısır, tsz.
- Şerhu Dîvâni`l-Aşâ, bkz. el-Aşâ.
- Şerhu Dîvâni İmrîi`l-Kays, bkz. İmrû`l-Kays.
- Şerhu Dîvâni Lebîd, bkz. Lebîd.
- Şerhu Dîvâni Zuheyr, bkz. Zuheyr.
- Şerhu`l-Mu`allakâtı`s-Seb⁶, bkz. ez-Zevzenî.
- es-Şi`ru ve`ş-Şu`arâ, bkz. İbn Kûteybe.
- Taberî, Ebu Ca`fer Muhammed b. Cerîr, Tefsîru`l-Taberî (Câmi`u`l-Beyân `an Te`vîli`l-Kur`ân), I-XVI, Mısır, 1968.
- Tâcu`l-Arûs, bkz. ez-Zebîdî.
- Tarafa, b. el-Âbdî el-Bekriyyu, Dîvânu Tarafa, Beyrût, 1969
- et-Ta`rifât, bkz. el-Cürcânî.
- et-Ta`avvuru`d-Dilâlî beyne Luğati`ş-Şi`ri ve`l-Kur`ân, bkz. Üde Halîl Ebû`Üde ,
- Tefsîru`l-Hâzin, bkz. Hâzin.
- Tefsîru İbn Kesîr, bkz. İbn Kesîr.
- Tefsîru`l-Kâdı`l-Beydâvî, bkz. el-Beydâvî.

Tefsîru'l-Keşşâf, bkz. ez-Zemahşerî.

Tefsîru'l-Ḳurṭubî, bkz. el-Ḳurṭubî.

Tefsîru't-Ṭaberî, bkz. et-Ṭaberî.

Tefsîr Usûlü, bkz. Cerrahoğlu.

et-Temhîd, bkz. el-Bakillâmî.

Te'vîlu Muşkili'l-Ḳur'ân, bkz. İbn Kuteybe.

Üde Halîl Ebû Üde, et-Taṭavvuru'd-Dilâli beyne Lügati's-Şi'ri
ve'l-Ḳur'ân, Ürdün, 1985.

Yeni Kâmûs, bkz. Âsım Efendi.

Yıldırım, Suad, Kur'ân İlimleri ve Kur'ân İlimlerine Giriş,
İstanbul, 1985.

ez-Zebîdî, es-Seyyid Muhammed Murtaḍâ, Tâcu'l'Arûs, I-X, Libyâ, 1964.

ez-Z_emaşerî, Ebu'l-Ḳâsım Cârullâh Maḥmûd b. Omer el-Hevârizmî,
Tefsîru'l-Keşşâf (ʿan Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-
ʿAkâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl), Beyrût, tsz.

-----, Esâsu'l-Belâğa, Beyrût, 1979.

ez-Zevzenî, Ebû Abdillah el-Hüseyn b. Ahmed, Şerhu'l-Muallakâti's-
Seb, Beyrût, 1985.

fî Zilâli'l-Ḳur'ân, bkz. Seyyid Kutub.

Zuheyir b. Ebî Sulmâ, Dîvânu Zuheyir, şerh. Ebu'l-Abbâs Ahmed b.
Yaḥyâ b. Zeyd eş-Şeybânî, Sa'leb, Mısır, 1964.

ez-Zerkânî, Muhammed Abdul-Azîm, Menâhîlu'l-İrfân fî Ulûmi'l-
Ḳur'ân, Mısır, tsz.

DİĞER KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
b.	: bin
bkz.	: Bakınız
b.y.y.	: Basım yerî yok
nşr.	: neşreden
ölm.	: ölüm tarihi
s.	: sayfa
thk.	: tahkik eden
trc.	: tercume eden
tsz.	: tarihsiz
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğçerleri
vs.	: vesaire

G İ R İ Ő

Bilindiği gibi Kur'ân-ı Kerim, Arap nesir edebiyatının edebi bir şaheseri olup stil ve üslup bakımından taklit edilemez bir üstünlüktedir. Bu bakımdan Kur'ân, yalnız mukaddes bir din kitabı olarak kalmamıştır. Muhtelif sahalarda olduğu gibi, bu mukaddes kitabın Arap dili üzerindeki tesiri oldukça büyüktür. Arap dilini, ebediyat âlemine götürerek kıyamete kadar bâkî kalmasını sağlayacak olan yegâne etken, hiç şüphesiz Kur'ân'ın Arapça olarak indirilmesidir. Kur'ân'ın nüzûlüyle Arap dili, çok gelişmiştir. Böyle olduğu halde Araplar, zamanın ilerlemesiyle " Fasih Arapça" dan uzaklaşmaları neticesinde, Arapçanın asâletini lekelemektedirler. Kur'ân, Arapça olarak inmeseydi belki de, bugün yeryüzünde fasih Arapçanın varlığından söz edilemezdi. Öyleyse, Kur'ân Arapçanın kıyamete kadar bâkî kalmasını tekeffül etmiştir diyebiliriz. Yine Kur'ân, Arap lehçelerini tek bir lehçe etrafında toplamayı da başarmış ve dilde birlik ve beraberliği sağlamıştır.

Kur'ân, arap dilini hem kelime dizisi bakımından zenginleştirmiş hem de ona yeni istilâhlar ve edebî ifadeler katarak kullanım alanını genişleterek dili geliştirmiştir. Aynı zamanda bu istilâhlarla da bazı yanlış mefhumları ve inançları da ortadan kaldırmıştır. Meselâ; melek kelimesi... Melek, câhiliyye Araplarında biliniyor ve kutsal olarak kabul edilerek tapılıyordu. Kur'ân, onların meleklerle "diği varlıklar" dediklerinden söz eder. (Necm, 27) Arap inancına göre melek, bir parça Tanrı niteliğinde ya da cin'in üstünde hatta tapılmaya layık gözle görülmez ruhsal varlıklardı. Fakat, tabiatüstü varlıklar sınıflamasında meleğin yeri belirlenmemiştir. Bazen melek, Tanrı ile insanlar arasında bir şefaathçi ya da aracı idi. Ama çoğu zaman tapınma objesi olarak kabul edilirdi. İslâmiyet, bu alanda Arapların inancına çok büyük değişiklikler getirdi. Tamamiyle yeni olan bu düşünce sistemini birleştirmekle, varlıklar sınıflamasında meleklerin yerlerini de belirledi. Daha önemlisi de, meleklerin Tanrı olmadıklarını açıkladı.

Artık onlar, insanlar gibi Allah'a ibadet eden birer ruhani varlıklar sınıfına girdiler. (Nisa,172) Bütün bunlar, câhiliyye devri dünyâ görüşünü kökünden değiştiren İslâm öğretisinin inanç ve değerlerle uyguladığı evrensel düzenlemenin küçük bir parçasından başka bir şey değildir. Kelimelerin asıl mânâları tümden değişmemiştir. Değişen, genel plan, genel sistem idi. Bu kurulan yeni sistemin yapı taşları olarak her kelime, yeni mâvkisini buldu. Daha önce de söylediğimiz gibi "Melek" kelimesi yine eskisi gibi Melek mânâsına geliyordu. Ancak, kelime, yeni sistemdeki yerine nakledilince derin bir semantik değişimine uğramıştır. (1)

Dilbilginleri ve tefsir yorumcuları, bazı kelimelerin Kur'ân'ın nüzûlünden önce cahiliyye şiirinde Kur'ân'da kullanıldığı mânâlardan farklı kullanıldıklarını sezerek kelimelerin lügat manalarıyla ıstılâh mânâlarının arasını ayırarak; bu lügât mânâsı, şu da İslâmî mânâsı şeklinde izah etmeye çalışmışlardır.

İbn Fâris, es-Sâhibî adlı kitabında bu değişme ve gelişmeyi şöyle açıklar: "Araplar, câhiliyye döneminde babalarının dinleri, dilleri ve adetleri üzereydiler. Allah, İslâmı gönderince bunların bir çok dinîve örfî durumlarını değiştirdiği gibi dilde de bazı lafızları, belirli şartlar ve kurallar doğrultusunda, ek mânâlarla değişik kullanım sahalarına götürmüştür." Yine aynı eserinde bir kaç terim örnek vererek İslâmın bunlara kazandırdığı ek mânâlardan bahseder. Meselâ; "Hac kelimesi, Araplarda kasdetmek mânâsına geldiği biliniyordu. Ancak İslâm, buna çeşitli şartlar ve semboller ekledi." (2) der.

Aslında Kur'ân'daki her Arapça kelimenin normal standart mânâsı vardır. Ancak, Allah, kendi Arapça olan İlâhî vahyinde, bunların bazılarını kendisi tarafından tayin edilen özel ve normal kullanımının dışında mânâlara aktarmıştır. Başka bir deyimle söyleyecek olursak, vahyde kullanılan Arapça kelimelerin bazıları, tanımı Allah tarafından yapılan, teknik bir mânâyâ kavuşmuştur. (3)

1- Kur'ân'da Allâh ve İnsan, s.19-20

2- es-Sâhibî, s.78,86

3- İslam Düşüncesinde İmân Kavramı, s. 89

Daha önce sözünü ettiğimiz araştırmacılar, Kur`ân`ın kullandığı bu yeni kelimelere, İslamî ıstılahlar adını vermişlerdir. Nitekim el-Müzhir de şöyle derir: "Câhiliyye lafzı Kur`ân`da kullanılmış ve peygamberlikten önceki döneme ad olmuştur. Münafık ismi ise, İslamî bir isim olup bugünkü mânâsıyla, Câhiliyyede bilinmemiştir."(1)

Biz bu değişme ve gelişmeye bizzat bu mütevazî çalışmamızda şahit olduk. Mesela "şalât" kelimesini ele alalım. Câhiliyye döneminde mutlak "dua" mânâsında kullanıldığını O dönem sairlerinin beyitlerinden öğrendik. 'el-Aşâ' şöyle der (Mutekarib):

"وَقَابَلَهَا الرِّيحُ فِي دَنِّهَا وَصَلَّى عَلَى دَنِّهَا وَارْتَسَمَ"

"(Şarpcı) onu küpü içinde rüzgara karşı koydu, sonra küpüne iyilikler diledi ve tanrıdan yardım istedi."(2)

Yine Câhiliyye döneminde "şalât" kelimesi, Kur`ân`daki, "salât" düşüncesine yakın bir mânâda kullanılmıştır.

'Antara b. Şeddâd`da bu kelimeyi kullanarak şöyle der (Vafir):

"تُصَلِّي نَحْوَهُ مِنْ كُلِّ فَجٍّ مُلُوكِ الْأَرْضِ وَهِيَ لَهَا إِمَامٌ"

"O, yer yüzünde imâm olduğu halde bütün yer yüzü kıralları dünyanın her tarafından yüzlerini ona çevirirler."(3)

İslam da ise, bu kelime, "dua" mânâsının yanında periyodik aralıklarla eda edilen, dilimizdeki "namaz" kelimesini ifade eder olmuştur.

Hiç şüphesiz, Kur`ân`daki terimleri sınırlamak ve onların ıstılah olup olmadığını tesbit etmek kolay bir iş olmasa gerek. Çünkü bunun için Kur`ân`ı bir kaç defa okumak ve ıstılah adı verebileceğimiz terimleri hangi esâsa göre çıkarmak ve pratik sahada ne kadar kabul edilebilir olduğunu da tesbit etmek gerekir. Kur`ân`da bir çok kelimeler var ki bunları bir çerçeveye oturturmak son derece güçtür. Mesela, hayır, şer, sultân, gulûl, rics, hubs, ve zînâ gibi kelimeler. Bu kelimelerin mânâları insanlar tarafından bir birine yakın mânâlarla anla-

1- el-Muzhir, I, 301
2- Dîvânu'l-Aşâ, s. 197
3- Dîvânu 'Antara, s. 213

şılabilir ve her hangi bir anlam farkı doğmaz. Bu sebepten biz çalışmamıza bu gibi kelimeleri almadık. Bizim aldığımız kelimelerin, bir lügat mânâsı bir de İslâmî mânâsı olması gerekiyor. Yani çalışmamız bir semantik çalışmadır. Semantik çalışma; dilin anahtarı olan kelimeleri üzerinde tarihi bir çalışmadır. Bu çalışma yalnız konuşma aleti olarak değil, daha önemlisi kendilerini kuşatan dünya hakkındaki anlayış ve düşüncelerin de aletidir, Yani o dili kullanan halkın, dünyayı ve hayatı nasıl kavradığını anlamak için yapılır.

Bu suretle semantik; bir milletin tarihinin şu veya bu önemli devresindeki dünya görüşünün, mahiyeti ve yapısı hakkında bir çalışmadır. Bu çalışma o milletin dilindeki anahtar terimleri içerisinde ifade ettiği kültürel düşüncelerin metodolojik analizi vasıtasıyla yapılır.(1)

Kur`ân`da bazı kelimeler de var ki, her toplumda bu kelimelerin mânâsını anlam farkı doğmadan bulmak mümkündür. Mesela, zevâc, talak, miras ve vasiyet gibi, bu gibi kelimeler de araştırmamızın dışında kaldı. Yine Kur`ân`da bazı kelimeler, Kur`ân`ın ilk nüzülüyle kullanılmış ve hükmü öğrenilince ıstılah olma özelliğini kaybetmiştir. Araplar, "أَنْتَ عَلَيَّ كَظْهَرِ أُمِّي", sözüyle eşlerini boşuyorlardı. Kur`ân`da bu kelimeyi kullanmış(2), ancak kelimenin aslında bir değişiklik yapmadan onun sadece hükmünü değiştirmiştir. Yani zihar yoluyla boşamayı kaldırmış, her zihar sözünü kullanan kişiye keffaret şart koşturmuştur.

Netice olarak, Kur`ân`ın, dünya görüşünün teşekkülünde hayatî rol oynayan bütün anahtar terimler, Kur`ân`da yeni anlam kazanırlar. Bu terimlerin hepsi İslâm`dan önceki zamanlarda şu veya bu şekilde kullanılmakta idi. İslâm vahyi bunları kullanmaya başlayınca, kelimelerin kendileri değil, fakat kullanıldıkları genel ilişkiler sistemi, Mekkeli müşriklere hiç duymadıkları bilmedikleri mânâlar getirdi. Bundan dolayı müşriklere kabul edilmez görüldü. Bu kelimeler milâdi 7. asırda kullanılmakta idi, yalnız bunlar değişik kavram sistemlerine ait idiler. İslâm bunları bir araya getirip o zamana dek bilinmeyen yep yeni bir kavram şebekesinde birleştirdi.(3)

1- Kur`ân`da Allâh ve İnsân, s. 25

2- Geniş bilgi için bkz. Mücâdele süresi, 2.

3- Kur`ân`da Allah ve İnsân, s. 16

I. B Ö L Ü M.

İNANÇ ESASLARI'YLA İLGİLİ KAVRAMLAR:

Câhiliyye,

Dîn,

Fıkh,

Gayb,

İbâdet,

Kâder,

Kâfâ,

Rabb,

Resûl,

Şeri'a.

CÂHİLİYYE(الجاهلية) Kur'ân'da dört âyette zikredilen(1) bu kelime, "cehile" kökünden türemiştir.

Râğıbu'l-İsfehâni, onun mânâsının üç kısımda incelenebileceğini söyler:

- a) "Nefsin ilimden boş olması,
- b) Gerçeğin dışında bir şeye inanmak,
- c) Bu inanç, ister doğru ister yanlış olsun, bu inanca uymayan hareket ve fiillerde bulunmak,"(2)

Seyyid Şerif Cürcânî, "Cehli": "Bir şeyin gerçeğinin zıddına inanmak" diye tanımlamıştır. Ancak bu tanıma itiraz edilerek "Cehl"; bilginin yokluğu ve zihinde olmayan bir şeydir" denmiştir. O da, buna cevap olarak "O, zihinde olan bir şeydir" demiştir. (3)

Râğıbu'l-İsfehâni; Cehlin bir yorumunu "nefsin ilimden boş olması" olarak tavsif ederken Cürcânî'ye gelen itiraz, "bilginin yokluğu ve zihinde olmayan bir şey" olarak ifade edilmiştir. Diğer yandan gerçeğin dışında olması bakımından Rağıb'ın verdiği mânâ ile Cürcânî'nin cehli tanımlaması arasında mutâbakat vardır. Şu kadar var ki, Râğıb, "gerçeğin dışında", Cürcânî ise "gerçeğin zıddına" inanmaktır" demiştir.

Zamanımız batılı müsteşriklerinden Goldziher: "Cehile" kelimesini incelerken, onu "âlimenin değil, "halume"nin (sakin, sabırlı ve halim olmak) zıddıdır. Zira cehile, sert, kaba, pek hoyrat ve kırıcı gibi mânâlar taşır. Bundan dolayı O, câhiliyyeyi bir "barbarlık" şeklinde tercüme ederek Kur'ân'ın da getirdiği manânın bu yönde olduğunu söyler. (4) Bize göre Furkân Sûresinin 63. âyeti de bu fikre kaynak teşkil eder. Zira âyette "O, çok esirgeyen Allah'ın kulları ki onlar yeryüzünde vakâr ve tevâzu ile yürürler, kendilerini bilmez (câhil)ler onlara laflar attığı zaman "selâm" deyip geçerler." buyrulur.

1- Bütün maddeler için müracaât kaynağı olarak, el-Mu'cem mu'l-Mufehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim adlı eser kullanılmıştır.

2- Mürredâtu'l-Kur'ân, s.143

3- et-Ta'rifât, s.,80

4- Bkz. İslâm Ansiklopedisi, III,11

Mısırlı İslâm Araştırmacısı Ahmed Emin de, "Câhiliyye" kelimesi hususunda Goldziher'e iştirak etmektedir. Ahmed Emin'e göre "câhiliyyet" ilmin zıddı olan "cehl" kelimesinin değil, ahmaklık, sertlik, kabalık ve aşırı kızgınlığın karşıtı olan "hilm" kelimesinin zıddıdır. Hz. Peygamber, Ebû Zer'e birisini ırkından dolayı ayıpladığı için "sen kendisinde "câhiliyyet" izi olan birisisin" demıştır. Bütün bunlardan "câhiliyyet" kelimesinin, hâmiyet, kendini beğenme ve iftihâr mânâlarına geldiği anlaşılmaktadır. Bunlardan her biri İslâmiyetten önceki câhiliyyet çağı denilen Arap hayatını çağrıştırılmaktadır. (1)

Suyuñi, el-müzhir adlı eserinde, İbn Hâleveyh'in şöyle dediğini nakleder: "Câhiliyyet lafzı Kur'an da kullanılmış ve İslâm dan önceki dönem, bununla adlandırılmıştır." (2)

"Câhiliyye" kelimesinin türevlerinin, İslâm dan önceki şiirde çokca kullanıldığı göze çarpar, Mesela, 'Antara b. Şeddâd bir beytinde şöyle der (Kâmil):

"مَلَأَسَأْتِ الْخَيْلَ يَا ابْنَةَ مَالِكٍ إِنَّ كُنْتَ جَاهِلَةً بِمَا لَمْ تَعْلَمِي"

Ey Malik'in kızı, bilmediklerini atlılara sorsaydın ya. (3)

'Amr b. Kulsûm de şöyle diyor (Vâfir):

"أَلَا لَأَجْهَلُنَّ أَحَدًا عَلَيْنَا فَتَجْهَلُ فَوْقَ جَهْلِ الْجَاهِلِينَ"

"Sakin kimse bize karşı zorbalık etmesin. O zaman her zorbadan daha zorba oluruz." (4)

Netice olarak diyebiliriz ki; Kur'an dilinde bu kelime; "sathi görüşlülük, basit hüküm" mânâlarında kullanılarak, "kişinin görünen eşya ve olayların arkasındaki ilâhî iradeyi anlamaması, kâinat varlıklarını Allah'ın âyetleri olarak görememesidir." (5)

1- Fecru'l-İslâm, s. 70

2- el-Müzhir, I, 301

3- Divânü 'Antara, s. 25

4- Şerhu'l-Mu'allakâti's-Seb', s. 109

5- Kur'an'da Allâh ve İnsan, s. 201

İslâm'dan önceki dönemde bu kelimenin dini bir mânâsı yoktu. Cehl, insanın kişisel bir niteliği idi. Ancak çok belirgin bir nitelikti. İslâm'dan önceye ait bir şiirde mutlaka "Hilm" le beraber kullanılırdı. Örnek olarak Amr b. Ahhar el-Bahilî'nin şu sözü yeterli olabilir (Tavil):

" وَنَعِمَ تَصَادِيهَا الْوَلَادُ جِلَّةً إِذَا جَهَلَتْ أَجْوَأُهَا لَمْ تَحَلِّمْ "

"Câriyelerimizin servis yaptığı büyük kazanlar, bir kere câhil oldu mu (fokurdamağa başladı mı) bir daha halim olmaz (sükunet bulmaz)" (1)

Câhiliyyet döneminde yukarıda geçen mânâlarda kullanılan bu kelime, genelde kabalığın ve hoyratlığın hakim olduğu bir İslâm öncesi döneme alem olmuştur. İşte bu, Kelimenin Kur'ân'la kazandığı bir mânâdır.

DİN (الدين) Kur'ân'da 62 âyette zikredilen bu kelime, Arapçada çeşitli mânâlar ifade eder. (2)

1- "Üstünlük, egemenlik, itaata zorlama, kişileri ister hür, ister köle olsun kuvvet kullanarak zorla itaat ettirmek."

Bu mânâyı 'Amr b. Kulşûm'un şu beyitinde görmekteyiz (Vâfir):

" وَرَثْنَا مَجْدَ عَلْقَمَةَ بْنِ سَيْفٍ أَبَاحَ لَنَا حُصُونُ الْمَجْدِ دِينًا "

"Biz, Seyfoğlu 'Alkame'nin şerefine varisleriyiz. O, bize zorla alınmış olan şeref kalelerini açık bıraktı." (3) Görüldüğü gibi şiirde "din" kelimesi, "kalelerin zorla alınması" mânâsını ifade etmektedir.

2- "Din" kelimesinin ikinci mânâsı, az çok yukarıdaki mânâ ile ilgilidir. Bu mânâ da: "Birinin hizmetine girmek, uşağı olmak zillet ve boyun eğmeyi kabullenmek" tir. Birinin hizmetine girmek uşağı olmak zorla olabilir; fakat boyun eğmeyi ve zilleti kabullenmek, bir üstünlüğün, bir hakimiyetin tesirinden dolaydır.

1- Kur'ân'da Allâh ve İnsan, s., 201

2- Mekâyîsu'l-luğa, III, 319

3- Şerhu'l-Mu'allakâtı's-Seb', s. 110

Zuheyr b. EbîSulmâ'nın şu beyti bu mânâyâ uygundur: (Basıt)
"لَئِنْ حَلَلْتُ فِي جَوْ فِي بَنِي أَسَدٍ فِي دِينِ عَمْرٍو وَحَالَتْ بَيْنَنَا فَكَيْفَ"

"Eğer sen benden kaçıp, Beni Es'ad Kabilesindeki Cav Vadesinde Amr'ın himayesine sığınsan, hatta aramıza Fedek de girse yine elimden kurtulamazsın. (1)

Görülüyor ki: Düşmandan kurtulması için, birinin himayesine sığınması "din" kelimesiyle anlatılmıştır. Kur`ân da, şiirde geçen "فِي دِينِ عَمْرٍو" "Amr'ın himayesine sığınmak" ibare olarak benzeri "فِي دِينِ الْمَلِكِ", "Kıral'ın hükmü, şeklinde geçmektedir. (2)

3- "Şer'at" kamun, adet, millet, huy mânâlarına gelir! (3)

Sa'id b. Cu'eyye bumânâda şöyle der (Tavil):

"وَعَاوَدَنِي دِينِي فَبِتُّ كَأَنَّمَا خِلَالِ مَلُوعِ الصَّدْرِ شِرْعٌ مُمَدَّدٌ"

"Tekrar eski huyum (dinim) bana döndü ve ben sanki göğüs kaburgalarımın arasında bir tel gerilmiş gibi idim. (4)

4- Dördüncü mânâsı ise: "Ceza, mükafat, muhâkeme ve hesap günü (5)" mânâlarıdır.

Sehl b. Şeb'ân'ın şu sözü buna örnek teşkil eder. (Vafir):

"فَلَمَّا صَرَخَ الشَّرُّ فَأَمْسَى وَهُوَ عُرْيَانٌ
وَلَمْ يَبْقَ سِوَى الْعَدُوِّ نِ دِنَاهُمْ كَمَا دَانُوا"

"Biz onların kötülüklerine sabırla dayandık. Fakat kötülükleri o derece aşikâr oldu ki ; Bizde kalktık, onların bize yaptıklarının karşılığını verdik." (6)

Burada "din", "ceza, yapılan muameleye göre karşılık verme" mânâsına kullanılmıştır.

1- Divânu Zuheyr, s. 183

2- Yusuf sûresi, 76

3- Mekâyisu'l-luğa, III, 319

4- Divânu'l-Huzeliyyin, I. Kısım s. 236

5- Aynı mânâ Kur`ânda da vâridir, Fâtihâ sûresi, 3

6- Tefsîru'l-Keşşâf, I, 57

Câhiliyye devrâni takip eden İslâmi dönemde ise "Din" yukarıda zikrettiğimiz mânâlara yakın bir mânâda kullanılmıştır. Ancak, "din" kelimesi bugün bu mânâlardan daha ziyade, "Allah'ın insanlara, Peygamberler vasıtasıyla, tebliğ ettiği bir düzen, bir metod ve takip edilmesi gereken kurallar topluluğudur." Bu mânâsıyla "din" Kur'ân'da ıstılah olmuştur, diyebiliriz.

FIKH : (الْفَيْه), Fe-ke-he kökünden bir masdar olan bu kelime, "bir şeyi gereği gibi iyice anlayıp, kavramak, idrâk etmek" mânâlarına gelir. (1)

Câhiliyye döneminde "fıkh", bu lügat mânâsına uygun olarak Selâme b. Cendel'in şu beytinde görmekteyiz (Tavil):

"وَقَفْتُ بِهَا مَا أَنْ تَبِينُ لِسَائِلٍ وَهَلْ تَفْقَهُ السَّمُ الْخَوَالِدِ مَنْطِقِي"

"Ben onu seran kişi tarafından açıkca anlaşılacak bir tarzda izah ettim. Bilmem ki benim sözümü taşlaşmış durumdaki sağırlar anlar mı?" (2) Görüldüğü gibi burada "تَفَقَّهَ" fiili "anlamak" mânâsınadır.

Daha sonra gelen, Rağıbu'l-İşfehânî ise "fıkh" kelimesine daha zengin mânâ kazandırarak kelimeyi, "bilinenden bilinmeyene, görünenden görünmeyene, şahid ilmiyle gâib ilmine ulaşmaktır (3)" der. Burada şahid ilminden kasıt, görünen, öğrenilen insan ilmiye, görünmeyen gaib ilmine ulaşmak ve öğrenmektir.

Aslında, fıkhın ıstılah mânâsını kavramak için, İbn Manzur'un bu kelimeye verdiği anlama dikkat etmek gerekir. Çünkü o, kelimeyi "açmak ve yarmak" olarak mânâlandırır. (4) Bilindiği gibi, bilinmeyen bir şeyin, açılması yarılması, ona vâkıf olmaya mahiyetini bilmeye ve hakikatını anlamaya vesile olur. Böyle olunca "açmak ve yarmak" kelimeleri doğrudan bilmek ile alakalıdır.

-
- 1- Meşdan Larousse, IX, 629-630
 - 2- et-Ta'avvuru'd-Dilâli, s. 170
 - 3- Mufredâtu'l-Kur'ân, s. 777
 - 4- Lisânü'l-Arab, XIII, 522-523

Kanaatimize göre, Fıkh`ın tarifini en güzel, Türk Müfessiri Hamdi Yazır yapmıştır. Ona göre "fıkh", "bir şeyin, bir sözün, illeti ve hikmetiyle birlikte bilinmesi, tatbik edecek derecede zevkine vararak anlaşılmasıdır."(1) Onun bu tarifinin içinde bir kaç mânâ yönü gizlenmiştir. Bunlar da; bir şeyin illeti ve hikmetiyle birlikte bilinmesi, sonratatbik edecek, icraata koyabilecek derecede anlaşılması, ayrıca bu anlamının zevkiğe varılarak yapılmasıdır.

GAYB: (الْغَيْبُ), ğe-ye-be fiilinin masdarı olup, gözden ve diğer duygulardan ve insan ilminden gizli olan anlamındadır. "غَابَ عَنِّي", "benden gizlendi"demektir. Genel olarak duygulardan ve insan ilminden gizli olan her şey için kullanıla gelmiştir. (2). Bu kelime, bu mânâsıyla İslâm öncesi devirde de biliniyordu. Hatta meşhur 'Antara bir şiirinde "âlemu`l-ğayb" tabirini, "görünmez âlem" mânâsında kullanmıştır. O şöyle der(Tavil):

"وَلَا تَخْتَشُوا مَتَا يُقَدَّرُ فِي غَدٍ
فَمَا جَاءَنَا مِنْ عَالِمِ الْغَيْبِ مُخْبِرٌ"

"Yarın için size ne takdir edildiği hakkında üzülmeysin. Zira bize gayb alemden bir haberci gelmedi."(3)

Huzeyl Kabilesine mensup Ebû Zueybî`l-Huzelî, avcı tarafından takip edilen vahşi bir boğayı tasvir ederken, avcının avını gözüyle değil kulağıyla takip ettiğini söyler(Kamil):

"يَرْمِي بِعَيْنَيْهِ الْغُيُوبَ وَطَرَفَهُ
مَغْضٍ يُصَدِّقُ طَرَفَهُ مَا يَسْمَعُ"

"Göz kapağı yumuk olarak gözlerini gizliliklere(görmediği bir yerde saklanana)dikiyor, görüşü işittiğini doğruluyor."(4)

1- Hak Dini Kur`ân Dili, III, 1901

2- Mufredâtu`l-Kur`ân, s. 581

3- Dîvânu 'Antara, s. 147

4- Dîvânu`l-Huzeliyyin, I. 11

Netice olarak diyebiliriz ki: Bu kelime, Câhiliyye döneminde daha çok insanın idrâk gücü dışında kalan maddi anlamdaki şeyleri ifade ederdi. Bunun putperest dönemde dini anlamda kullanıldığına dair bir kanıt bulamadık.(1) İşte Kur`ân bu kelimeye "görünmeyen varlıklara imân" mânâsını kazandırmıştır.

İBADET (الْعِبَادَة), Bu kelime Kur`ân da türevleriyle birlikte yaklaşık 275 âyette geçmektedir. Dil Bilginleri kelimenin etimolojik mânâları hakkında şu görüşleri zikrederler:

1- İbn Dureyd, " abdın zıddı hürdür ", " abd " ise gidiş gelişi kolay olan yol " طَرِيقٌ مُعَبَّدٌ " (asfalt olan yol) sözünden alınmıştır " der ve şöyle devam eder: Araplar birisini köleleştirdiğin zaman " عَبَّدْتُ الرَّجُلَ ", " toplumu köleleştirdiğin zaman " عَبَّدْتُ الْقَوْمَ ", denilir (2) der.

Görüldüğü gibi İbn Dureyd, önce " عَبَّد " kelimesini kişiler açısından ele almaktadır. Köle ile hürü karşılaştırarak bu görüşü dile getirir. Sonra aynı kelimeyi " gidişi gelişi kolay olan yol " mânâsına alır ki, " boyun eğmek, itaat etmek ve tevazu mânâlarını çağrıştırır. Sanki yol gidiş gelişe amâdedir ve itaat etmektedir.

Kişilerin, toplum da emirlere amâde ve kendilerine hakim olanlara karşı çıkmayacak tarzda itaata alıştırılması ve boyun eğmesi, gerçekten köleleştirildiğinin işaretidir. Böyle bir toplum, ibadet edercesine emredilenlere uymaktadır.

İbn Fâris de, " عَبَّد " kelimesindeki " ع " ve " ب " nın birbirine zid iki sahih harf gibi olduğunu, bu iki asıldan birincisinin " yumuşaklık ve tevazuya " ikincisinin de " şiddet ve zorluğa " delalet ettiğini söylemektedir.(3)

1- Kur`ân`da Allah ve İnsan, s.77

2- Cemheretu`l-Luğa, I, 245

3- Mekâyîsu`l-Luğa, IV, 205

İbadet, ita'at yumuşaklık, tevazu ve boyun eğme olması bakımından sanki "ع", ibadetin bu yönünün simgeliyor. Belli kurallara uyma, ibadete devam ve ibadeti bırakmama da sanki "ب" nin sertliğini ve şiddetini ifade ediyor.

İslam'dan önceki dönemde kölelik yaygın olduğundan dolayı şiirlerde "عَبْدٌ" kelimesinin türevlerine çokca rastlamak mümkündür. Ancak biz burada iki örnekle yetineceğiz.

1- Tarafa bir beytinde şöyle der(Tavil):

"إِلَى أَنْ تَحَامَتَنِي الْعَشِيرَةُ كُلُّهَا وَأُفْرِنْتُ إِفْرَادَ الْبَعِيرِ الْمَعْبُدِ"

"Nihayet bütün ailem ve âşiretim, uyuzluğundan dolayı vücuduna katran sürülerek başka develerden ayrı bırakılan bir deve gibi, benden ayrılıp, beni terk edip yalnız bıraktılar."(1)

2- 'Antara b.Şeddâd ise şöyle der(Kâmil):

"مَعَلِّ يَعُودُ بِذِي الْعَشِيرَةِ بَيْضَهُ كَالْعَبْدِ ذِي الْفَرْوِ الطَّوِيلِ الْأُكْمِ"

"Bu ince boyunlu kuş, uzun tüylü kürkünü ters giymiş kesik kulaklı siyah bir köle gibi gidip, Zil-Uşeyre denilen yerdeki yumurtalarını yoklar."(2)

İbadet kelimesi, İslam ve Cahiliyye dönemlerinde, lügat mânâsı açısından aynı mânâyı ifade etmişlerdir. Kur'an'daki mânâları da, "yumuşaklık, ve tevazudur." Ancak Kur'an; ibadeti, çeşitli putlara taparak yerine getirilmekten kurtarıp, sadece Allah'a has kılarak, ibadete şekil ve manâ yönünden farklı bir görünüm kazandırmıştır.

KADER : (الْقَدَرُ) İnsanların zihinlerini eskiden beri meşgul eden iki terim var. Bunlardan birisi "kadar" diğeri ise "kazâ". Bu iki kelime birbirinden hiç bir zaman ayrılmayan, birbirine kenetlenmiş iki esas gibidir. Kader, binanın temeli veya temel taşı; kazâ ise binanın kendisidir. Bunları birbirinden ayırmak, binayı yıkmak ve bozmak olur.(3)

1- Dîvânu Tarafa, 45

2- Dîvânu 'Antara. s. 21

3- Tâcu'l-Arûs, X, 296, Kıada madâesi

"Kader" Kur`ân da türevleriyle birlikte yaklaşık 125 âyette zikredilir. Ka-de-re fiil kökünden masdardır. "عَلَى" harfi ceriyle kullanıldığında "gücü yetmek, harfi cersiz kullanıldığında ise: "ölçmek, planlamak, düzenlemek, takdir etmek ve belirli miktarda yapmak" mânâlarına gelir."(1)

Câhiliyye döneminde de "kader" kelimesinin mânâsı biliniyordu. Bundan dolayı Kur`ân`ın getirdiği mânânın, o dönem şiirlerinde sık sık kullanıldığını görmekteyiz.(2) İşte Amr b.Kulğûm "kader"e güç yetirememenin tasasını dile getirerek şöyle diyor (Vafir):

"وَإِنَّا سَوْفَ تَدْرِكُنَا الْمَنَآيَا مَقْدَرَةً لَّنَا وَمَقْدَرِينَا"

"Ölüm, arkamızdan yetişecektir. O, bize ve biz ma takdir edilmişiz. (o halde zaman kaybetmeden şarap içelim)"(3)

Derin bir dini duyguya sahip olan, Lebîd de, "kader" kelimesini, İslâmî mânâya uygun olarak kullanarak şöyle der (Basîr):

"وَلَا أَقُولُ إِذَا مَا أْزَمْتُ يَا وَيْحَ نَفْسِي مِمَّا أَحْدَثَ الْقَدَرُ"

"Bana bir felaket ulaşınca, kader`in yaptıklarından vah bana demem."(4)

KADÂ (الْقَضَاءُ) Kur`ân`da türevleriyle birlikte yaklaşık 64 âyette zikredilir. Kelime mânâsı olarak " bir şeyin halledilmesi emretmek"(5) gibi mânâları vardır. Hâkimler davaları halledip çözdüklerinden dolayı, kendilerine Arap dilinde "Kâdî" denilir. Kur`ân`da hükümler, ilahî ve beşerî olmak üzere ikiye ayrılır. Kur`ân birçok âyetinde ilâhî adalet ve hükümden söz eder.(6) Beşerî hüküm ise, kâdîler vasıtasıyla, Allâh`ın hükümlerinin yeryüzünde uygulanmasıdır.(7)

1- Mufredâtu`l-Kur`ân, s.595

2- Lügat mânâları için bkz. Kâmer sûresi,12, Fuşşilet,12

3- Şerhu`l-Mu`allakâtı` s. Sab, s.102

4- Dîvânü Lebîd, s.148

5- İsrâ.sûresi, 23

6- Mufredâtu`l-Kur`ân, s.613

7- a.g.e.s.613

Câhiliyye döneminde "kazâ" kelimesinin mânâsı, Kur`ân'ın getirdiği mânâ ile uyum içindedir. O dönem şâirlerinden, el-Hâris b.Hillize şöyle diyor (Hafif):

أَيُّهَا الثَّانِي الْمَبْلَغُ عَنَّا عِنْدَ عَمْرٍو وَهَلْ لِيذَاكَ انْتِهَاءُ
مَنْ لَنَا عِنْدَهُ مِنَ الْخَيْرِ آيَا تِثْلَاثٌ فِي كَلِمَةٍ الْقَضَاءُ

"Ey bizim hakkımızda Hükümdar 'Amr'a asılsız sözler söyliyeni, bundan vaz geçmiyecekmisin? Bu Hükümdar Hindoğlu 'Amr'a bizim üç hizmetimiz vardır ki, her birinde üstünlüğümüz meydandadır."(1) Görülüyor ki burada "kazâ" hüküm mânâsında kullanılmıştır.

Lebîd b.Rabi'a bir beytinde bu kelimeyi kullanarak şöyle der(Kâmil):

"لَا يَسْتَطِيعُ النَّاسُ مَخَوْ كِتَابِهِ أَنْتَى وَلَيْسَ قَضَاؤُهُ بِمُبَدَّلٍ

"İnsan kitabını (Allah'ın kendisi için yazdığını) silemez. Nasıl silebilirsin ki,, Onun kazâsı değiştirilemez."(2)

Netice olarak diyebiliriz ki; bu iki kelimenin kapsadığı mânâ, Câhiliyye ve İslâmî dönemde aynıdır. Ancak Kur`ân bu iki terimi doğrudan Allah'a nisbet etmiş ve böylece "kazâ" ve "kader" Allah'ın iradesi doğrultusunda cereyan eden iki ıstılahı ifade eder hale gelmiştir.

RABB: (الرَّبِّ) Bu kelime, Kur`ân'da yaklaşık 846 âyette geçer. İbn Fâris, "ب" ile "ر" nin bazı esaslara delalet ettiğini söyler. Bunlar şunlardır:

1- "Bir şeyi ıslâh etmek ve onun üzerinde kâim olmak. Buna göre "rabb", mâlik, yaratıcı ve sahip" mânâlarına gelir.(3)

Bir şeyin hakkıyla ıslâh edilmesi ve onun neticeye götürülmesi için gerçek mânâda ona sahip olmak gerekir. Eğer gerçekten "rabb" ve yaratıcı olmasaydı bu mümkün olamazdı.

-
- 1- Dîvânu'l-Hâris b.Hillize, s.15, b.65-69
2- Dîvânu Lebîd, s.125
3- Mekâyîsu'l-lugâ, II, 381-382

2- "Bir şey gerekli ve devamlı olmak" Rablığın bir özelliğide bir şeyi kemaline götürmek için ona gerekli olan malzemeyi temin etmek ve onu sürekli yapmaktır.(1)

3-"Bir şeyi diğerine ilave edip bağlamak" (2) İbn Fâris'in bu üç esasının birleştiği anafikre göre " Rabb`ın,"tertiple etmek, ıslah etmek ve düzgün bir vaziyet kazandırmak" mânâlarının ihtiva ettiği görülmektedir. Cahiliyye şiirinde "rabb" kelimesi çeşitli mânâlarda kullanılmıştır. Bunlar şöyledir:

1- Mesuliyetini yüklenmek, ıslâh etmek ve koruyup gözetmek. Bu mânâda 'Alkame b. 'Abde şöyle der(Tavil):

"وَكُنْتُ امْرَأً أَضَيْتُ إِلَيْكَ رَبَابَتِي وَقَبْلَكَ رَبَّتَنِي فَضَعْتُ رَبُّوبًا"

"Ben şu anda işlerimin ıslahını sana bıraktım. Senden önce bir çok kefiller benim işimi üzerlerine aldılar da hiç bir şeyi ıslah edemediler.(3)

2- Üstünlük, efendilik, başkanlık ve sözünü geçirmek mânâsında Lebîd b. Rabi'a şöyleder:(Tavil):

"وَأَهْلَكُنْ يَوْمًا رَبِّي كِنْدَةَ وَأَبْنَهُ وَرَبِّي مَعَدِّ بَيْنَ حَبْتٍ وَعَرْعَرٍ"

"Bir gün(kadınlar) Kinde'nin reisini ve oğlunu, Me'ad'ın reisini, vadi ile dağ arasında helak ettiler."(4)

3- Malik olmak, sahip olmak mânâsında, bu mânâda da el-Aşâ'nın şu beyti zikredilebilir.(Basit):

"فَقَدْ أَحَالِسُ رَبَّ الْبَيْتِ غَفْلَتَهُ وَقَدْ يُحَاذِرُ مِنِّي ثُمَّ مَا يَنْبِلُ"

"Kimâ zamanlar gafletinden yararlanmam sebebiyle evin sahibini geçiyorum. Bazen de o bana karşı çekingen davranıyor. Sonrada bana sığınmıyor."(5)

1- Mekâyîsu`l-luga, II, 381-382

2- a. g. e. II, 382

3- Lisânu`l-Arab, I, 400

4- Divânu Lebîd, s. 66

5- Divânu`l-Aşâ, s. 148

RESÛL: (الرَّسُولُ) Kur`ân'da yaklaşık 263 ayette zikredilen bu kelime "risl" kökünden türemiştir. "risl" "yerine getirmek, üzere gitmek" demektir. "nâka risl", "güdülmesi kolay deve" ve "ibil merasil", "kolayca yürütülen develer" anlamındadır. "Risil" bazen de yumuşaklık mânâsına gelir. "عَلَى رِسَالِكَ", "yavaş ol mülayım ol" demektir. (1)

Câhiliyye dönemi şiirlerinde "رَسُولٌ", "elçi veya mesajcı," aynı kökten türeyen "رِسَالَةٌ", ise "mesaj" mânâsında kullanılmıştır. Zuheyr b. Ebî Sulmâ bir beytinde şöyle der (Tavil):

"فَمَنْ مَبْلَغُ الْأَخْلَافِ عَنِّي رِسَالَةٌ وَذُبْيَانٌ هَلْ أَقْسَمْتُمْ كُلَّ مُقْسِمٍ"

"Ey arkadaş benden, andlılara ve Zubyân oymağına, (fena-lığı bırakmıyacağınazâ idzir barışı bozacağınıza) bütün antlarla ant mı içtiniz.? diye haber götür." (2) Görülüyor ki burada "risâlet", "haber ve mesaj" mânâsında kullanılmıştır.

Tarafa'da bir beytinde şöyle der (Tavil):

"أَلَا أَبْلَغًا عَبْدَ الضَّلَالِ رِسَالَةٌ وَقَدْ يُبْلَغُ الْأَنْبَاءَ عَنْكَ رَسُولٌ"

"İkiniz, 'Abdu'd-Delâl'a mesaj iletin. Senden haberleri "resûl" (elçi) ulaştırabilir. (3)

Netice olarak diyebiliriz ki, Câhiliyye döneminde "resul" kelimesi sadece yukarıda zikrettiğimiz lügat mânâsıyla biliniyordu. Kur`ân'daki mânâsı olan, "Allah'ın kendi dinini yaymaları için, insanlar arasından seçtiği kişiler" mânâsı bilinmiyordu. İşte Kur`ân "resûl"ün mânâsını bu açıdan hususileştirmiş ve onu "Allah'ın dinini yayan bir kişi" olarak nitelendirmiştir. (4)

ŞERÎ (الشَّرِيعَةُ) Kur`ân'da sadece tek âyette geçmektedir.

"ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَى شَرِيعَةٍ مِّنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا" Habibim, seni de emrden bir şeri'atın üstüne memur kıldık. O halde sen ona tabi ol. (Câsiye, 18)

-
- 1- Mufredâtu'l-Kur`ân, s. 284
 - 2- Şerh Dîvânî Zuhêyr, s. 18
 - 3- Dîvânu Tarafa, s. 111
 - 4- et-Taşavvuru'd-Dilâlî, s. 121

Şeri'a Arap dilinde, "insanı bir ırmağa, bir su kaynağına götüren yol" mânâsına gelir. Masdar halinde de "geniş su yolu" demektir. Suyun çıktığı yere "minhac", takip ettiği yola da "şeri'a" denir. (1)

Câhiliyye şiirinde de bu mânâda kullanılmıştır. İmru'u'l-Kays bir şiirinde şöyle der (Tavil):

«لَمَّا رَأَتْ أَنَّ الشَّرِيعَةَ مَتْمًا وَأَنَّ الْبِيَّاضَ مِنْ فَرَائِصِهَا دَامِي»

"Yaban eşekleri arzu ettikleri suyun kaynağını gördüklerinde, orada bulunan okular sebebiyle, göğüslerinin kana bulanacağından korktuklarından...." (2)

Araplar, "su, kova vasıtasıyla değil de kendiliğinden çıkar ve kesintisiz akarsa buna "şeri'a" derlerdi. "Şeri'a"ın bir diğer manası da "ağzına su koymaktır" (3).

Dil Bilginleri "şeri'at kelimesinin dîni mânâsını şöyle değerlendirmişlerdir:

el-Leys; "Allah'ın kullarına vaz ettiği oruç, hac, zekât, nikâh ve buna benzer ibadetleri "şeri'at" diye isimlendirmiştir

Sâleeb ise, her peygamber, İslâm ile emrolunmuştur. Ancak şeri'atları değişiktir. (4) demektedir.

-
- 1- Mufredâtu'l-Kur`ân, s. 379
 - 2- Şerhu Divânı İmri'î'l-Kays, s. 206
 - 3- Lisânu'l-Arab, VIII, 175
 - 4- a. g. e. VIII, 176

I. I. B Ö L Ü M.

İSLÂM ESASLARI`YLA İLGİLİ KAVRAMLAR.

Ākifün,

Hacc,

Huşu',

Mağfire,

Mikât,

Nusuk,

Ruku,

Şalât,

Savm,

Secde,

Şehâde,

Ṭehâret,

Tebettul,

Tesbih,

Teyemmum,

Zekât.

'AKİFUN: (الْعَاكِفُونَ) 'A-ke-fe fi'ilinin ismi fa'ili olan akif'in çoğuludur. Kur'ân'da tek bir âyette zikredilen bu kelimenin lügatta: "bir yerde toplanmak,kalmak,oraya bağlanmak" mânâları vardır.(1) Bu fi'ilin "tef'il" babının bir kullanılış şekli,Câhiliyye şi'irinde şöyle kullanılmıştır (Hafif):

” وَكَأَنَّ السُّمُوطَ عَكَفَهَا السِّيَا كُ بِمِطْفَيْ جِيدَاءِ أُمَّ غَزَالٍ ”

"İplik(inci dizisi) sanki güzel boyunlu ceylanın iki yanına toplamıştır." (2)

İlk bakışta şi'irdeki kullanılış şekliyle lügat mânâsı arasında,bir yakınlık görünüyorsa da bu fi'ilin ifade ettiği mânâ ile incilerin sürekli boyunda kalması mânâsını anlamaktayız.

Bu kelimenin Kur'ân'da kullanılış şekli,karşımıza şöyle çıkar: " ..mescitlerde itikâf ta bulunduğunuz zaman,kadınlarınıza gece de yaklaşmayın."(Bakara,187) Burada itikâf,camiye bağlanıp kalma ve orada kendini ibadete hasretme mânâsı taşır.

Netice olarak diyebiliriz ki İslâm'dan önce,her hangi bir yerde kalmak mânâsına gelen bu kelime,Kur'ân'ın nüzulünden sonra "kişinin ibâdet maksadıyla,özellikle,Ramazân'da zaruri ihtiyaçları dışında kendisini mescidde alıkoymasındır."(3)

ḤACC: (الْحَجُّ) Kur'ân'da türevleriyle birlikte 13 âyette geçen bu kelime,lügatte "kassetmek,yönelmek" mânâlarını ifade etmektedir.(4) Yönelme mânâsıyla bu kelimeyi kullanan Cahiliyye şa'irlerinden el-Muḥabbel es-S'adi şöyle demektedir (Tavil):

” وَأَشْهَدُ مِنْ عَوْفٍ حُلُولًا كَثِيرَةً يَحْجُونَ سِبَّ الزَّبْرِقَانِ الْمَرْغَفَرَا ”

"Avf kabilesinden bir çok topluluğun,safran bitkisiyle boyanmış,Hısn b.Bed et-Temim'in sarığına yöneldiğine şahid

1- Lisânü'l-'Arab, IX, 255

2- Dîvânü'l-'Aşâ, s., 165

3- et-Taḥavvur ed-Dilâlî, s. 226

4- Muçmelü'l-lüga, I, 221

oluyorum." (Bazı yazarlar, Zibrikan'ın her yıl Hacca gidip sarı-
ğını Kâbe'nin koku sürülmüş duvarlarına çokça sürüp sararttığı-
nı ve Hacca gitmeyenlerin gelip bu sarığa yüzlerini sürdükleri-
ni anlatmaktadırlar.)(1)

Cahiliyye döneminde, hacc biliniyor ve her sene edâ edili-
yordu. Bundan dolayı senenin karşılığı olarak ta "الْحِجَّةُ" kulla-
nılıyordu. Hatta bundan türetilen "ذُو الْحِجَّةِ" hacc ayı mânâsını
ifade eder. Nâbiğatü'z-Zübyânî bir beyitinde şöyle der (Basıt):

" فَلَا لِعُمْرَةِ الْاَذَى فَاذُ زُرْتُهُ حَجًّا "

"Hacc maksadıyla ziyaret ettiğim O yere yemin olsun.(2)

Arapçada başka "yönelme" ifadeleri yanında, "تَوَجَّهَ" fiil-
liyle ifade edilen yönelme arasında fark olduğu kanaatindeyiz.
el-Muhabbel'in şi'irinde de görüldüğü gibi, insanlar hacc yapan
birine yöneldiklerinde, özellikle bu fiil kullanılmıştır. Ama
normal birisinin ziyareti söz konusu olsaydı, her halde bu fiil
kullanılmazdı. İkinci olarak, hacc mekânını kasdederek oraya yö-
nelen kimsenin hareketi de bu hacc fiiliyle ifade edilir. Bunu
Nâbiğa'nın yukarıdaki beyiti de tekid eder.

Yukarıda sunmuş olduğumuz mânâlardan anlaşılıyor ki: "Hacc"
iki dönemde de aynı mânâyı taşımaktadır. Ancak Câhiliyyedeki zi-
yaret, hem Kâbe'yi ve hem de putları içine alıyordu. Kur'ân'ın
nüzülüyle bu ziyâret; sadece Allah'ın rızasını kasdeden belli
kurallar çerçevesinde eda edilen ve İslâmî bir kongreyi hedef
alan bir ibadet şeklini ifade eder olmuştur.

HUŞÛ: (الْخُشُوعُ) Kur'ân'da türevleriyle birlikte 17 yerde ge-
çen bu kelime, Arap dilinde; "bakışın yere dikilmesi, gözleri ka-
pamak, sesi alçaltmak, kederli tavır takınmak, boyun bükme ve te-
vazu" gibi anlamlar taşıyor. (3) Araplar, toprak kuruduğu ve yağ-
mur yağmadığı zaman "أَرْضٌ خَاشِعَةٌ" "duvar yıkılıp yere serildiği
zaman" "جَدَارٌ خَاشِعٌ" derler(4) Bilindiği gibi toprak kuruduğu ve

1- el-İhtiyâr, I, 131

2- Divanü'n-Nabiğa, s., 19

3- Lisânü'l-Arab, VIII, 71-72

4- a.g.e. VIII, 72

susuz kaldığı zaman sanki boynunu bükerek üzüntülü bir tavır takınır ve mütevazi bir hal alır. Duvarın yıkılışı da, kederli halidir, acınacak durumdadır.

Nâbiğatü'z-Zübyânî, bu mânâda şöyle der: (Tavil):

”رَمَادٌ كَكُحْلِ الْعَيْنِ مَا إِنْ تَبَيَّنَتْهُ وَتَوَيَّي كَجِدَمِ الْحَوْضِ أَثْلَمُ خَاشِعٌ”

"Sen onu açıklığa çıkardığın zaman, onu göze sürülen bir sürme ve havuzun dibinde kırılmış olarak sakin bir halde görürsün. (1)

Bu kelime, Kur'ân'da lügat mânâsını tam ifade ederek birkaç âyette geçmektedir. Meselâ; "susmak" anlamıyla, "ogün... çok esirgeyici (Allah'ın) heybetinden, sesler kısılmıştır." (Taha, 108) "Kederli tavır takınmak anlamıyla da" "وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ" yüzler o gün zelildir." (Ğaşiye, 2) "Yıkılmak, yere yapışmak" mânâsında "Eğer biz Kur'ân'ı dağ başına indirseydik muhakkak ki onu Allah korkusundan baş eğmiş, parça parça olmuş görürdün." (Haşr, 21)

Lügat mânâlarının yanında, Kur'ân'daki "huşu" dan maksat "Kalpler Allah korkusuyla dolu, uzuvlar sakin ve mutmeim olarak namaza durmak, bütün himmetini bir merkeze toplayarak, Allah'tan başkasından yüz çevirmek, gözünü namaz kıldığı yerden ayırmamak manalarını ifade eder." Namazlarında huşu içerisinde olanların felaha erdiklerini " bildirir. (Enbiyâ, 1, 2) İşte bu mânâ, Câhiliyye döneminde bilinmemiştir diyebiliriz.

MAĞFİRE: (الْمَغْفِرَة) Ğa-fa-ra fiil kökünden türeyip Kur'ân da da 300'den fazla âyette kullanılır.

Râğbü'l-İsfehânî: "الْفَرُّ" "Pislikten ve kirden koruymanı giyinmektir". Elbiseni temizle ve onu boya. Zira bu, en güzel temizleme şeklidir. "demektedir. Devamında, "Mağfired Allah'tandır. Bunun mânâsı da Allah'ın, kuluna ateş dokunmaması için, onu korumasıdır." (2) diyor.

1-Divanu'n-Nâbiğâ, s., 43

2-Müfredâtü'l-Kur'ân, s., 374

İbn Manzûr ise: Mağfiretin aslının "örtmek ve kapamak"tan geldiğini, Arap dilinde "غَفَرَ", "onu kapattı" denildiği gibi, malın bir kaba konduğu ve ağzının kapatıldığı zamanda da "onu sakladı ve örttü" denilir (1)der.

Rağıbu'l-İsfehâni, "الغَفْرُ" kelimesine, pislikten ve kirden koruyanı giymek mânâsını verirken, İbn Manzûr'da örtme ve kapama mânâsı verir. Yalnız birincisi insanı kire ve pislige karşı kapayıp örterken, İbn Manzûr'un ifadesinde, malı başkalarından koruma mânâsı vardır.

Arap dilinde kına, ihtiyarlığı (saç beyazlığını) sakladığından "غَفَرَ السَّيِّبَ بِالْحِضَابِ" denilir. Şairin aşağıdaki beyti buna örnek teşkil edebilir(Kâmil):

"حَتَّىٰ اِكْتَسَيْتَ مِنَ الْمَيْبِ عِمَامَةً غَفْرًا اَغْفِرُ لَوْنَهَا بِحِضَابٍ"

"Nihayet rengi kına ile örtülen ve ihtiyarlığı gizleyen bir sarığa büründüm."(2)

Kur'ân'da "mağfiret" Allah'ın, kulun günahlarını bağışlaması ve onları örtmesi, dolayısıyla da Cehennemden onları koruması" mânâsındadır. (Bkz. Kasas, 16, Nisâ, 48)

İşte bu durum, kelimenin, Câhiliyye döneminde "Her hangi bir şeyi örtmek mânâsından alınarak", İslâm'da "Allah'ın, kulların günahlarını örtmesi mânâsına aktarılmıştır.

1- Lisânü'l-Arab, V, 25

2- a. g. e., V, 25

MIKÂT: (الْمِيْقَاتُ): Kur`ân`da türevleriyle birlikte 13 âyette geçen bu kelime "hacc"ın istilâhlarındanadır. Çoğulu "مَوَاقِيْتُ" dir. Fiilin aslı " وَقَّتْ مَيْقَاتُ " "kökünden gelip bir şeyin veya zamanın sınırlarını ihtiva eder. Aynı zamanda bir zaman birimi olup her şey için sınırlanan zamanı bildirir.(1)

Sıbeveyh vakt lafzını mekânla birlikte kullanarak mânâlandırır ve şöyle der: "vakt demek belli mekân içinde belli bir süredir."O,bunu sınırsız zaman içindeki belli bir vakte teşbih yaparak söyler. "Nasılki her hangi bir mekânın, sınırları bellidir,zaman içinde de vaktin sınırları bellidir.Ancak bu, belli ve sınırlı zaman,bir mekânla da kayıtlıdır. Dolayısıyla "mikât" kelimesi belli fiil ve yer için belirlenmiş ve sınırlanmış zaman mânâsını ifade eder "(2) demektedir.

Câhiliyye döneminde bu kelimenin,hacc için zaman veya mekân mânâsında kullanılmış olduğuna dair her hangi bir delile rastlayamadık.Zira O dönemde insanlar Kâbeyi, ziyaret veya hacc yapmak istediklerinde her hangi bir vakit sınırlamadıkları gibi (3)önceden kararlaştırılmış belirli şartları da yoktu. Buradan hareketle,Kur`ân hacc için mutlak bazı şartlar, mekânlar ve zamanlar şart koşmuştur. Böylelikle "mevakit " kelimesi de hacc`ın istilâhlarından biri haline gelmiştir.(4)

Kur`ân`da bu kelime bir kullanım şekliyle şöyle karşımıza çıkar:

"يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيْتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ "

"Sana yeni doğan ayları sorarlar.De ki "o insanların faidesi için,bir de hacc için vakit ölçüleridir."

1- Lisânu`l-Arab, II,107.

2- a.g.e.II,107.

3- Geniş bilgi için bkz,Hacc Istilâhı,s. 18.

4- et-Ta'avvuru`d-Dilâli,s.238.

NÜSÜK: (النَّسُكُ), Kur'ân`da 7 ayette çeşitli sığalarıyla geçmektedir. Kelimenin müfredi olan, "النَّسِيكَةُ", Arap dilinde "Allah rızası için "boğazlamak, kurban etmek ve ibadet etmek" mânâlarını ifade etmektedir.(1)

Bu kelimenin aslı "temizlemek ve yıkamak" mânâsında olan "الْفَسْلُ" den alınmıştır. Kendisini ibadete veren kişiye de "nâsik" adı verilir. Bunun sebebi de, sanki ibadet yapan kişi bu ibadetiyle, günahlarını ve manevî kirlerini temizlemiş olur.(2)

İbn Manzûr`dan öğrendiğimize göre bir gün Sa'lebeye birisi 'nâsik" nedir diye sormuştur. Bunun üzerine, Sa'lebe de, "nâsik" kelimesinin "gümüşün kalıba dökülüp arıtılması" ameliyesinden alındığını açıklar ve buradan da "nâsik" in "nefsini günahlardan temizlemiş ve Allah'a has kılmış kimseyi ifade ettiğini" söylemiştir.(3)

İslâm'dan önceki dönemde bu kelime, "boğazlanan hayvanın" adıydı. Nitekim, O dönem şairlerinden, Zuheyr b. Ebî Sûlmâ bir şiirinde şöyle der (Basıt):

فَزَلَّ عَنْهَا وَوَأْفَى رَأْسَ مَرْقَبَةٍ كَمَنْصِبِ الْعِثْرِ كَمَيِّ رَأْسِهِ النَّسُكُ

"Şahin yaban ördeğinden ayrıldı ve üzerinde kurban kesilip kana bulanana taş gibi yorgunluktan gözetleme tepesine düştü."(4)

Nüsük kelimesinin Kur'ân daki mânâları ise şöyledir:

1- "Kurban" mânâsında, "فِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ" ..oruçdan, ya sadakadan yahud da kurbandan(biriyle)fidye vacip olur. (Bakara,196)

2- Umumi ifadeyle ibadet tarzları, "قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي", "De ki: Şüphesiz benim namazım da, ibadetlerim de...(En'am,162)

3- Hacc'ın gerekleri mânâsında, "فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ", "...hacc'a ait ibadetlerinizi bitirince..."(Bakara,200).(5)

1- Tefsîru'l-Kurtubî, II, 386

2- a. g. e. II, 332

3- Lisânu'l-Arab, X, 499

4- Dîvânu Zuheyr, s.178

5- et-Tatavvuru'd-Dilâli, s.241

Netice olarak; Câhiliyyede "Kurban" mânâsında kullanılan bu kelime, İslâm da gelişerek farklı bir mânâ kazanmıştır. Sanki Allah yolunda ibadet eden kişi, kendini O'nun yoluna kurban eder bir vaziyet almış ve ona "nâsik"denmiştir. Bu kelimenin mânâsına mecazi bir yaklaşımdır. Bundan başka hakikat olarak, kurban kesmek mânâsına gelir. Son olarak da, ibadet tarzları ve hacın gereklerini içine almıştır.

RUKÛ': (الرُّكُوعُ), Kur`ân`da, 13 ayette zikredilen rukû', Arap dilinde bazı mânâlar ifade eder.

1- Eğilmek, başı öne eğmek. Lebid b. Rabi'a bu mânâda şöyleder: (Tavil):

"أَخْبَرَ أَخْبَارَ الْقُرُونِ الَّتِي مَضَتْ
أَدَبٌ كَأَدَبِي كَلِمًا قَمْتُ رَاكِعٌ"

"Geçmiş asırlardan haber verirken, ne zaman eğilip kalkmaya çalışsam, yine de yerde sürünüyorum. (1)

2- Câhiliyye döneminde putlara tapmayanlara "raki'" denilirdi. Bu da Allah'a tapmak mânâsını göstermektedir. Nabîğatü'z-Zubyâni şöyle der (Tavil):

"إِلَى رَبِّهِ رَبِّ الْبَرِّيَّةِ رَاكِعٌ"

"Rabbine, yani yaratıkların rabbine eğilir." (2)

3- Kişi zenginlikten sonra fakirliğe düşerse, "رَكَعَ الرَّجُلُ", yani "eğildi, düşkün oldu" denirdi. Eđbat b. Kari' es-S'âdi bu mânâda şöyle der: (Munsarih):

"وَلَاتَهَيِّنَ الْفَقِيرَ عَمَّا أَنْ
تَرَكَعَ يَوْمًا وَالْتَهَرُّ قَدْ رَفَعَهُ"

"Fakiri hor görme Belki bir gün sen düşersin zaman onu yükseltir. (3)

"Rukû"yu yani eğilmeyi, Kur`ân; ibadetin bir parçası haline getirmişse de, Nâbiğa'nın beytinde kastedilen "yaratıkların rabbiné ruku'" Câhiliyyet döneminde de, Allah'a ibadetin bir şekli olarak görülmektedir. Ancak bu kelime, Kur`ân`da, ibadetin, daha doğrusu namazın özel hareketlerinden biri haline gelerek, özel bir mânâ kazanmıştır.

1- Dîvânu Lebîd, s.82

2- Dîvânu'n-Nâbiğa, s.53

3- Lisânu'l-Arab, VIII, 133, Tefsîru'l-Kurtûbî, I, 344

SALÂT : (الصَّلَاةُ), Kur`ân`da en çok zikredilen terimlerden olan bu kelime hakkında bilginler çeşitli yorumlar yapmışlardır.

1- Rağibu`l-İsfehâni, "şalât" kelimesinin; "ateşe attı, kızarttı" anlamındaki " صَلَّى " fiil kökünden türediğini belirtir ve şöyle der: " اصْطَلَى ", "ateşe ısındı", " صَلَبْتُ النَّارَ ", "koyunu kızarttım.", " مَصَلَى ", "kızarılan yer anlamındadır. İşte burdan hareketle bazı bilginler, "salat"ın bu kelimedenden türediğini ve nasıl hasta olmak anlamındaki " مَرَضَ " fiili, tef'il babına aktarılıp, " مَرَضَ " olduğunda "hastalığı gidermek" anlamına geliyorsa, "salat" fiili de, "salla" olunca, Allah`ın emrettiği bir ibadet türüyle ateşi gidermek olduğunu ifade etmişlerdir.(1)

2- Kurtubi ise "şalv" ile "şalât" arasında şöyle bir ilgi kurmaya çalışır; "Şalv" belin ortasında bir damar olup, kuyruk sokumundan ayrılır ve beli korur. Bundan dolayı "muşallî" kelimesi at yarışlarında da kullanılmıştır. Zira yarış atları bir sırada durduğu zaman, bir atın başı diğer bir atın kuyruk hizasına gelir. Bu, yarış atları hadisesinde olduğu gibi, "şalât" ya imandan sonra ikinci planda geldiğinden bu mânâda kullanılmıştır veya rukûya giden kişinin uyluk başlarındaki iki tümsek kemiği açmasından dolayı bu mânâda kullanılmıştır. Böylelikle "musallî", önündekinin hemen arkasında durduğundan, yarış saflarında namaz kılanlar birbirlerinin arkalarında durduklarından bu ismi almıştır.(2)

Kurtubinin zikrettiği bir diğer görüşe göre ise: "Şalât" "bağlı kalmak, bitişik olmak" anlamından alınmıştır. Mesela; birisi yaptıklarından dolayı, Cehenneme gitmesi gerektiğinde ona ateşe yapıştı denilir. Buradan hareket edildiği takdirde, mânâ; Allah`ın çizmiş olduğu sınırlar doğrultusunda, ibadete sarılma yapışma demektir.(3)

1- Mufredâtu`l-Kur`ân, s. 420-421
2- Tefsîru`l-Kurtubi, I, 168
3- a. g. e. I, 169

3- Yine Kurtubinin zikrettiği bir başka görüşe göre de: "Şalât", "bir şeyi ateşe tutarak yumuşatma ve şekil verme anlamından alınmıştır. Buna göre "muşallî", "kendi nefisini zorluklara atarak, ibadetle onu düzelten" demektir. (1)

Şimdiye kadar söylediklerimiz, "şalât" kelimesinin, İslâmî döneme ait yorumlarıydı. Şimdi Câhiliyye dönemindeki mânâlarına bakalım. O dönemde "şalât" dua ve istek mânâsında kullanılmıştır. Nitekim Câhiliyye şairlerinden eî-Aşâ şöyle der: (Mutekarip):

" وَقَابَلَهَا الرِّيحُ فِي دَنْهَا وَصَلَى عَلَى دَنْهَا وَارْتَسَمَ "

"(Şarapçı), onu küpü içinde rüzgara karşı koydu, Sonra küpüne iyilikler diledi ve Tanrı'dan yardım istedi. (2). Görüldüğü gibi burada "şalât" dua mânâsında kullanılmıştır.

Câhiliyye şairlerinden Antara şöyle der (Vafir):

" تَمَلِّي نَحْوَهُ مِنْ كُلِّ فَجٍّ مَلُوكُ الْأَرْضِ وَهَوَّلَهَا إِمَامٌ "

"O yer yüzünde önder olduğu halde, yer yüzünün bütün kralları dünyanın her tarafından yüzlerini ona çevirirler. (3)

İzutsu bu beyitte geçen "şalât" kelimesini yorumlayarak şunları söyler: "Câhiliyye döneminde bilinen bu maddi "şalât" İslam'ın "şalât" ından başkadır. Fakat şekil yapı aynıdır. Aradaki tek fark şudur: Orda kible, mukaddes Mekke yerine, İran imparatoru'dur ve Allah'a tapma yerine, krala tapma vardır. (4)

Netice olarak; "şalât" kelimesiyle ilgili olarak zikrettiğimiz görüşlerin doğruluk payı varsa da, ancak bu kelime, Câhiliyye döneminde "dua" mânâsında kullanılmıştır. Dolayısıyla bu terimi "dua" mânâsından almak daha doğru olur kanaatindeyiz. Zira Keşşaf Tefsiri haşiyesinde de aynı görüş savunulmaktadır. (5)

-
- 1- Tefsîru'l-Kurtubi, I, 169.
 - 2- Dîvânu'l-Aşâ, s. 197.
 - 3- Dîvânu'Antara, s. 213.
 - 4- Kur'ân'da Allâh ve İnsan, s. 141.
 - 5- Tefsîru'l-Keşşaf, I, 131.

ŞAVM: (الصَّوْمُ), Kur`ân`da türevleriyle birlikte 14 âyette zikredilir. En çok geçen şekli, "şıyâm" olup 8 âyette kullanılmıştır. "Şavm ve Şıyam" filolojik anlamlarıyla "yeme, konuşma ve yürüme gibi fiillerden el çekmektir.(1) Yürümeyen ata, durgun su ve rüzgara da "saim" denir.(2). Konuşmamaya da "şavm" dendiği Kur`ân da vakidir.(Meryem, 26)

Cahiliyye döneminde, "şavm" kelimesi, "yemeden kesilme mânâsında kullanılmıştır. Nâbigatu`z-Zübeynî'nin şu beyti bunu teyid eder (Basıt):

« خَيْلٌ صِيَامٌ وَخَيْلٌ غَيْرُ مَائِمَةٍ تَحْتَ الْعِجَاجِ وَخَيْلٌ تَعْلُكُ الْجُمَا »

"Kabaran tozun altında, gemlerini çığneyerek, ayakta duran atlar."(3) Görüldüğü gibi burada "şavm" hareket etmemek mânâsında kullanılmıştır.

İslâm ıstılahında ise "şavm": "Allah rızası için yemekten içmekten ve kadınlarla temastan, imsak vaktinden güneş batınca-ya kadar(günboyu)uzak durmaktır."(4)

"Şavm"ın İslâm dan önceki ve sonraki dönemlerde kullanılışında, lügat mânâsı açısından fazla bir fark görülmemektedir. Fakat bu kelime, İslâm`la yerine oturarak hususi bir mânâ kazanmış ve "Allah rızası için yapılan bir ibadet ifade eder hale gelmiştir." Câhiliyyede böyle bir ibadet mânâsı taşıdığı görülmektedir. Kur`ân`la bu mânâyı kazanmıştır.

SUCÛD: (السُّجُودُ), Kur`ân`da türevleriyle birlikte 80 den fazla yerde geçen bu kelime, Arap dilinde, boyun bükme, eğilme, (5) alını yere koyma, (6) mânâlarını ifade etmektedir.

İbn Fâris, "bugün bildiğimiz şekilde olmasa bile, Câhiliyye dönemi Araplarını "rukû ve secdeyi" bildiklerini söyler."(7)

"Secde", İslâm`dan önceki dönemde, "ibadet derecesine varan hayranlığı" ifade ederdi.

-
- 1- Lisânu`l-Arab, XII, 351
 - 2- Tefsîru`l-Kurtubî, II, 273, 274
 - 3- Dîvanu`n-Nâbiga, s. 112
 - 4- Tefsîru`l-Hazin, I, 118, 119
 - 5- Mufredâtu`l-Kur`ân, s. 328
 - 6- Lisânu`l-Arab, III, 204
 - 7- es-Sahîbî, s. 84

Câhiliyye şairlerinden, (Amr b. Kulşûm şöyle der: Vafir) :
" اِذَا بَلَغَ الْفِطَامَ لَنَا صَبِيٌّ
تَخَرَّ لَهُ الْجَبَائِرُ سَاجِدِينَ "

"Bizim süt emen çocuklarımız, süttten kesilme dönemine gældiklerinde, krallar onlara tazim secdesi yaparlar."(1)

Görüldüğü gibi burada "secde" tazim mânâsında kullanılmıştır. Kur`ân`da`da bazı secde şekillerinden bahsedilir. Mesela: Meleklerin, Adem Peygambere secde ettikleri, (Bakara, 34), ebeveyninin de Yusuf Peygamber`e secde ettikleri (Yusuf, 100) zikrolunur. Bunların hapsi "tazim secdesi"dir. Zira "ibadet secdesi"nin Allah`dan başkasına yapılması caiz değildir.

Sonuç olarak "secde": Kendisinden, daha büyük birisine tazim için yapılan hareketin bir sembolüdür. Her ne kadar iki dönemdeki mânâ bir birinin aynısı ise de, İslâm bunu belli sayıda ve belli vakitlerde özellikle namaza has kılarak bir disiplin çerçevesinde yeni bir şekil ve görünüm kazandırmıştır.

ŞEHADET: (الشَّهَادَةُ), "Şehide" kökünden masdar olan bu kelime, Kur`ân`da türevleriyle birlikte yaklaşık 149 âyette zikredilir. Şehide, şehâdette bulundu, hazır oldu, huzurunda bulundu demektir. Bir olayı görmek, bir şeye ulaşmak, huzuruna varmak, iç ve dış duygularla her hangi birşeyi kapsamına almak bu fiilin mânâlarındanıdır. (2)

Câhiliyye döneminde bu mânâlara uygun olarak, el-Ĥaris b. Ĥillize şöyle der (Ĥafif):

" وَهُوَ الرَّبُّ وَالشَّهيدُ عَلَى يَوْمِ الْحِيَارَيْنِ وَالْبَلَاءِ بَلَاءٌ "

"Ĥiyareyn gününde, padişah O idi. Bizim yaptığımız yararlıklara şahid olmuştur. O gün ne büyük bir imtihan günüydü. (3)

Kur`ân bu "şehide" fiilinin lügat mânâlarını geliştirerek, onu ikrar, itiraf ve iman mânâlarına taşımıştır.

1- Şerhu`l-Mu`llakâti`s-Şeb`, s.115.

2- Mufredâtu`l-Kur`ân, s.237, Hak Dini Kur`ân Dili, I, 524.

3- Dîvânü`l-Ĥaris b.Ĥillize, s.12

Lügat mânâsıyla, Kur`âni mânâ arasındaki fark gayet açıktır. Zira gözüyle gören, bir şeyin huzurunda olduğuna gerçekten inanan kişi, hemen kalbî bir imâna sahip olur ve gördüğü şeye inanır. Bir başka deyimle, Kur`ân`nın şehid dediği kişiler, ölmenden, İslam`ın rükunlarından olan şehadete tam olarak inanmış, onu kalbinden ayırmayarak bu uğurda ölmüşlerdir. (I) İşte bu mânâ Câhiliyyede bilinmiyordu. İslâm bu mânâyı kazandırmıştır.

TAHÂRET: (الطَّهَارَةُ), Lügatta, "tahara" temizlendi, "taharet" de temizlik anlamındadır. Kur`ân`da türevleriyle birlikte 31 âyette zikredilen bu kelime, Câhiliyye döneminde sadece maddi temizliği ifade ederdi. Nitekim İmru`l-Kays bir beyitinde bu kelimeyi, maddi mânâda kullanarak şöyle der: (Tavil):

" نِيَابَ بَنِي عَوْفٍ طَهَارَى نَقِيَّةٌ وَأَوْجُهُمْ عِنْدَ الْمَأْوَدِ عُرَّانٌ "

"Avfoğullarının kaşları temiz ve saftır, yüzleri de savaş meydanlarında parlaktır." (2)

Kur`ân ayetlerinde bu kelime bazen maddi, bazen de mânevi temizliği ifade eder. Mesela, cünüplükten temizlenme eylemi için, "وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا" "cünüp olduğunuzda ıttihar edin (temizlenin)" (Maide, 6). Kur`ân ayetlerinde öncelikle işlenen, mânevi kalp temizliği, imânın sğlamlığı ve ahlâk güzelliğidir. İslâmî inanışa göre "zekâtı" verilmeyen mal manen pis sayılır. Zekat işe malı, manen temizler. Nitekim şu âyette; "خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا" "onların mallarından sadaka (zekat) al ki bununla kendilerini temizlemiş olasın," (Tevbe, 103) diye buyrulur:

Netice olarak, yukarıda söylediğimiz mânevi temizliğin, Câhiliyyede bilinmediğini söyleyebiliriz. Zira Kur`ân`da, "Müşrikler pistir, onlar bu yıldan sonra Kâbeye yaklaşmasınlar." (Tevbe, 28) buyrulur. Müşrikler, küfürlerinden dolayı manen pistirler, bu mânevi pislikten dolayı da Harem bölgesine giremezler.

1- et-Tatavvuru`d-Dilâli, s.178-179

2- Şerhu Dîvânı İmri`l-Kays, s.213

TEBETTUL: (التَّبَتُّلُ), Lüğtta, " القَطْعُ ", "kesmek demektir. Nitekim, Hz. Meryem`e, kendisinin dünyadan kesip, Allah`a adadığından dolayı "Betul"denmiştir. Erkeklere rağbeti olmayan ve onlarla ilgilenmeyen kadınlara da "betul" denir. (1)

Câhiliyye döneminde bu kelimenin, temiz, eldeğmemiş mânâsında kullanıldığını el-Aşâ`nın şu beyitinde görmekteyiz: (Mutekarip):

" مَبْتَلَةٌ الْخَلْقِ مِثْلُ الْمَهَا . ةِ لَمْ تَرَ شَيْئًا وَلَا زَمَّهْرِيرًا "

"Yaratıkların en temizini, en safını, billur gibi, ne aşırı Güneş ve nede aşırı soğuk görmüştür. (2) Yani bu kadının üzerinde soğğun ve sıcaklığın tesiri görülüyor, kesiktir.

Kur`ân`da "tebettul"ün mânâsı; Allah`dan başka her şeyden alakayı kesmek, ibadetle, zikirle, bütünüyle birlikte, O`na yönelmek, her türlü meşgale ve hatıra gelen şeylerden uzaklaşmak ve böylece bütün his ve düşünceleriyle birlikte Allah`la başbaşa bulunabilmektir. Kısacası, Kur`ân`da "tebettul" Allah`dan başka şeylerden uzaklaşmak ve alakayı kesmektir. (3)

Sonuç olarak, bu kelime lüğatta vazgeçmek, kesilmek mânâlarından gelişerek, kendini Allah`a vermek O`na adanmak mânâlarını kazanarak, İslâmi bir ıstılah olmuş ve Kur`ân`la yeni bir mânâ daha kazanmıştır.

Kur`ân`da, Muzzemmil suresi 8.ayette şöyle buyrulur: " وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا " "ibadetinde yalnız O`na yönel."

TESBİH: (التَّسْبِيحُ), Kur`ân`da türevleriyle birlikte yaklaşık 93 ayette geçen bu kelime, " سَبَحَ " fiil kökünden türemiştir. Bu kelimenin dildeki asıl mânâsı "yüzmek ve suya dalmaktır. (4). İmru`l-Kays, atlarını tasvir ederken onların hızlı kaçırlarını ve gözden kayboluşlarını, "se-be-ħa" ile ifade ederek şöyle diyor: (Tavıl):

" مَسَّحَ إِذَا مَالَتْ سَابِحَاتٌ عَلَى الْوَتَى أَثَرْنَ الْعَبَارَ بِالْكَدِيدِ الْمُرَكَّلِ "

1- Lisânu`l-Arab, XI, 42, 43.

2- Divânu`l-Aşâ, s. 88

3- fi Zılâlı`l-Kur`ân, VI, 3746.

4- Lisânu`l-Arab, II, 479.

"Yüzer gibi ön ayaklarını uzatarak,koşan ve gözden kaybolan atlar yorulup toz kaldırmağa başladıkları vakiñ atım, yeniden yeniye kuvvet alarak hızlanır.Koşmaya devam eder (1)

İslâm gelmeden önce "tesbih"sözcüğü biliniyor ve kullanılıyordu.Nitekim el-Aşâ bir beytinde şöyle der(Tavil):

" وَسَبِّحْ عَلَى حِينِ الْعَشِيِّ وَالصُّحَى وَلَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ وَاللَّهُ فَاعْبُدَا "

"Şeytana değil,yalnız Allah'a ibadet et ve O'nu gece ve kuşluk vaktinde tesbih et."(2) Burada "tesbih"in İslami mânâda kullanılıp kullanılmadığını bilemiyoruz.Şu kadar varki Allah'ı tesbih hususunda kullanıldığı açıktır.

"Tesbih"in,İslâmi dönemdeki mânâlarını bilginler şöyle değerlendirmişlerdir.

Zemahşeri,şalât"la tesbih arasındaki bir farka işaret eder.Ona göre "şalât" farz olan namazları,"tesbih" ise nafilâ ibadetleri"ifade etmektedir.(3)

Kurtubi ise;lügat mânâsından hareket ederek,"tesbih"in akmak gitmek mânâlarına geldiğini,ve Allah'ın noksan sıfatlardan tenzih edilmesi mânâsının işlendiğini zikreder.(4)

Buradan hareketle şunu diyebiliriz: "Tesbih" suya dalıp akıp gitmek ve gözden kaybolmak mânâsına geldiğine göre;Allah Tealâ da noksan sıfatlardan münezzehtir.Beş duyu ile ihata edilemez.Nitekim aşağıdaki yorum da bunu teyid eder.

"Tesbih"in lügat mânâsı olan "suya dalmak",yüzen kişiyi gözlerden kaybeder ve uzaklaştırır.Belki de bu uzaklaşmanın mânâsı gelişerek gözlerin ihata edemediği bir varlığı kapsaya bilir.İnsan düşüncesinde bunun en açık örneği Allah dır.Zira Allah insanların kendisini iñrak etmelerinden uzak olduğu gibi,kendisine yakışmayan sıfatlardan da uzaktır.(5)

1- Şerh Divânı İmrii`l-Kays,s.154.

2- Lisânu`l-Arab,II,473,Divânü`l-A'sâ,s.48de de 'sebbih" yerine,şallî kullanılmıştır.

3- Esâsu`l-Belâge,s.382.

4- Tefsîru`l-Kurtubî,I,276

5- et-Tatavvuru`d-Dilâli,s.110-111

TEYEMMUM: (التَّيْمُمُ), Kur`ân`da sadece üç ayette geçen bu kelime, Arap dilinde, kasdetmek, yönelmek, araştırmak, talep etmek mânâlarını ifade eder.(1)

İslâm`dan önce bu kelime sadece lügat mânâsı olan, "kasdetmek ve yönelmek" mânâlarını ifade ederdi. İmruu`l-Kays`ın şu beyiti bunu teyid eder(Tâvil):

" تَيَمَّمَتِ الْعَيْنَ الَّتِي عِنْدَ دَارِحٍ ، يَفِيءُ عَلَيْهَا الطَّلَّ عَزَمَتْهَا طَامِي "

"Yaban eşekleri)Dariç te,yosunların yüksek olduğu ve gölgesi bol olan yere yöneldiler."(2) Görüldüğü gibi burada "teyemmüm", "yönelmek mânâsında kullanılmıştır.

İslâmi dönemdeki mânâları ise şöyle özetlenebilir:

İbn Sikkit, "teyemmüm"ün lügat mânâsı çok kullanıldığından ve âyette de zikredildiğinden dolayı, "o yüzü ve elleri toprakla mesh etmek mânâsına gelen özel ve yaygın bir isim halinde almıştır."(3)demektedir.

İbnu`s-Sikkit`le aynı görüşü paylaşan İbnu`l-Enbâri`de, "

تَيَمَّمَ الرَّجُلُ"denildiğinde kişinin toprağa yüzünü ve ellerini sürdüğü akla gelir.(4) şeklinde bir ifade de bulunmuştur.

Netiçe olarak Kur`ân`da "فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا", "su bulamazsanız o vakit temiz bir toprağa teyemmüm edin"(Nisa, 43) şeklinde kullanılan bu kelime.Kur`ân`la yeni bir mânâ kazanmıştır.

ZEKÂT:(الزَّكَاةُ), "ze-kâ"fiil kökünden gelen bu kelime, Kur`ân`da 30 ayette zikredilir.Lügatta temizlik, artmak, bereketli olmak, iyi ve düzgün olmak.mânâlarına gelir.(5)

İbn Manzûr, Câhiliyye döneminde bu kelimenin her hangi bir şeyde artış mânâsında kullanıldığını, bundan dolayı Araplar tek kişiye " خِيَا " iki kişiye de " كَا " dediklerini söyler.(6)

Araştırdığım Câhiliyye şiirinde "zekat"la ilgili beyite raslayamadım.

1- Lisânu`l-Arab, XII, 22, 23.

2- Şerhu Dîvanı İmrii`l-Kays, s. 207.

3- Lisânu`l-Arab, XII, 23

4- Tefsîru`l-Kurtubî, V, 232.

5- İslâm Ansiklopedisi, XIII, 495.

6- Lisânu`l-Arab, XIV, 358-359.

Kur`ân`da ise bu kelimenin kullanılışının genelde iki mânâ etrafında döndüğü görülür.

1- Temizlik; Nur suresi 21.ayette "...eğer üzerinizde Allah`ın fazl-u rahmeti olmasaydı içinizden hiç biriniz ebedi temize çıkamazdı. Ancak Allah`dır ki kimi dilerse temize çıkarır."

"Zekât"ı bir müessese olarak ele alırsak,Câhiliyyede böyle bir müessesenin bulunması söz konusu değildir. Tabii ki bu O dönemde insanlar arasında her hangi bir yardımlaşma olmadığı mânâsına gelmez.

2- Kur`ân`ın bir çok âyetinde "وَأَتُوا الزَّكَاةَ", "zekatı verin" emriyle, ikinci mânâ olarak karşımıza çıkar. Ayrıca birinci mânâ ile ilgili olarak, "zekât" malı pislikten temizler.

Şu gelecek ayette bunu açıkca görmekteyiz:

"خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا" "onların mallarından sadaka(zekât" alki bununla kendilerini temizlemiş olasin. (Tevbe,103) .Kur`ân`da mücmel olarak bildirilen bu emir,daha sonra hadislerle açıklanarak,mal nisaba ulaşır ve üzerinden bir yıl geçerse,o malın yüzde iki buçuğu ,zekat olarak fakirlere verilir. İşte böyle bir uygulamanın Câhiliyye döneminde olduğu uzak bir ihtimaldir.O dönem şiirlerinde de kullanılmaması bu görüşümüzü teyid eder.

III. B Ö L Ü M

KUR`ÂN`DA İNSÂN VASIFLARIYLA İLGİLİ KAVRAMLAR:

Bâsik,

Fâcir,

Muhsin,

Muslim,

Mü'min,

Mulhid,

Kâfir,

Munâfık,

Müşrik,

Zâlim.

FİSK (الْفِسْقُ) Kur`ân`de insan tiplerini tanıtan en önemli kavramlardan biridir. Kur`ân`de yaklaşık 55 ayette zikredilen bu kelimenin aslı, İbn Faris`in de dediği gibi "فَسَقَتِ الرُّطْبُ" "olgun hurma kabuğundan çıktı" mânâsından alınmıştır.(1)

Câhiliyye şiirinde "fisk", "yoldan sapmak," mânâsında kullanılmıştır. Kurtubi, kâilini zikretmediği şu beyti buna örnek verir (Recez):

يَذْهَبْنَ فِي نَجْدٍ وَعُورًا غَائِبًا فَوَاسِقًا عَنْ قَصَبِهَا جَوَائِبًا

" Onlar oraya doğru yoldan sapmış olarak, ne yapacaklarını bilmedikleri halde, Necde giderler."(2)

Tefsir bilginleri "fisk" kelimesini şöyle değerlendirirler:

Zemahşeri, "fisk"doğru yoldan çıkmaktır"(3) der.

İbn Kesir ise, aynı tarifi yaparak "fâsikların batıla meyl ettiklerini" ilave eder.(4)

İbn Manzûr ise, Lisânu`l-`Arab`da, Hattâbinin "Fisk"ın, "doğruluktan çıkmak olduğunu, bundan dolayı, Allah`a isyan edenlere fâsik denildiğini" söylediğini nakleder.(5)

Hâzin tefsirinde de, "fisk"ın aslının itaattan çıkmak olduğu" görüşü yer alır.(6)

Netice olarak, Kur`ân`ın kazandırdığı bu mânâların, Câhiliyye döneminde bilinmediğini söyleyebiliriz. Zira Kur`ân`ın fâsik dediği kişiler, yapmış oldukları kötü amellerle, Allah`ın çizmiş olduğu İslâm dairesinin dışına çıkmışlardır.

-
- 1- eş-Sâhibî, s. 84.
 - 2- Tefsîru`l-Kurtubî, I, 245
 - 3- Tefsîru`l-Keşşâf, I, 267.
 - 4- Tefsîru İbn Kesir, I, 66
 - 5- Lisânu`l-`Arab, X, 308
 - 6- Tefsîru`l-Hâzin, I, 38

FÜCÜR: (الْفُجُورُ) Kur`ân`da türevleriyle birlikte 24 âyette geçer. "فَجَرَ", "bir şeyi genişliğine yardı"demektir. "أَنْفَجَرَ", ve "تَفَجَّرَ" şekilleriyle de "yarılmak, açılmak" anlamındadır. Aynı fiilin üçlü halinin bir diğer masdar şekli olan "فَجور", "örttü, özellikle utanma ve haya örtüsünü veya din diyanet örtüsünü yarmak mânâsına ihtiva eder. İşte Kur`ân`da bunlara "facir" denilir. Çoğulu "fuccar" veya "fecere" dir. (1)

Câhiliyye şiirinde de bu mânâya yakın bir mânâda kullanılmıştır. Lebid b. Rabi'a bir beytinde şöyle der (Tavil):

« فَإِنْ تَتَقَدَّمْ تَفَجَّرَ مِنْهَا مُقَدَّمًا عَظِيمًا وَإِنْ أَخَّرْتَ فَالْكَفْلُ فَاجِرٌ »

"Eğer ön tarafa binersen (görüntüyü engelleyecek şekilde) büyük bir yer kaplarsın. Arkaya bindiğin takdirde de yükün dengesini bozup çuvalın eğilmesine sebep olursun." (2)

Bu kelime Kur`ân`da iki mânâda kullanılmıştır:

1- el-Fecru: Şafak atması veya tan sökmesi, yani karanlık örtüsünün yarılarak, sabahın ortaya çıkması demektir.

2- el-Fucru: Hakdan, hak dairesinden çıkmak, doğrudan sapmaktır. (3) İşte bu üçüncü mânâ özellikle bizim konumuzdur. Zira bu, Kur`ân`da özel bir ıstılah haline gelmiştir.

Netice olarak diyebiliriz ki; lügat mânâsıyla ıstılah mânâsı arasında bir bağlantı vardır. Zira Kur`ân`ın "fâcir" dediği kişiler, din ve haya perdesini yırtarak dinin dışına çıkmış kimselerdir. Böylece fâcirler, hayırla şerri, birbirinden ayıran din perdesini yırtarak, parçalayarak kötü yola sapmış ve bataklıkta düşmüş kimselerdir,

1- Mufredâtu`l-Kur`ân, s. 562

2- Dîvânu Lebîd, s. 58

3- Lisânu`l-Ârab, V, 47-48.

İHSÂN: (الْإِحْسَانُ) Kur'ân'da türevleriyle birlikte yaklaşık 177 âyette zikredilen bu kelimenin aslı "iyi olmak, güzel olmak; mânâsına gelen "Hâsüne" dir. Bunun karşıtı da kötü olmak mânâsına gelen "sâ'e" dir.(1)

İhsân ise "iyilik etmek" mânâsına gelir. Karşıtı da kötülük etmek mânâsına gelen "İsâe" dir.(2)

İslâm'dan önceki dönemde bu kelime, hoş görünen, beğenilen mânâdaki güzelliği ifade ederdi. O dönem şa'irlerinden eş-Şam-mâh, " hüsn " kelimesini görünen bir güzellik mânâsında kullanarak şöyle der (Basıt):

" دَارُ الْفِتَاةِ الَّتِي كُنَّا نَقُولُ لَهَا يَا طَيْبَةَ عَطْلًا حَسَانَةَ الْجَبَدِ "

"Burası, (ev) kendisine " güzel boyunlu ve süssüz ey Ceylan" dediğimiz kızın evidir."(3)

Kur'ân'da ihsan, imanın üzerinde bir derecedir. Bu dereceye sadece, Allah'a karşı imân ve amelleriyle samimi olan kullar yükselir. Bu durum, Kur'ân'da şöyle anlatılır: (İnanıp iyi işler yapanları bundan böyle (Allah'a karşı gelmekten) korundukları ve inanıp iyi işler yaptıkları, sonra (yasaklardan) sakınıp (onların) yasaklığına inandıkları ve yine korunup iyilik ettikleri takdirde daha önce yaptıklarından ütürü bir günah yoktur. Allah güzel davrananları sever. Mâide, 93)

Hamdi Yazır, bu âyetin tefsirinde şöyle der: " Görülüyor ki bu âyette, iman ve amel-i salih iki kez, takva üç mertebe olarak zikredilmiş ve nihayet "ihsan" mertebesine gelmiştir ki takvanın bu üç kez zikri, muhtelif vücuh ve meratib-i takvaya işaret-tir"(4)

" İhsân " kelimesinin en güzel tanımı şu hadiste görülür:

" الْإِحْسَانُ أَنْ تَعْبَدَ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ بَرَكَ " İhsan: Allah'ı görür gibi ibadet etmendir. Şayet sen onu görmüyorsan O, seni görür.

(5)

1- Mufredâtü'l-Kur'ân. s., 170-171.

2- Lisânü'l-Arâb, XIII, 115

3- a. g. e. XIII, 115.

4- Hak Dinî Kur'ân Dili, III, 1807.

5- a. g. e., III, 1807.

Netice olarak " İhsân " kelimesi, Kur'ân muhtevası içinde sadece güzellik ve iyilik mânâsında kalmamış, takvadan daha üstün bir mertebede kullanılır olmuştur. Câhiliyye döneminde ise böyle bir kullanım sahası yoktu diyebiliriz.

İSLÂM: (اِسْلَامٌ) Kur'ân'da türevleriyle birlikte yaklaşık 138 âyette zikrolunan bu kelime, " se-li-me " fiil kökünden gelir. Bu fi'ilin masdarı olan "silm", "selâmette olma, gizli ve açık afetlerden uzak olma, yabancı maddelerden arı olmak, saf olmak, barış ve esenlik" demektir. (1)

İbn Fâris, " İslâm'dan önceki Araplar, bu kelimeyi sadece barış ve kurtuluş mânâsında biliyorlardı. Daha sonra Kur'ân, buna mânâ kazandırarak vasıf ve hey'etini belirlemiştir. (2) der.

Câhiliyye döneminde de bu kelime, lügat mânâsına uygun olarak kullanılmıştır. Kinde Kabilesine mensup şa'irlerden biri şöyle der (Vafir):

كَعَوْتُ عَشِيرَتِي لِلْسَّلَامِ كَمَا رَأَيْتَهُمْ تَوَلَّوْا مُدْبِرِينَ

"Kabilemin bana yüz çevirip gerisin geri gittiklerini görünce, onlara " barış " çağrısında bulundum." (3)

Ahmed Emîn, bu kelime için şunları söyler: "İslâm kelimesi si-se-li-me kökünden türemiştir. Burada selâmın mânâsı, " karşılıklı sulh yapmaktır. " Bunun tersi savaş ve düşmanlıktır. Nitekim Kur'ân'daki şu âyet: (O çok esirgeyen (Allah'ın) kulları ki onlar yer yüzünde tevazu ile yürürler. Kendilerine, cahiller laflar attığı zaman " Selâm " deyip geçerler.) (Furkân, 63) diye zikretmektedir. Hz. Muhammed döneminden önceki döneme " Câhiliyye " ve kendi dönemine de " İslâm " ismi verilmesi, bizim için bir anahtar teşkil etmektedir. Zira Câhiliyye, ilmin tersi değil kırılcılığın, sertliğin zıddıdır. İslâm ise, tevazu, ruh sakinliği dir. Daha sonra kelime, buna yakın bir mânâyâ intikal ederek "bo-

1- Mufredâtu'l-Kur'ân, s.350

2- eş-Sahîbî, s.84

3- Lisânu'l-Ârab, XII, 295

yun eğme ve inkiyâd" mânâsını kazanmıştır. Boyun eğme barışa götürür. Kur'ân'da, " İslâm " sözcüğü bazen hem mü'minleri ve hemde kâfirleri kapsar. Zira kâfirler yaratılışları icabı bazı umumi kanunların dışına çıkmayıp onlara boyun eğerler. (Al-İmrân, 83)

Bundan sonra kelimenin kullanım sahası daralmıştır. Allah' a isteyerek ibâdet edene " müslim " adı verilmiştir.(1)

İzutsu ise; " İslâm sözcüğünün, Arapçadaki asıl mânâsı, " teberrâ " yahut " berat " tır. Yani" sorumluluktan kurtulmak ve onu tümüyle bir başkasına bırakmak ve devretmektir." Böylelikle "bir meseleyi falana devrettim" " أَتَلَّمتُ " denir." demektedir. Devamında ise: Müslümana, " Müslüman " denmesinin sebebi şudur: O her şeyden kurtulmuş ve kendisini Allah'a bırakmıştır....Ve hiç kimse, güvenmediği ve inanmadığı takdirde her şeyi Allah'a bırakmaz.(2) diye ilâve etmektedir.

İMÂN : (لَايْمَانٌ), Arap dilinde, lügat mânâsı "tasdik" olan bu kelimenin, istilâh mânâsı, Ebu Bekr el-Bakillâni'nin de dediği gibi; "imân" Allah'ı bilgi ve ilimle tasdik etmektir. Bu kelimenin Kur'ân'dan önce sadece tasdik mânâsını ifade ettiğine fıkıh ehli şahittir."(3)

İmân kelimesi "emn" kökünden gelir. Kelimenin asıl mânâsı; "korku karşısında, emniyet ve güven duymaktır." Bir mânâsı da "bir şeye veya birisine inanıp güvenmektir."(4)

Câhiliyye döneminde bu kelime lügat mânâsına uygun olarak kullanılmıştır. O dönem şairlerinden el-Aşâ şöyle der (Kamil):

وَلَقَدْ هَمَمْتُ التَّاجِرَ الْإِيمَانِ مَوْزُونًا شَرَابُهُ
بِالصَّحْنِ وَالْمِصْحَاوِ وَالْإِيمَانِ بِتَرْبِيقِهَا يَحْجُبُهَا عِلَابُهُ

"İtimâda şayan şarap tüccarını, şarap fiçilerini gizlediği sahan, gümüş kadeh ve ibrikle kendisine şarap sunulurken gördüm."(5)

- 1- Fecrû'l-İslâm, s., 69-70.
- 2- İslâm Düşüncesinde İmân Kavramı, s., 90.
- 3- et-Temhîd, s. 346-347
- 4- İskz. İslâm Ansiklopedisi, V, 984.
- 5- Divânu'l-Aşâ, s. 25

Kanaatimize göre, İzutsu'nun şu görüşü, kelimenin mânâsına daha açıklık getirecektir. O; imân kelimesi, Arapçada tasdik demektir. Fakat Allah, vahyinde onu o şekilde kullanmıştır ki tüm ittât fiilleriyle, itaattan kaçış eylemlerinin adıdır. Bunlar olumlu veya olumsuz olsun, kişi, Allah'ın cemalini arar. (yani iman, Allah'a hizmet amacıyla itaat fiillerini yerine getirmek ve itaatsızlık eylemlerinde bulunmamak demektir. (1)

İşte; câhiliyyede sadece tasdik ve güven mânâsında kullanılan bu kelime, Kur'an'la, bu mânânın yanında, bir de itaat fiillerini kapsamış, böylelikle dille tasdik etmenin yanında, Allah'ın gönderdiği bütün emir ve nehiylerîşkalple de doğrulamaya "imân" denmiştir. Bu da kelimenin, İslamla kazandığı mânâdır.

KÜFR: (أَلْكَفْرُ), Kur'an'da türevleriyle birlikte yaklaşık 524 âyette zikredilen bu kelimenin kökü ke-fe-re dir. "Kefere" ise "bir şeyi örtmek" demektir. Bu anlamıyla çiftçi tohumu toprağa atıp onun üzerini örttüğü için çiftçiye kâfir denir. Bunun gibi kılıcı örten kınına, karanlığı örten geceye ve meyveyi örten çiçek tomurcuklarına da içlerinde meyveyi gizlediklerinden dolayı kâfir denilmiştir. (2)

Lügat mânâsıyla ilgili olarak, Lebîd b. Rabi'a şöyle der (Kamil): "يَعْلَوْ طَرِيفَةً مَّتْنِيهَا مُتَوَاتِرَةً فِي كَيْلَةِ كَفْرِ النَّجْمِ غَمَامُهَا"

"Onun sırtındaki, kendi rengine uymayan renkli çizgiye, bulutların yıldızlara örtmüş olduğu bir gecede yağmur taneleri, aralıksız olarak dökülür. (3)

İslâm istilâhında ise "küfr"; Allah'ın nimetlerini ve O'nun birliğine delâlet eden âyetleri inkâr etmektir. Zira kâfir her akıl sahibinin anlayabildiği, peygamberlerin gönderilmesinden tutun da, Allah'ın birliğine ve O'nun ortağı olmadığına delalet eden bütün delillere ve âyetlere inanmamış ve Allah'ın nimetlerini örtmüş, görmezlikten gelmiştir. İşte buna

1- İslâm Düşüncesinde İmân Kavramı, s.90.
2- Mufredâtu'l-Kur'an, s.652
3- Dîvânü Lebîd, s.223

Kur`ân`da "kâfir"denir.(1)

Netice olarak,maddî mânâda örtmek ve kapamak mânâsına olan küfr kelimesi, Kur`ân`dâ,Allah`ın bahsetmiş olduğu nimetlerâ karşı teşekkürünü açığa vurmayan ve onlara karşı nankörlük eden kişiye kâfir denmiştir. Bu mânâ,Câhiliyye döneminde bilinmemiştir. İslâm bu mânâyı kazandırmıştır.

İLHAD : (الإِحَاد),Kur`ân`da dört ayette zikredilen bu kelime,"لَحْدٌ" kökünden gelir. "el-Lehd" ise "mezarın bir yanına oyulan yarığa denir." Lehdin çoğulu el-ḥad`dır. Ayrıca lehd, mağarayı andıran,mahzen gibi,ölülerin içinde bir biri üzerine konulduğu ve işaretle belirlendiği bir yer mânâsına da gelir. İlḥâd ise; kabre bir oyuk yapmak mânâsına geldiği gibi,meyletmek ve başkasından yüz çevirmek mânâsına da kullanılır.Bâtıl mezheb üzere olanlara da "mülḥid" denir,(2)

Hâzin tefsirinde,İbn`Abbas`ın,ilḥâd hususunda şöyle dediği nakledilir:O`na göre "ilḥâd", mutedil davranmaktan ve doğruluktan(meyledip)ayrılmaktır. Kur`ân`daki mânâsı ise sözü asıl yerinden meylettirip saptırarak,uygunsuz bir yere yerleştirmektir.(3)

İshâdan önceki dönemde ise,ilḥâd; bu mânâlarıyla değil sadece lügat mânâsıyla kullanılmıştır. Nitekim İbn Manzûr,kamilini zikretmediği şu beyitleri buna örnek verir(Basıt):

"حَتَّىٰ أَغْتَابَ فِي أَثْنَاءِ مَلْحُودٍ"

"Kabirde (lehdde)bulduğum sırada yok oluncaya kadar."

"أَنَا فِي مَلْحُودٍ لَهَا فِي الْكَوَاجِبِ" (Tavil)

"Kiprikler içinde gömülmüş göz bebekleri."(4)

İbn Sikkât ise; "mülḥidi","hakdan uzaklaşan ve böylece ondan olmayan şeyleri ona maledendir.(5) diye tarif eder.

Bu üç mânânın hepsinde de bir sapma,eğilme ve meyletme söz konusudur.Bu sebepten,hakdan yüzünü dönüp,batıla meyledip ve batılî mezheb üzere olanlara "mülḥid"denir.İşte bu mânâ,Câhiliyye döneminde bilinmemiştir diyebiliriz.

1- Lisânu`l-`Arab,V,147

2- Yeni Kâmus,II,14

3- Tefsîru`l-Hâzin,II,154,155

4- Lisânu`l-`Arab,III,388

5- a.g.e.III,388

NİFAK: (النِّفَاقُ), "نَفَقَ" fiil kökünden gelir. Bu fiilin mânâsı "geçmek, tükenmek"dir. Nefak kelimesi de bu fiilden türeyip "tünel" mânâsında, bir ucundan girilip diğer ucundan çıkılıp geçilen yoldur. (1)

İmruu'l-Kays "nefek" kelimesini, tünel mânâsını akla getirecek şekilde gizli yol mânâsına alır ve şöyle der (Tavil):

"وَحَفَاهُمْ مِنْ أَنْفَاقِهِمْ كَأَنَّهَا - حَفَاهُمْ وَنَقُوا مِنْ عَيْنِي مُجَلَّبٌ"

"Onları gürültülü bir gecede yağmurun ortaya çıkardığı gibi tünellerinden dışarı çıkarmıştır." (2)

Görüldüğü gibi, İmruu'l-Kays, burada, "enfak" kelimesini maddi bir gizlilik taşıyan yuva mânâsında kullanmıştır. Bu kullanımın mânevi mefhumlardan olan inanç ve akıdeyle ilişkisi yoktur. Nitekim Suyûtî, Munâfık isminin İslâmî mânâ kazanma ve İslâmın ortaya koyduğu bir isim olduğunu belirtir. Munafık'ın bu mânâsıyla daha önceden bilinmediğini söyler. (3)

İbn Manzûr ise, az farklı bir yaklaşımla İslâm'dan önceki dönemde "Munafık"ın ancak lügat mânâsının bilindiğini fakat "küfürünü gizleyip imân tezahürü gösterme" mânâsıyla bilinmediğini ifade eder. (4)

Görüldüğü gibi, Suyûtî ile İbn Manzûr'un bu husustaki görüşleri bir birine çok yakındır. Bu kelime asli itibariyle "tarlada yaşayan tarla faresinden" alınmıştır. Şöyle ki: Bu hayvanın iki yuvası vardır. Bunlardan birine (en-Nâfıga) ikincisine de (el-Şasi'a) adı verilir. Aynı zamanda birinin sathı yeryüzüne çok yakın olur. Derindeki yuvadan düşman geldiğinde, bu yufka topraklı yuvayı delerek dışarıya çıkar. Şayet yukardaki yuvadan gelirse, bu sefer de daha derindeki yuvağa kaçmayı tercih eder. (5). İşte munafıklar da böyledir. Karşılarına çıkan duruma göre hareket ederler. Tarladaki fare gibi, işlerine geliyorsa mümin tarafını, gelmiyorsa kafir tarafını tutarlar. Yani onların durumu tevhidî değil sürekli ikiliği (nifak'ı) yansıtır.

- 1- Mufredātu'l-Kur'ân, s. 766
- 2- Şerhu Divânı İmriü'l-Kays, s. 55.
- 3- el-Muzhir, I, 301
- 4- Lisânu'l-Ârab, X, 359
- 5- Kur'ân Dili Arapça, s. 163.

ŞİRK: (الشِّرْكُ), Kur`ân`da türevleriyle birlikte 186 yerde zikredilmiştir. "Şirk", "شَرِكَ" fiil kökünden gelir. Şerike ortak olmak demektir. Aynı kökten gelen "şirket" ortaklık anlamına gelir. İki veya daha çok kimsenin maddi veya mânevi alanındaki ortaklıklarına şirket veya müşareket denir.(1) Fiilin if'al babındaki şekli olan "eşraka" ortak tanımak ve ortak koşmak, bu babın ismi fa'ili olan "müşrik"de ortak koşan demektir. (2). İşte Kur`ân`ın şirk konusunda ele aldığı kimseler bu müşriklerdir. Bizim konumuzu da bu teşkil etmektedir.

İslâm`dan önce bu kelime yalnız maddi ortaklığı ifade ederdi. Nitekim Lebid b. Rabi'a bir beytinde şöyle der (Vafir):

" تَطِيرُ عَدَائِدُ الشَّرَاكِ شَفْعًا وَوَتْرًا وَالتَّرْعَامَةُ لِلْفُلَامِ "

"Efendilik (iş sahipliği) çocuğa ait olduğu halde sahte ortaklar birer ikişer üşüşmektedirler.(3)

Görüldüğü gibi, Câhiliyye döneminde sadece iş ortaklığı mânâsını ihtiva eden bu kelime, Kur`ân`ın nüzulünden sonra, Allah`a ortak koşmak mânâsını da içine almıştır. Zira O dönemde tevhid akidesi yerleşmemiş, putlara tapma da yaygın bir haldeydi. Diğer peygamberlerden kalan bilgiler ise tahrif edilmişti. İnsanlar Allah`a yaklaştırsınlar diye putlara tapıyorlardı.(4)

ZULM: (الظُّلْمُ), Kur`ân`da yaklaşık 248 âyette geçen bu kelime, İbn Fâris`in de dediği gibi iki kök mânâsı vardır: Bunlardan birincisi nurun yok olması mânâsına gelen "karanlık", ikincisi de bir şeyi kendi yerinden başka bir yere koymak veya bir şeyi yerine koymamak mânâlarına gelen adaletsizliktir.(5)

Kurtubî Tefsiri`nde; hastalığı olmadan kesilmiş deveye zulmedilmiş olur, tarlayı surmeyip terketmekte de zulm vardır, denir.(6) Yani deve kesilmeyi hak etmemiş olduğundan burada zulm ve adaletsizlik vardır

1-Mufredâtu`l-Kur`ân, s. 380

2-a. g. e. s, 266

3-Dîvânü Lebid, s. 191

4-et-Tatavvuru`d-Dilâli, s. 274

5-Mekâyîsu`l-Luğa, III, 468-469

6- Tefsîru`l-Kurtûbî, I, 309 -310

Şu halde "zulm" ;dil itibariyle,bir noksan veya bir ilave yahut da vaktini ve yerini değiştirmek suretiyle bir şeyi kendisine mahsus yerinden başka bir yere koymaktır.(1)

Kur`ân'da, şirke zulm denmesinin sebebi de, Müşrik'in uluhiyet inancını gerçek yerine koyamaması ve gereği gibi anlayamamasındandır.(2) Zulm ile ilgili olarak Câhiliyye şairi Zuheyr b.Ebî Sulmâ şöyle der(Tavil):

" جَرِيءٌ مَتَى يُظْلَمَ يُعَاقِبُ بِظُلْمِهِ سَرِيعًا وَإِلَّا يَبْدَأُ بِالظُّلْمِ يَظْلِمُ "

"0, cesurdur.Zulme uğratılacak olursa,çarçabuk zulümle mukabelede bulunur.Zulme uğratılmayacak olursa,kendisi zulme başlar."(3)

Görüldüğü gibi burada zulm adaletsizlik,yani yerinde olmayan bir harekettir. İslami dönemden önce, bu putperest ortamda yaşayan Araplar belki de kendi açılarından zulmü hiç sebep yokken yapılan bir haksızlık veya kötülük olarak kabul ediyorlardı.Fakat Allah'a şirk koşmanın büyük bir zulm olduğu mânâsını Kur`ân ortaya koymuştur. Ancak Araplar bunu kavramakta hayli zorlandılar.İslâm`la mücadeleleri bunu göstermektedir.(4)

1-Mufredâtu'l-Kur`ân,s.325

2-Te'vilü Muškili'l-Kur`ân,s.467

3 Şerhu Dîvânı Zuheyr,s.24

4-Kur`ân`da Dini ve Ahlâki Kavramlar,s.226

IV. B Ö L Ü MÜ

CIHÂD VE AHLAK`LA İLGİLİ KAVRAMLAR:

Batıl,

Cihâd,

Cipt, Tağüt,

Defâlet, Hidâyet,

Defâlet,

Fuhs,

Felâh,

Fey,

Hamd, Şükr,

İsm,

Kerem,

M'arûf, Munker,

Rüşd, Gay,

Sabr,

Suht,

Takvâ,

Tuğyân.

BÂTIL: (الباطل), Arap dilinde " بَطَلَ " fiil kökünden gelir. Bu fiilin mânâsı ise; boşa gitmek, hükümsüz olmak, yok olmak anlamlarına gelip, hakkın karşıtı olarak kullanılır. (1)

Câhiliyye şairlerinden Lebid b. Rabi'a şöyle der: (Kamil):

" أَنْكَرْتُ بِأَطْلِكَهَا وَبُؤْتُ بِحَقِّهَا عِنْدِي وَلَمْ يَفْخَرْ عَلَيَّ كِرَامُهَا "

"Bediyye denilen yerin cinleri gibi, genç kalmakta ayak direyen kimselerin karşılarında, onların iddialarını batıl ve boş olanlarını yüzlerine vurdum ve bence hak ne ise onu söyledim. Karşılıklı övünmekte, onların en asil olanları benim karşımda cevap veremediler. (2)

Kur`ân`da bu kelime genelde hakkın karşıtı olarak kullanılır. Çünkü hak uygunluk, denklik demektir, Allah`ın sıfatlarından biri de "el-Hak"tır, Bâtıl ise boş ve yok olmaktır. Zira Allah`dan ve On`dan gelenden başka her şey boştur. ve yok olmaya mahkumdur. Yani Kur`ân termonolijisinde "batıl" iyi olmayan, gerçek olmayan şeylerdir. (3) Câhiliyye döneminde ise böyle bir mânâ yoktur. Yani Kur`ân`da batıl kelimesi, lügat mânâsının yanında dini bir mânâya bürünmüştür.

CİHÂD: (الجهاد), Kur`ân`da, türevleriyle birlikte 41 ayette geçmektedir. Cihâd Arapça bir kelime olup, "cehd ve cühd" kökünden gelir. Lügatta güç ve gayret sarfetmek, meşakkate katlanmak amelde mübaleğa etmek, zahmet çekmek gibi mânâlar ifade eder. (4)

Câhiliyye döneminde yalnız lügat mânâsıyla kullanılmıştır. O dönem şairlerinden el-Aşâ şöyle der (Mutekarip):

" فَجَالَتْ وَجَالَ لَهَا أَرْبَعٌ جَهْدَنَا لَهَا مَعَ إِجْهَابِهَا "

"Ax köpekleri etrafı altüst etti. Onları gayrete getirmekle birlikte bu iş için çarpınıp yorulan dört kişi de onların yanında dolaşıp durdu," (5)

1- Lisânu'l-Arab, II. 56-57

2- Divânu Lebid, 234

3- Daha geniş bilgi için bkz. Bakâra sûresi, 43, Enfal, 8 İsrâ, 81, ayetlerinin tefsirleri.

4- Mufredâtu'l-Kur`ân, s. 99

5- Divânu'l-Aşâ, s. 62

İslâm istilâhında ise "cihâd":Allah`u Teâlâ`nın dinini tanıtmak ve başka dinlere üstün kılmak için,mal,dil,can ve diğer vesitelerle elden gelen güç ve gayreti sarfetmeye "cihad" denir.(1)

Netice olarak diyebiliriz ki:İslâm`ın cihâd analizi,Câhiliyye döneminde bilinmemiştir.Zira O dönemde sadece gayret sarfetmek ve çaba göstermek mânâlarına gelen bu kelime,İslam`da,bu çaba ve gayret Allah yoluna hasredilerek ona yeni bir mânâ kazandırmıştır.(2)

CİPT-ṬAĞŪT : (الجِبْتُ وَالطَّاغُوتُ),Kur`ân`da tek ayette şu şekilde: "أَلَمْ نُرِ الْآلِينَ أَلْتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ" "Bakmadın mı şu kendilerine kitaptan biraz nasip verilene, kendileri haç`a ve şeytana`a tapıyorlar."(Nisa,51) geçen bu iki kelime hakkında dil ve tefsir bilginleri şu görüşleri ile sürerek bu iki kelimeyi şöyle değerlendirmişlerdir.:

İbn Manzûr;"cipt","puta,kaşine ve sihirbaza isim olarak kullanılır"der.(3)

Kurtubî ise;tefsir ehlinin bu iki kelimeyi şöyle değerlendirdiklerini nakleder:

1- İbn`Abbas "cipt"ın Habeş dilinde "sihirbaz","tağût"un ise "şeytan" mânâsına geldiğini savunur.

2- Hz.Ömer ise,"cipt"ın "sihir","tağût"un ise,"şeytan" olduğu görüşündedir.Görüldüğü gibi,İbn`Abbas`la Hz.Ömer,tağüt kelimesinin mânâsında ittifak etmişlerdir.

3- Müfessir Katade ise; bunların tam aksine "cipt"ın "şeytan"tağüt"un ise "kâhin" olduğu görüşündedir.(4)

4- Mâlik b.Enes`den gelen rivayete göre O,tağût"u daha da umumileştirerek Allah`dan başka tapılan her şeyin " tağût" olduğu görüşünü savunmuştur.(5)

1- el-Bedâi`u`ş-Şenâi` fi tertîbi`ş-şerâi`,VII-97

2- et-Taṭavvuru`d-Dilâli,s.288

3- Lisânu`l`Arab,II,21

4- Tefsîru`l-Kurtubî,V,248

5- a.g.e.V,249

İbn Kesir'de Mücâhid'den naklettiğine göre Tağût; insanların idarecisi makamında bulunan, halkın kendisine danışıp işlerinin hâkime bağlanmasını istedikleri insan suretindeki şeytanlardır. (1) demektedir

Cipt ve Tağût kelimesiyle ilgili Câhiliyye dönemine ait malzemeye rastlayamadık. Nitekim Kurtubi ve İbn Kesir'de "Cipt" in aslının Arapça olmadığını ifade ederler. İslami dönemde Mufessirlerin ve yorumcuların kelime üzerindeki ihtilafları da hiç değilse "cipt" kelimesinin Câhiliyye devrinde kesin bir mânâsının olmadığını göstermektedir.

Tağût ise Arapça kökenli bir kelime olup, kısaca "haddi aşmak" mânâsını ifade eder.

DALÂLET-HİDÂYET: (الذَّلَالَةُ وَالْهُدَايَةُ), Kur'an'da "dalla" ve türevleri 191 ayette geçer. Arapçada "dalla" kelimesi yolunu kaybetmek, doğru yoldan çıkmak ve insanı taleb ettiği noktadan mahrum bırakmak, şaşmak bocalamak mânâlarını ifade eder. (2)

Kurtubi'de "dalal" doğru yoldan sapmaktır der ve süt su- da kaybolduğunda "أَمَلَّ اللَّيْنُ فِي الْمَاءِ" (3) dendiğine işaret ederek şu beyiti örnek verir (Hafif):

" أَلَمْ تَسْأَلْ فَتُخَيِّرَكَ الدِّبَارُ عَنِ الْحَيِّ الْمَضَلِّ أَيْنَ سَارُوا "

"Yolunu şaşırarak kabilenin nereye gittiğini sormadın mı ki onların oturdukları yerleri sana haber versinler." (3)

Câhiliyye şiirinde lügat mânâsıyla kullanılan bu kelime, Kur'an da, Allah'ın dininden uzaklaşan, yüz çeviren, sapıĝ'a "dall" denmiştir. Mesela Yunus suresi 108. ayette " De ki; Ey insanlar, size rebbinizden hak gelmiştir. Artık kim hidayeti kabul ederse, o, ancak kendi faidesi için hidayeti kabul etmiştir

1- İbn Kesir, I, 513
2- Mufredâtu'l-Kur'an, s. 440
3- Tefsîru'l-Kurtubî, I, 245
4- a.g.e. I, 150

kim de saparsa(dalle) o da yalnız kendi zararına sapmış olur. diye buyrulur.

Hidâyet ise, türevleriyle birlikte 316 âyette yer alır.

Arap dilinde " he-dâ " doğru yolu bulmak, yola girmek, yol göstermek, doğruyu iyiyi güzeli farketme, bunlara giden yol da yürümek mânâlarını ihtiva eder.(1)

Câhiliyye şiirinde " hidâyet " kelimesi çokca kullanılmıştır. Zira o dönemde çevreninde etkisiyle insanlar devamlı yolculuk ve sefer halinde bulduklarından dolayı devamlı böyle bir yol göstermeye veya gösterilmeye muhtaçtırlar.

'Abid b.el-'Abrâs şiirlerinden birinde kendisinin iyi bir " hâdi " olduğuyla övünüyor ve şöyle diyor (Basıt):

" مَذَا وَ دَاوِيَّةٌ يَعْصِي الْهُدَاةُ بِهَا "

" Bu öyle bir vadi'ki en tecrübeli kılavuzlar bile burda yollarını kaybederler."(2)

Mızrağın ucundaki sivri demire de, mızrağa doğru yolu gösterdiğinden " hadi " denmiştir. İmrû'l-Kays bir beytinde şöyle diyor (Tavil):

" كَأَنَّ دِمَاءَ الْهَادِيَاتِ بِنَجْرِهِ عَصَاةٌ حِثَاءُ بِسَيْبِ مَرَجِلٍ "

"(Avda) hayvan sürülerinin öndekilerine yetişip onları göğüslemesinden, atımın kanlara bulanana yelesi, kına ile boyanmış ve taranmış bir ihtiyar sakalı gibiydi."(3)

Dalalet ve Hidayet kelimeleri, Câhiliyye döneminde yukarıda izah ettiğimiz kullanım sahası dışına çıkmaz. Sadece çölde yol göstermeyi ifade ederdi. Yine O dönemde çöldeki yolları iyi bilen ve insanlara yol gösterip varacakları yerlere selamete götüren kimseye " hâdi " denmiştir. Çöl son derece tehlikeli bir yerdi, en tecrübeli kılavuzlar bile bir noktada şaşırıp sapabilirlerdi, şaşırmadan kılavuzluk görevini yapmak bir kılavuz için gurur ve övünç vesilesiydi.

1-Mufredâtu'l-Kur`ân, 784-785

2-Kur`ân'da Allâh ve İnsân, s.138

3-Şerhu Dîvânı. İmrû'l-Kays, s.156

Kur'ân'ın düşünce dünyasında ise hadî kavramı hayati bir önem taşır. Ancak Kur'ân'da hadî bizzat Allah'tır. Öyle bir kılavuzki asla sapmaz, yolu kaybetmez. Bu suretle Kur'ân " hida-yet kavramını manevileştirmektedir. Kavram esasında çölde seya-hat etmekle ilgili idi ama şimdi mecazi olarak insanın aşmak zorunda bulunduğu manevi çölle ilgili olmuş, tamamen dinî bir anlam kazanmıştır.(1)

ENFÂL: (الْأَنْفَال), Kur'ân'da tek âyette iki defa zikredilen bu kelimenin müfredi " nefl "dir. "Nefl", "bir asıl üzerine yapılan ziyadedir. Farz ve Vacib üzerine zaid olan namazlarda da bu itibarla " nafîle " denmiştir. Kur'ân'da, bu kelime harp ga-nimetleri mânâsında kullanılmıştır.(Bu ismin verilmesinin sebe-bi ganimetin , İ'layı kelimatullah için yapılan muharebeye za-id olarak bir de) Allah'ım atıyyesi ve fazlı olmasıdır.(2) Kısaca " enfâl " asıl itibariyle savaşta ölen kişilerden arta kalan mallardır.

İslâm'dan önceki dönemde bu kelime ziyade, bağış mânâsın-da kullanılmıştır. Buna yakın mânâda Ebû Zueyb el-Huzelî şöyle der (Tavil):

" فَإِنْ تَكُ أَنْثَىٰ فِي مَعَدِّ كَرِيمَةً عَلَيْنَا، فَقَدْ أُعْطِيتِ نَافِلَةَ الْفِطْرِ "

" Eğer sen Mu'ad'dan gelen, bize karşı şerefli ve cömert bir kadın olsaydın fazlalıktan ek bir iyilik olarak üstünlük belirtisi olan bağışları veriverirdin."(3)

"Enfâl Kur'ân'da bu lügat mânâlarının yanında daha özel bir mânâ kazanmıştır. Şöyle ki; Allah yolunda cihada çıkıp bu gayeyi gerçekleştirdikten sonra, müslümanlara bir bağış ve he-diyesi babından verilen ganimet mânâsını almıştır.(4)

-
- 1- Kur'ân'da Allah ve İnsan,138
 - 2- Kur'ân-ı Hakim ve Me'ali Kerim,I,253
 - 3- Divânu'l-Huzeliyyin,I,37
 - 4- et-Tatavvuru'd-Dilâli,s.256

FUHŞ (فَحْشَ) (الْفُحْشُ) fiilinin masdar şeklidir. "Fe-ha-şa " söz veya işin çok çirkin olması, sınır ve ölçünün dışına taşmak, yüz kızartıcı davranış veya söz.(1) Fahişe ise; ahlak-sız ve rezil kadın demektir.

İslâm'dan önceki dönemde " fuhş " genel olarak kötü bir iş veya söz mânâlarını taşırdı.

Nâbigatu`z-Zubyânî bir beytinde şöyle der (Basıt):

" بَيْتًا كَالشَّمْسِ وَافَتْ يَوْمَ أُسْعِدَهَا
لَمْ تُوْذِ أَهْلًا وَلَمْ تُفْحِشْ عَلَيَّ جَارًا "

" O (kadın) en mutlu gününde güneş gibi parlaktır. Zira O komşularına eziyet etmediği gibi, fahiş(çirkin) bir harekette de bulunmamıştır."(2)

Kur`an`da " fahişe " büyük günah anlamındadır. Bir ayette şöyle buyrulur: " وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنَا إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا وَسَاءَ سَبِيلًا ", "Zinaya yaklaşmayın, çünkü o, aşağılık bir iştir ve ne kötü bir yoldur." (İsra.32)

"Fuhş" daha geniş mânâsıyla Kur`ân`da, gerek söz ve gerek fiil ile irtikap edilen, yalan, iftira ve zina gibi çok kötü günahlardır.(3)

Netice olarak " fuhş " kelimesi iki dönemde de kötü bir söz veya iş mânâsını ihtiva etmiştir. Ancak Kur`ân`da bu mânâyâ ek olarak dini bir mânâ daha kazanarak, İslâm`ın harem kıldığı aşırı kötü işleri kapsar olmuştur. Câhiliyyede dini bir mânâsı yoktu, sadece örfün kötü saydığı işleri kapsıyordu. Mesele ; Zina belki de o dönemde fuhşiyattan sayılmıyordu. İslâm`da ise zina en kötü fuhşiyattan biri olarak değerlendirilmiştir.

1- Mufredâtu`l-Kur`ân, s.562

2- Dîvânü`n-Nâbîga, s.234

3- Kur`ân-ı Hakîm ve Me'âlî Kerîm, II, 499

FELÂH : (الْفَلَاحُ) Arab dilinde, zafere, kurtuluşa ulaşmak nimet ve hayır içerisinde devamlı olmak, yarmak kesmek mânâlarına gelir.(1) Çiftci de toprağı yarıdığından dolayı " fellâh " ismini almıştır.(2)

Cahiliyye döneminde bu kelime, Kur`ân`daki mânâyaya yakın olarak kullanılmıştır. Lebid b.Rabi'a şöyle der:(Remel):

" اِعْقِلِيْ اِنْ كُنْتِ لَمَّا تَعْقِلِيْ وَلَقَدْ اُفْلِحَ مَنْ كَانَ عَقْلًا "

"Eğer akıllı ve düşünen varlıklardan isen, aklını başına al. Çünkü akıllı olanlar kurtuluşa ererler."(3)

Sonuç olarak " felâh " dünyada zafere, başarıya ulaşmak mânâlarında kullanılırken, Kur`ân dilinde de ahiret mutluluğu ağır basar. Fakat Kur`ân`ın bazı âyetlerinde de dünyada başarıya ulaşmak mânâları da yer alır.(4)

FETH : (الْفَتْحُ) Kur`ân`da 38 âyette zikredilen bu kelime lügatta bir kaç mânâ ifade eder;

1- Kapamanın zıddı, açmak

2- Yer yüzünü sulayan, nehir,göze ve akarsular veya su kanalları. Kanaatimizce burada önleri açık olan sular "feth" ile ifade edilmiştir.

3- Daru`l-Harbin müslümanlara açılması (5)

4- " الْفُتَاةُ " Hükm ve hükmetmek mânâsında. Belki de hükümetlerin sulta ve hakimiyetleri her yere sirayet edip mani tanımadığı için bu kelime kullanılmıştır.

Bu mânâyaya uygun olarak el-`Aşaru`l-Cu`ff`nin şu beyti örnek teşkil edebilir (Vafir):

" اَلَا مَن مَّبْلَغٍ عَمْرًا رَسُوْلًا فَاِنِّيْ عَن فُتَاخَتِكُمْ غَنِيٌّ "

"Dikkat et;kim `Amr`a elçi olarak tebligaatta bulunursa, benim sizin hükmünüze ihtiyacım olmadığını bildirsin."(6)

-
- 1- Lisânu`l-Arab, II, 547
 - 2- Tefsîru`l-Kurtubî, I, 182
 - 3- Dîvânı Lebid, s.144
 - 4- Bkz. Ali `İmrân, 200, Enfâl, 45
 - 5- Lisânu`l-Arab, II, 537
 - 6- a.g.e. II, 538

Kadıya da hakkı açıp ortaya çıkardığından dolayı " fettâh " denilmiştir. Aynı zamanda " fettâh " türlü türlü şekiller açmak ve hükmetme mânâsıyla Allah'ın güzel isimlerindedir.(1)

Kur`ân`da geçtiği şekilde " feth " kelimesinin mânâsı genelde üç grupta toplanabilir:

1- Kapamanın zıddı olarak,(Araf,96)

2- Hüküm mânâsında, (Seb ,26)

3- Beldelerin fethi, İslâmın yayılması, cihad meydanlarının da müslümanların galip gelmesi,(Nasr,1),(2)

Bütün bu mânâları serd ettikten sonra diyebiliriz ki; " feth " kelimesinin, Kur`ân`da ıstılah olması, İslâmî dönemden sonradır. Zira Câhiliyye döneminde, bu kelimenin dini bir mânâda kullanıldığına rastlayamadık.

FEY': (الْفَيْءُ), " فَاء " fiilinin masdarı olan bu kelimenin kendisi değil de müstekkatı Kur`ân`da 7 âyette zikredilir.

İbn Manzûr'a göre " fey' " Kur`ân`da üç mânâ ifade eder: ve bu mânâların üçünün de aslı "rucu", "dönmek" ten gelir. Mesele bu mânâlardan biri olan " el-Fey' " yapmamaya yemin ettiği bir şeye " rucu " etmek, " dönme " tir. Yine aynı kökten olan " te-feyye " fiili de , gölgelendi, nazlandı mânâsına gelir ki gölgenin ve nazın geri dönüp gelmesinden dolayıdır. Aşağıdaki beyit bu mânâyı tayıd eder (Recez):

” تَفَيَّأَتْ ذَاتُ الدَّلَالِ وَالْخَفْرِ لِعَابِسٍ جَافِي الدَّلَالِ مُقْنِمٍ ”

" O nazlı ve vakarlı olarak, sert, asık yüzlü bir erkeğin gölgesine girdi."(3)

Üçüncü mânâ olarak " el-Fey' " haraç ve ganimet mânâlarını içine alır.(4) Buradaki incelik şudur; esasında Allah'ın olan mülk, gayri müslimlerin eline geçmiş, daha sonra Allah, bu malı onlardan alıp müslümanlara döndürmüştür.

1-Lisânu'l-Arab, II, 538

2-Kur`ân-ı Hâkim ve Me'ali Kerim, I, 231, II, 765

3-Lisânu'l-Arab, I, 126

4-a.g.e. I, 126

Kelimenin lügat mânâsından hareket ederek diyebiliriz ki "el-Fey>" gayri müslimlerin mallarından Allah tarafından müslümanlara dönen ganimet ve haraç demektir."Fey>"ganimetten daha genel olup,savaşız elde edilir.Ganimet ise savaş sonucu elde edilen mallara isim olmuştur.(1)

İslâm`dan önceki dönemde sadece baskınlar ve savaşlar neticesinde elde edilen ganimetler biliniyordu."Fey>" ise bu mânâsıyla bilinmiyordu.Kur`ân bu mânâyı kazandırmıştır.(2)

HAMD- ŞUKR : (الْحَمْدُ، الشُّكْرُ)"hamd":Kur`ân`da türevleriyle birlikte 68 ayette geçen bu kelime dilde övme mânâsına gelir. Câhiliyye döneminde çokca kullanılan bu kelime,o dönemde insanların birbirlerini övmesiyle sınırlıydı.Mesela: Zuheyr b.Ebî Sulmâ'nın şu beyti bunu teyid eder (Tavil):

"وَمَنْ يَجْعَلِ الْمَعْرُوفَ فِي غَيْرِ أَهْلِهِ يَكُنْ حَمْدُهُ ذِمًّا عَلَيْهِ وَيَنْدَمَ "

"Bir kimse hak etmediği halde bir başkasına iyilik yapacak olursa,bu kişi kendisine iyilik yapanı övecek yerde yerer.O`da yaptığı iyilikten dolayı pişman olur.(3)

"Hamd" kelimesi, Câhiliyye ve İslâmî dönemlerde "övmek ve yüceltmek" mânâlarında kullanılmıştır.Ancak Kur`ân,bu kelimeyi sadece Allah`a has kılarak buna özel bir mânâ kazandırmıştır. Câhiliyyede ise böyle bir sınırlama yoktur.(4) Zira Arapça da "övmek" mânâsında, "medh,senâ" gibi isimler de kullanılır.

ŞUKR ; bu kelime Kur`ân`da türevleriyle birlikte 75 âyette geçer. "Şukr" lugatta,nimetin bilinmesi ve açığa vurulması demektir.Açmak, meydana çıkarmak anlamına gelen "keşr" kelimesinden "Ş" nın "K" ile yer değiştirmesi sonucu oluştuğu söylenmektedir.(5)Bu kelimenin tersi,"örtmek,gizlemek"anlamına gelen "küfür" dür. "رَابَّةٌ مُكْوَرٌ","semizleşmesiyle sahibini memnun eden yediğini belli eden hayvana" denir.(6)

1- Hak Dini Kur`ân Dili,VII,4820

2- et-Tatavvuru`d-Dilâli,s.527.

3- Şerhu`l-Mu`allakâti`s-Seb`,s.75,Dîvanda bu beyite rastlayamadım.

4- et-Tatavvuru`d-Dilâli,s.307

5- Mufredâtu`l-Kur`ân,s.389

6- a.g.e.s.389

"عَيْنٌ مُّكْرِي" "suyuyla dolu olan pınar " anlamına gelir.(1)

İslam'a göre "şükr " üç kademelidir: İhsân edilen nimetleri kalple düşünmek, iyilik yapanı dille övme ve güç nisbetinde başkalarına bu iyiliklerden ihsânda bulunmadır.(2)

Câhiliyye döneminde " şükr " kelimesi " teşekkür " mânâsında kullanılmıştır. İmrü'l-Kays bir beytinde şöyle der (Vafir):

" سَأُكْرُ الَّذِي دَاْفَعَتْ عَنِّي
وَمَا يَجْزِيكَ مِنِّي غَيْرُ شُكْرِي "

" Yok olmağa maruz kaldığım bir sırada, beni savunmandan dolayı sana teşekkür ederim."(3)

Kur`ân daki " şükr " ile lügat mânâsı arasında bir ilişki söz konusudur. Nasıl ki yediğini gösteren *كَاْبَةٌ كَاْكُورٌ* " deniliyorsa, Allah'ın verdiği nimetleri inkâr etmeyen, nankörlükte bulunmayan, ve Ona itaat edenede "عَبْدٌ كَاْكُورٌ" denir. Böylelikle kelimenin lügat mânâsı gelişerek ek bir mânâ kazanmış ve takva ile ilişki kurmuştur.

"Şükr" ile "hamd" arasındaki fark şudur, "hamd" her şey için soy,sop,cesaret ve iyilik için yapılan övgüdür. "Şükr" ise kalp dil ve uzuvlarla nimete karşı yapılan teşekkürdür. "Hamd" ise sadece dille olur.(4)

1-Mufredātu'l-Kur`ân, s.389

2-a.g.a.s.389

3-Şerhu Divanı İmrü'l-Kays, s.107

4-Tefsiru Zemahşerî, I, 46

İSM : (الِئْمُ), Arap dilinde, sevaptan alı koyan ve geri bıraktıran iş, yapılmasıyla hayırdan uzaklaştıran eylem, sonunda karşılığında eza gerektiren günah demektir.(1)

Câhiliyye döneminde " ism " kelimesi, ceza gerektiren bir fiil mânâsında, İmru'l-Kays'ın şu beytinde görülmektedir:(Serih)

قَالِيَوْمَ أُتِفَىٰ غَيْرَ مُسْتَحْبِبٍ
إِنَّمَا مِنَ اللَّهِ وَلَا وَاغِلٍ

"Bugün,Allah indinde günah olmaksızın ve her hangi biri tarafından rahatsız edilmeden tek başıma içeceğim.(2)

" İsm " kelimesi Kur`ân'da birçok âyette kullanılmıştır. Mesela Bakara suresi 283. âyette "...bildiğinizi, gördüğünüzü gizlemeyin, bunu yapan kişi günahkâr bir kalbe sahiptir." denir.

Hadisâ Şerifte de "ism" şöyle tarif edilmiştir :

" الْاِئْمُ مَا حَاكَ فِي صَدْرِكَ وَكَرِهْتَ أَنْ يَطَّلِعَ عَلَيْهِ النَّاسُ " göğsünde yerleşip huzursuzluk ve sıkıntı veren, insanların bilmesini istemediğin bir şeydir."(3)

" İsm " Kur`ân'da, bazen küfrün değişik cepheleri için de kullanıldığını görmekteyiz. Nitekim Nisâ sûresi 48. âyette " Allah`la her hangi bir şeyi bir tutan kuşkusuz büyük bir iftira ve günah (ism) işlemiştir."

Netice olarak "ism" kelimesi her iki dönemde de birbirine yakın mânâlarda kullanılmıştır. Ancak İslâm, bu kelimenin mânâsını daha da genişletmiştir diyebiliriz.

KEREM : (كِرْمٌ), Arap dilinde " kerim " bütün hayır şeref ve faziletleri toplayan demektir.(4)

Câhiliyye döneminde " kerem " kelimesinin çokca kullanıldığını görmekteyiz. Zira O dönemde Araplar, bu gibi iyi vasıflarla övünürlerdi. Bir Arap hamâset şâiri şöyle diyor(Tavil):

" تَدَافِعُ عَنَّا أَحَابِنَا بِلِحُومِهَا وَأَلْبَانِهَا إِنَّ الْكِرِيمَ يُدَافِعُ "

1- Mufredâtu'l-Kur`ân, s.9

2- Şerhu Dîvânı İmru'l-Kays, s.173

3- Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlu'l-İlbâs, I, 336

4- Lisânu'l-Arab, XII, 510

" Biz develerimizin etleriyle, sütleriyle ecdadımızdan gelen şerefimizi savunuyoruz. Çünkü " kerim " (şerefli kişi ecdadından gelen şerefini) savunur.(1)

Zuher b.Ebî Sulmâ da bir beytinde "kerem" kelimesini kullanarak şöyle der :(Tavil):

" وَمَنْ يَغْتَرِبَ يَحْسِبْ عَدُوًّا صَدِيقَهُ
وَمَنْ لَا يَكْرُمُ نَفْسَهُ لَا يَكْرُمُ "

" Bir kimse gurbete çıkarsa, düşmanı dost sanır ve kendisine ikram etmeyen kimseye başkası tarafından ikram edilmez."(2)

Görülüyor ki câhiliyye devrinde cömertliğin asilzadeliğin ifadesi olan kerim, kullanım alanının etkisiyle tamamen farklı bir anlam kazanmıştır. Cömertlik kavramı derin bir değişikliğe uğramıştır. Buna paralel olarak kerim kelimesi, servetin körü körüne düşüncesizce gösteriş için sarfetmek yerine, yeni düşünceye göre en büyük şeref Allah'ın rızasını kazanmak için malını sarfetmekte tereddüt etmeyen, israf ile cimrilik arasında bir yol tutarak (3) mutluluğa ermek isteyen, kimseler idi.(4) Kur'an, açık olarak ifade eder ki " إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ ". Allah katında sizin en hayırlınız en asiliniz takvaca en üstün olanınızdır.(Hucurat,13). İki kelimenin böyle birleşmesi, bir birine bağlı olması, İslam öncesi zamanlarda asla hayal edilmemişti. Arap dünya görüşünü aksettiren " kerim " kelimesi, İslam'ın tek tanrıcılığa dayanan din atmosferinde yeni bir anlam kazanmıştır.(5)

-
- 1- Kur'an'da Allah ve İnsan, s,43, beytin kaili meçhuldur.
 - 2- Şerhu Divânî Zuheyr, s.32
 - 3- Furkan suresi- ayet-67
 - 4- Kur'an'da Allah ve İnsan, s.44
 - 5- a.g.e.s.42-43

M'ARUF- MÜNKER : (الْمَعْرُوفُ، الْمُنْكَرُ) "m'aruf", "عرف" fiil kökünden gelir. "Arafe" herhangi bir şeyi görünüşüne ve özelliklerine bakarak, duygularla kavramak ve üzerinde düşünerek tefekkür ederek akıl yorarak onu idrak etmektir.(1)

Câhiliyye dönemi şairlerinden Musafî el-Şibî, bir beytinde bu iki kelimeyi kullanarak şöyle der (Tavil):

أُولَئِكَ بَنُو خَيْرٍ وَشَرٍّ كِلَيْهِمَا
جَمِيعًا وَمَعْرُوفٍ أَلَمٍ وَمُنْكَرٍ

" Onlar bir yandan doğu için iyi hayırlı, bir yandanda düşman için kötü şer idiler, Onlar dostlarının başına gelen m'arufun ve düşmanları için münkerin sebebi idiler."(2)

Bu kelime uzak bir geçmişe giden bir fikri temsil eder. Sonraki çağların İslamî tefsirlerinde, m'aruf sözcüğünün sık sık ilahî yasaca tanınan ve onaylanan mânâsına geldiği gibi, m'aruf tanınan aşına olunan ve bu yuzdende sosyal olarak onaylanan (3) demektir. Şu halde "m'aruf" sözcüğünün başlıca iki mânâsı vardır. Birincisi, Allah'ın yapılmasını emrettiği daha sonra göreceğimiz gibi "munker" in zıddı olan şeylerdir. İkinci olarak da, örfün tasdik ettiği herkesce bilinen aşına olunan adetler mânâsındadır.

İslamî devirde kelimenin kazandığı en bariz mânâ; İslamın yapılmasını istediği ve "münkerin" zıddı olan şeylerdir. Câhiliyye de ise böyle bir mânâsı yoktur.

MÜNKER, "munker" m'arufun karşıtıdır. "نَكَرَ" fiil kökünden gelir. Bu fiil tanımamak, tanımamazlığa itmek mânâlarını ifade eder.(4) Kur'ân'da türevleriyle birlikte 37 âyette zikredilir. Bunların dokuzunda, m'aruf la beraber kullanılmıştır.

Câhiliyye döneminde bu kelime lügat mânâsına uygun olarak tanımamak mânâsında kullanıldığını el-Aşâ'nın şu beytinde görmekteyiz (Basıt):

"وَأَنْكَرْتَنِي وَمَا كَانَ الَّذِي نَكَرْتِ
مِنَ الْحَوَائِثِ إِلَّا النَّيْبُ وَالصَّلْمَا"

1-Mufredâtu'l-Kur'ân, s. 495

2-Divânu'l-Hamase, I, 411

3-Kur'ân'da Ahlakî terimler, s. 281.

4-Mufredâtu'l-Kur'ân, s. 770

" O, (Su'ad) saçlarımın beyazlığı ve dökülmesi dışında hadiselerin getirdiği şeylerden tanımadığı bir durum olmadığı halde beni tanımadı."(1) Görüldüğü gibi burda "münker" tanı-mama mânâsında kullanılmıştır.

Beydâviye göre "m'aruf"; inanç, iman, itaat ve baş eğme "munker" ise; küfâr ve başkaldırma(me'asi)dır.(2) Bu tanımda da bir tanımamazlık söz konusudur. Bu, imân etmemek, hükmünü ta-nımamak ve ona karşı gelmek şeklinde tezahur eder.

Bir başka tarife göre "münker"; İslâm'ın ve Sünnetin kö-tü gördüğü ve yasakladığı şeylerdir. Aslında kötü görülen ve yasaklanan şeylerin kötülüğünü aklı selim de anlayabilir.(3)

Netice olarak " münker "in İslam'la kazandığı mânâların câhiliyye döneminde bilinmediğini söyleyebiliriz.

RÜŞD -ĞAYY: (الرُّشْدُ، وَالْغَيِّ) - " rüşd " Arap dilinde, tamlik doğruluk, sapkınlıktan uzak olmak mânâlarına gelip, "ğayy"ın zıddı olarak kullanılır.(4)

Câhiliyye döneminde bu iki kelime birbirinin karşıtı ola-rak beraber kullanılmıştır. O dönem şairlerinden Dureyd b. es-Sımmet bir beytinde şöyle der (Tavil):

" وَهَلْ أَنَا إِلَّا مِنَ غَزِيَّةٍ إِنْ غَوَتْ غَوَيْتُ وَإِنْ تَرُشِدُ غَزِيَّةٌ أَرُشِدُ "

" Benim kabilem Gazye öyle bir kabiledir ki O doğru yola dan giderse, ben doğru yola girerim. Saparsa da onu takip ederim. Yani ben kabileden ayrılmam."(5)

İbn Dureyd "ğeyy", " rüşd "ün zıddıdır demiştir.(6)

İbn Manzûr'da bu kelimenin mecazi mânâsı, deve yavrusunun süt içmeyip ölüm tehlikesiyle karşı karşıya kalmasından veya süt içipde midesinin bozulmasından alınmıştır (7) demektedir.

1- Dîvanu'l-Asâ, s.107

2- Tefsîru'l-Kađî-Beydâvî, I, 226

3- Kur'ân-ı Hakîm ve Me'alî Kerîm, II, 499

4- Lisânu'l-Arab, III, 175-176

5- Dîvanu'l-Hemâse, I, 337

6- Cemheretu'l-İuğ, I.116

7- Lisânu'l-Arab, XV, s.142

"Rüşd" ve "ğeyy" kelimeleri Kur'ân'da bazen beraber bazen de ayrı ayrı kullanılmıştır. Mesela Bakara sûresi 256. ayette " قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ " , " imân ile küfür apaçık meydana çıkmıştır.

"Ğayy" kelimesinin Kur'ân'da istilâh olması belki de deve yavrusunun nasıl süt içmeyip helak olma tehlikesiyle karşı karşıya kalıyorsa, Allah'ın doğru yolunu bırakıp, sapıklığa (ğayy) düşenlerde böylece manen yok olmaktadır.(1)

Netice olarak bu iki terim Câhiliyye ve İslâmî dönemlerde birbirine yakın mânâlarda kullanılmıştır. Ancak İslâm bunların mânâlarını daha da umumileştirmiştir diyebiliriz.

ŞABR : (الصَّبْرُ) - "şabr" kendini darlıkta ve zorlukta tutmak demektir. " مَبْرُتُ الدَّابَّةِ " , "hayvanı yemsiz hapsettim" yani güç durumda bıraktım. " مَبْرُتٌ فَلَانًا " , "filanı çok sıkı bir şekilde zorlu bir tutuşla tuttum" (2)

Görüldüğü gibi "şabr" da bir haps anlamı vardır. Şeri'atın ve aklın uygun gördüğü hallerde nefsi hapsetme, kendine hakim olma mânâsını ifade eder. "Şabr" çok genel bir kelime olup söz gelimi musibet anında, savaşta, savaş meydanından kaçmayıp ayak direme sabırdır. Gerektiğinde sır saklama, dili gereksiz sözlerden koruma "sabır"dır. (3)

Câhiliyye döneminde bu kelime, zorluklara göğüs germe mânâsında kullanılmıştır. 'Antara b.Şeddâd şöyle der. (Kamil):

" وَصَبْرْتُ عَارِفَةٌ لِذَالِكَ حُرَّةٌ تَرَسُّوْا إِذَا نَفَسُ الْجَبَانِ تَطَّلَعُ "

" Korkeğin canı ağzına geldiğinde, nefsimi hapsettim. Yani sabrettim. Sebat ettim." (4)

1- et-Tatavvuru'd-Dilâli, s. 323

2- Mufredâtu'l-Kur'ân, s. 403

3- a.g.e.s. 404

4- Dîvânu 'Antara, s. 49

İslâmî literatürde "şabr" günahlardan kaçınarak nefsin arzu ve isteklerini yerine getirmemektir. Kur`ân sabredip, sâlih amel işlemekten, cihad edip sabretmekten, takva sahibi olmaktan söz eder.(1)

"Sabr" Câhiliyye de, sadece zorluklar karşısında dayanıp direnmek, sebat etmek mânâsına gelirken, İslâmî devirde, musibetlere, zorluklara, ve İslam`ın ibadet olarak emrettiği şeylerde kullanılmaya başlamış ve Kur`ân`da çokca "sabr" tavsiye edilmiştir.

SUHT : (السُّهْتُ)- Kur`ân`da üç ayette zikredilen bu kelime, Arapların iyiliğe hâlel getirmek, bir şeyi yavaş yavaş soy-mak, törpülemek ve sonradan onu yok etmek sözlerinden alınmış-tır.(2)

" Suht " kelimesinin İslam`daki mânâlarını bilginler şöy-le değrlendirmişlerdir:

İbn Dureyd:" kaznılması haram olan her şeye " suht " den-diğini bu da kökünden kurutmak, yok etmek mânâlarından alındı-ğını" (3) ifade eder.

Zemâhşeri ve Ebu`s-Su`ûd`da, İbn Dureyd`e katılarak " oâ nun mutlak haram kazanç olduğunu, bereketi yok ettiğini, rüşvet-le hüküm satan, batılı gerçek yapmayı adet edinen, zenginleri ele alıp fakirleri ayak altında çiğneyen yahudiler(4) şeklin-de " süht " âyetini yorumlamışlardır.

İbn Manzur`da daha başka bir yaklaşımla " süht " " ağı-za alınıp söylenmesi ayıp olan ve utanmaya götüren pis kazanç-lar ve haram şeylerdir."(5) diye tanımlamıştır.

Kur`ân`da ise şu âyette mutlak haram mânâsında kullanıl-mıştır. " سَمَاعُونَ لِلْكَذِبِ أَكَالُونَ لِلْسُّهْتِ ", "alabildiğince yalanı dinleyen-ler ve haram yiyenlerdir onlar!"(Maide, 42) Câhiliyye şiirinde kullanımına rastlayamadığımız bu kelime, lügat mânâsı olan yok etmek"ten alınarak" haram " mânâsında kullanılmıştır. Zira haram-da bereketi yok eder, siler götürür.

1-Bkz. Hud, 11, Nahl, 110, 'Ali İmran, 120-125

2-Lisânu`l-Arab, II, 41-42

3-Cemheratu`l-luğa, II, 4

4-Tefsîru`l-Keşşâf, I, 614, Tefsîru Ebi`s-Su`ûd, III, 39

5-Lisânu`l-Arab, II, 41

TAKVA : (التَّقْوَى), Kur`ân`da türevleriyle birlikte 258 âyette zikredilir. Lüğat mânâsı, sakınma, korunma, korkma demektir. İslâmî istilâh`da ise; ahirette insanlara zarar verecek şeylerden dünyada sakınmaktır.(1)

Câhiliyye şiirinde ise lügat mânâsına uygun olarak , sakınma, mânâsında kullanılmıştır. Züheyr b.Ebî Sulmâ`nın aşağıdaki beyti buna örnek teşkil edebilir.(Tavil):

” وَقَالَ سَأُقْضَى حَاجَتِي ثُمَّ أَتَقِي عَدُوِّي بِأَلْفٍ مِنْ وُرَائِي مُلْجِمٍ ”

"Beh.önce işimi hallederim. Sonra arkamdan gelen dizginlenmiş bin atlı düşmandan sakınırım.(2)

Görüldüğü gibi Câhiliyyet döneminde, "takva" kelimesi herhangi bir canlının kendisine yönelebilecek bir tehlikeye karşı kendisini savunma hareketidir. Kur`ân`ın nüzulünden sonra, bu kelime Kıyâmet gününde, kendisini Allah`ın ateşinden koruması için kişinin aldığı önlemler olarak dini bir mânâ kazanmıştır. (3) diyebiliriz.

TEVEKKUL : (التَّوَكَّلُ), "tevekkul" kelimesi "vekele" kökünden türemiş tefe`ul babından masdardır. Lüğat mânâsı "vekalet vermek, teslim olmak, terketmek, bırakmak"tır. Kur`ân`da takriben 80 âyette kullanılmıştır. Tefe`ul babının muhtelif sıygalarından 56 yerde "el-vekil" şeklinde sıfat olarak takriben 24 yerde geçmekte ve diğer çeşitli bablarda kullanılmıştır.(4)

İslâm`dan önceki dönemde, "tevekkul" mefhumunun bilindiğini şiirlerden anlıyoruz. Ancak o dönemde ki "tevekkul mefhumuyla, Kur`ân`daki birbirinden farklıdır. Zira o dönemde bir iş veya bir yardım için bir şahsa dayanmak ve güvenmek mânâsını kapsardı Aşağıdaki şu beyit bu görüşü teyid eder (Recez):

” لَمَّا رَأَيْتُ أَنَّي رَاعِي عَنَّمْ عَجَزْتُمْ وَتَعْدِيرْتُمْ إِذَا الْأَمْرُ أَزَمَّ وَإِنَّمَا وَكَّلْتُمْ عَلَيَّ بَعْضَ الْخَنَمِ ”

- 1-Kur`ân-ı Hakim ve Me`alî Kerîm.I.13.
- 2-Şerhu Divânî Zuheyr,s.22
- 3-Kur`ân`da Allâh ve İnsan,Ş.20.
- 4-Kada-Kader Hayır ve Şer,s.241.

"Kendimi cahil bir koyun çobanı olarak gördüğümde,işleri bazı kişilere havale ettim.İşler çıkmaza girince,bu şekilde hareket etmek,acizlik ve kendini mazur göstermekten başka bir şey değildir."(1)

İslâm ıstılahında "tevekkül" ise;maksada erişmek için lazım gelen bütün imkanları kullanarak,maddi ve manevi sebeplerden hepsine yapıştıktan sonra Allah`a itimat etmek,sonunu Allah`a bırakmak,ondan imdat beklemektir.(2)

ṬUGYÂN : (الطُّغْيَانُ), " tağâ " fiil kökünden türemiştir. Bu fiil "sınırı aşmak,isyanda ve karşı çıkışta fazla ileri gitmek" mânâlarını taşır.(3)

Kur`ân`da lugat mânâsıyla ilgili olarak şu âyet zikredilebilir. " إِنَّا لَمَّا طَغَى الْمَاءُ حَمَلْنَاكُمْ فِي الْجَارِيَةِ ", "su tuğyan ettiği de (kabarıp taşıdığı) sizi akıp giden gemide taşıdık."(Hakka,11) Lugat mânâsı dışında da şu âyet örnek olarak verilebilir:

" كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُفٍ " "vaktaki insan kendisini nezaman rah rahata ulaşmış görürse hemen azar."(Alak,6-7)

Bu kelimeyle ilgili Câhiliyye dönemine ait malzemeye rastlayamadık.

-
- 1- Lisânu`l-Ârab,XI,734
 - 2- Kaða-Kader Hayır ve Şer,s.245
 - 3- Mufredâtu`l-Kur`ân,s.454

V. B Ö L Ü M.

ĖAYB 'ALEMİ YLE İLGİLİ KAVRAMLAR:

Ahiret,

Ba's,

Cennet,

Cehennem,

Dühyâ,

Firdevs,

Melek,

Neşr,

Sa'ât,

Şeytân.

AHİRET : (الْآخِرَةُ) - Ahiret evvelin mukabili ve "son" mânâsındaki ahirin müennesi olup Kur`ân`da 110 yerde geçer. Bunun yirmi altısında müzekker ve `el-yevm kelimesine sıfat şeklinde el-yevmu`l-ahir (son gün) dokuzunda dâr ile sıfat veya isim tamlaması halinde ed-daru`l-ahire, (son ikamet mahalli), birinde en-neş`etu`l-ahire (ikinci yaratılış) tarzında, 50 yerde de dünyâ ile (ikisinde dünyâ mânâsındaki ûlâ ile) mukabele edilmiş olarak zikredilir. (1)

Câhiliyye dönemi şiirlerinde, ahiret inancının işlendiği bazı beyitler nakledilmiştir. Bunlardan birisi Zuheyr b. Ebî Sâlimâ`dan nakledilmiştir. Ö, şöyle der. (Tavil):

" فَلَا تَكْتُمَنَّ اللَّهُ مَا فِي نَفْسِكُمْ لِيَخْفَى وَمَهْمَا بَدَّكُمْ اللَّهُ يُعَلِّمُ
يُؤَخِّرُهُ فَيُؤَخِّرُ فِي كِتَابٍ فَيَتَّخِرُهُ لِيَوْمِ الْحِسَابِ أَوْ يُعَجِّلُ فَيُنْبِقِمُ

" İçinizde olanı Allah`tan gizlemeyin, ne kadar gizleseniz Allah onu bilir. (Yaptığınız şeyin cezası) ertelenir bir kataba konur. Ya hesap gününe saklanır veya hesabı çabuk görülür, hemen intikam alınır. (2) Görüldüğü gibi burda "ahiret" inancı Kur`ân`ın getirdiği " ahiret" inancıyla aynıdır.

İkinci olarak " ahiret " mefhumunu el-Muşellem b. Reyyâh`in şu beytinde görmekteyiz (Kamil):

" إِنِّي مَقْسِمٌ مَّا مَلَكَتْ فِجَاعِلُ أَجْرًا لِآخِرَةِ وَدُنْيَا تَنْفَعُ "

" Ben elimde olan malımı, dünyâ ve ahirete faydalı olarak taksim ettim." (3) Bu beyitdeki malı dağıtma, İslâm`daki sadaka anlayışına ne kadar benzemektedir.

Bu iki beyitten anlaşılıyor ki; ahiret ikinci bir hayat ve hesap yeri olarak Câhiliyye döneminde bazı çevrelerce biliniyordu. Ancak gerçekten, Kur`ân`ın "ahiret " mefhumuna kazandırdığı mânâ biliniyor muydu? Şayet biliniyor idiyse bugünkü kadar şumüllü müydü? Zira Kur`ân, Araplar`ın ahiret inançlarıyla ilgili köklü değişiklikler getirmiştir.

1- Bkz. T. D. V. İslam Ansilopedisi, I, 543, (ahiret maddesi)

2- Şerhu Dîvânî Zuheyr, s. 18

3- Dîvânu`l-Hamâse, II, 304

BA'S : (أَلْبَسْتُ), Kur`ân`da türevleriyle birlikte 67 âyette zikredilen bu kelime, lügatta, göndermek, uyarmak, sevk ve teşvik etmek mânâlarına gelir.(1)

Câhiliyye şiirinde " ba's " kelimesi göndermek ve uyandırmak mânâsında kullanılmıştır. Zuheyr b.Ebî Sulmâ bir beytinde şöyle der(Tavil):

" مَتَى تَبَعْتُوهَا تَبَعْتُوهَا ذَمِيمَةً وَتَضَرَّ إِذَا ضَرَّيْتُمُوهَا فَتَضَرَّكُمْ "

" Siz küllenmiş savaş ateşini her ne zaman uyandıracak olursanız, herkes tarafından kınanacaksınız ve siz bu ateşi kızdırdıkça kızacaktır."(2)

"Ba's" kelimesinin Kur`ân`daki mânâlarının bazıları câhiliyyedeki mânâsına uygundur. Mesela Kur`ân`da bu kelime peygamberler göndermek(Bakara,56) insanların öldükten sonra diriltilmesi(Kehf,11-12) mânâlarının, câhiliyye döneminde Hanif dinine mensub olan şairlerin dışında bilinmediğini söyleyebiliriz.

İşte " ba's " kelimesi bu lügat mânâsından alınarak, insanların öldükten sonra Allah`ın huzurunda hesap vermek mânâsına aktarılmıştır. Câhiliyyede bu mânâ yoktur diyebiliriz.

CEHENNEM : (جَهَنَّمَ), Kur`ân`da 76 âyette zikredilir. Arap dilinde, derin çukur mânâsına gelir. " بَيْتٌ شَطُونٌ " , " dibi derin kuyu" demektir. Burdan da Cehennemin dibi derin olduğu için bu ismi aldığını İbn Manzûr ifade eder.(3)

Câhiliyye döneminde " Cehennem " kelimesinin zikredildiğini 'Antara`nın şu beytinde görmekteyiz (Kamil):

" مَا أَلْحَىٰ بِذَلِكَ كَجَهَنَّمَ وَجَهَنَّمَ بِالْعِزِّ أَطْيَبُ مَنْزِلٍ "

" Şerefsiz yaşayıp Cennet`de yaşamaktansa, şerefle Cehennemde yaşamak daha iyidir."(4)

- 1- Mufredâtu`l-Kur`ân,s.68
- 2- Şerhu Dîvanı Zuheyr,s.19
- 3- Lisânu`l-Arab,XII,112
- 4- Dîvânu 'Antara,s.198

Dil Bilginleri " Cehennem " kelimesinin Arapça kökenli olup olmadığı hakkında bir çok görüş zikretmişlerdir. Bunlar kısaca şöyledir :

İbn Dureyd ; "Cehennem kelimesinin aslının "جَهَنَّمَ" olup bununda bir adamın lakabı olduğu görüşünü (1) benimsemiştir.

el-Mu'arrab`da ; bu kelimenin aslının, İbranice'de "מִי מִיּוֹם", Süryanice'de "ܟܝܢܐ" Yunanca'da "κῆνα" olduğu (2) görüşü yer alır.

İbn Manzur, el-Lihyâni'den naklettiğine göre; O, " Cehennem kelimesinin " yabancı bir isim olduğunu, bu isminde bir adamın lakabı olduğu " görüşünü savunmuştur.(3)

Yine İbn Manzûr, El-Ezheriden bu kelime hakkında iki görüş zikreder;

1- Yuhus b.Ḥabib ve bir çok nahivci, " cehennem "in, Allah`ın ahirette onunla azab edeceği bir ateşin ismi olduğunu başka bir dilden geldiğini, özel isim ve yabancı bir kelime olduğu içinde gayri munsarif olduğunu" söylemişlerdir.

2- Diğer nahivciler ise; " cehennem"in Arapça olduğunu, derinliğinin fazla oluşu nedeniyle, ahiretteki ateşin kendisiyle isimlendirildiğini, müenneslik ve marifelik yönünün ağır basmasından dolayı gayri munsarif olduğunu(4) ifade etmişlerdir.

Kanaatimize göre bu kelimenin aslı Arapça değildir. Diğer dillerden arapçaya intikal etmiştir. Bu görüşte olan bilgilerin öne sürmüş oldukları deliller daha kuvvetli olduğu görülmektedir.

-
- 1- Cemheratu`l-luğa, III, 404
 - 2- el-Mu'arrab, s.249-250
 - 3- Lisânü'l-Arab, XII, 112
 - 4- a.g.e., XII, 112

CENNET : (الْجَنَّةُ), Kur`ân`da 24 âyette zikri geçen bu kelime, "جَنَنَ" kökünden türemiştir. "Cenne" ise, "örtmek, kapamak, gizlenmek mânâlarını ifade eder.(1) Dilimizde kullandığımız, "cin" ve "deli mânâsında" olan "mecnun" da bu kökten türeyen iki isimdir.

Arap Cáhiliyye döneminde "cennet" mefhumunun bilindiğini 'Antara'nın şu beytinde görmekteyiz:(Basıt):

" نَعِيمٌ وَصَلَكَ جَنَّاتٌ مَّرْحُوفَةٌ
وَنَارٌ هَجْرَكَ لِأَتَّبِقِي وَلَا تَذُرُّ "

" sana kavuşma nimeti, süslenmiş güzel cennetlerdir. Senden ayrılma ateşi ise, her şeyi yakar geride hiç bir şey bırakmaz.(2) Bu beytin mevsuk olduğunu kabul etmemiz halinde, cennetin ateşle beraber kullanılması o dönemde bu iki mefhumun bilindiği görüşünü destekler. Fakat bu mefhumların dini bir mânâ ifade edip etmediği konusu şüphelidir. Belki de bunlar sadece iyilik ve kötülük sembolü olarak o dönemde kullanılıyordu.

Yine Cáhiliyye döneminde, "cennet" in sık ağaçlık ve devamlı yeşik bahçe mânâsını ihtiva ettiğini İmruu`l-Kays`ın şu beytinde görülmektedir.(Tavil):

" عَلَوْنَ بِأُتْطَاكَيْتِهٖ فَوْقَ عِقْمَةٍ
كَجَوْمَةِ نَخْلِ أَوْ كَجَنَّةِ يَثْرِبِ "

" Antakya`da dokunan süslü elbiseler içerisinde, Medine cennetine(bahçesine) benzeyen hurma dalları içerisinde göründüler."(3) İşte Kur`an`daki "cennet" ismi burdan alınmıştır. Zira Zemâhşerî; "cennet"i tanımlarken, onun "örtmek, kapamak mânâsından alındığını ve sanki onun ağaçlarının sıklığı, gölgesinin bolluğu, altına giren kişiyi hemen kuşatıp kapattığını bundan dolayı da bu ismi aldığını(4) ifade etmiştir.

1- Lisânu`l-`Arab, XIII, 92.

2- Divânu: 'Antara, s.144.

3- Şerhu Divanı İmrii`l-Kays, s.49.

4- Tefsîru`l-Keşşâf, I, 256.

Netice olarak, Cehennem ve Cennet kavramları, Kur`ân`da Dünyâ kavramlarıyla doğrudan bağlı olarak kalmaz, bütün sistemi öyle bir tarza koyar ki bunlar, dünya üzerinde etki yapar ve onu mükafat ve mücazat yoluyla kontrol eder. Câhiliyye döneminde Cennet ve Cehennem kavramları bilinebilir, fakat bunların câhiliyye düşünce sisteminde işgal ettikleri yer çok kenardadır, o kadar kenardadır ki bu kelimeler, o devrin anahtar terimi dahi olamamışlardır. Habuki Kur`ân`da bunlar tamamıyla farklı bir yere, farklı bir semantik alana konmuşlardır.(1)

DÜNYÂ : (الدُّنْيَا), " دَنَا " fiilinde ismi tafdil, tekil muennes sığadır. Bizzat veya hükmen yaklaştı, zaman veya yer açısından yakına geldi, aşağı çekti ve alçaldı mânâlarını ifade eder.(2)

Kur`ân`da 115 yerde geçen " dünyâ " kelimesi esasında isim olarak değil sıfat olarak kullanılmakta ve yüzde doksan-dan fazla yerde hayat kelimesini nitелеmektedir.

"Dünyâ" kelimesi, İslâm öncesi Araplar arasında hatta tek tanrıçı çevrelerin dışında dahi geniş ölçüde kullanıldığı anlaşılıyor; ama kelimeye dini bir anlam verildiği hususu çok şüphelidir.(3) Aşağıdaki şiirde şair "dünyâyı" güven veren, üzerinde yaşamaya değer bir şey görüyor. Bu yüzden o, na olumlu bakıyor ve onu değerli buluyor.(Tavil):

" تَرَوْدُ مِنَ الدُّنْيَا مَتَاعًا فَإِنَّهُ
عَلَى كُلِّ حَالٍ خَيْرٌ زَادِ الْمَرْوَدِ "

" Hayat yolculuğu için, dünyâ geçiminden azık al. Zira o, ne olursa olsun tedarik edilen azığın en iyisidir.(4)

Görüldüğü gibi bu beyitte öteki dünyâ hakkında müphem bir işaret vardır, ama Antara`nın aşağıdaki beytinde hiç böyle bir ize rastlanmaz. Ahiretin varlığına ve bundan haberdar olduğuna dair hiç bir işaret yoktur. Antara şöyle diyor (Vafir):

" أَذَلِّ لِعِبَلَةٍ مِنْ فَرْطِ وَجْدِي
وَأَجْعَلُهَا مِنَ الدُّنْيَا اهْتِمَامِي "

- 1- Kur`ân`da Allâh ve İnsan, s.81
- 2- Mufredâtu'l-Kur`ân, s.174
- 3- Kur`ân`da Allâh ve İnsan, s.80
- 4- a.g.e. s.80

" 'Ableye karşı son derece aşkımdan dolayı kendimi küçültüyorum (Ablenin kulu yapıyorum) ve dünyânın bütün nimetleri arasında sadece Ableyi seviyorum."(1)

Kur`ân aslında çağrışımlı olan bu kavramı yeniden kurar ve Dünyâ ve Ahiret kavramlarını yeni bir biçimde birbirinin karşısına kor.(2)

FİRDEVS : (الْفِرْدَوْسُ), Kur`ân`da sadece iki âyette zikri geçmektedir. Arap Câhiliyye şiirinde nadiren bu kelimeye rastlanır. Bu durum belki de onun bir başka dilden Arapçalaştırıldığına işarettir.

Umeyye b. Ebî Salt es-Sakafî bir beytinde bu kelimeyi kullanarak şöyle der (Basıt):

" كَانَتْ مَنَارِلَهُمْ إِذْ ذَاكَ ظَاهِرَةً فِيهَا الْفَرَايِسُ وَالْفُؤْمَانُ وَالْبَطْلُ "

"Evlerinin önünde, bahçeler, çeşitli bitkiler ve soğanlar olduğu halde, o zaman evleri apaçık görünüyordu."(3)

"Firdevs" kelimesinin arapça kökenli olup olmadığı hususunda bir çok görüş bize aktarılmıştır. Bu görüşler kısaca şöyledir:

1- el-Ferrâ, "Firdevs" kelimesi arapçadır. İbn Sîde ise; "Firdves" kelimesi araplarda bostan gibi verimli vadi mânâsına geldiği gibi, Rumcadâ da " bostan " mânâsını ifade eder(4) demektedir.

2- ez-Zeccec ise ; o her dilde, bir bostanda olması gereken her şeyi içine alır. Aslı Rumcadâ alınmış ve daha sonra arapçalaştırılmıştır. Eski müfessirlerden Mücâhid ise, bu kelimenin Rumcadâdan alındığı görüşünü destekler. (5)

3- el-Cevâlikî ise ; yukarıdaki görüşlerin hemen hemen hepsini zikreder. Sadece Sa'dî'nin, "Firdevs" in aslının Nebatiye dilinde "Firdavs" olduğu görüşünü ilave eder.(6)

1- Dîvânü 'Antara, s.219

2- Kur`ân`da Allah ve İnsân, s.81

3- Tefsiru` t-Tabari, XVI, 36-39.

4- a.g.e., XVI, 36-39.

5- a.g.e., XVI, 36-39.

6- el-Mu'arrab, s.470.

el-Kâmûsu'l-Muhîde'de yukarda sunmaya çalıştığımız görüşler yer almaktadır.(1)

Netice olarak bu kelime, İngilizcede "paradise", Fransızca'da "paradis", İtalyanca'da "paradiso" Almanca'da "paradies" şeklinde gelmesi, bu kelimenin aslının Arapça olmadığı görüşünü kuvvetlendirir.(2) Bu kelime Kur'an'da da "bahçe ve bostan mânâlarında kullanılmıştır.(Mu'minun,11)

MELEK : (الْمَلَكُ), "مَلَاكٌ" mef'al vezninden, "risâlet" yani elçilik mânâsındadır. "أُرْسِلَ إِلَيْكَ رَسُولًا", "ona bir mesaj gönderdi" diyecek yerde, "أَلَيْكَ الْمَلَكُ" denilebilir.(3)

'Adiyy b.Zeydi'l-'İbâdiyyu bir beytinde bu kelimeyi kullanarak şöyle der (Remel):

" أَبْلِغِ النُّعْمَانَ عَنِّي مَلَكًا أَتَنِي قَدْ طَالَ حَبْسِي وَأَنْتَظَرِي "

" Benden Numan'a bir elçilik(bir mesaj) gönder. Görüşmemiz ve bekleyişim gerçekten uzadı."(4)

İşte melâike bu elçilik mânâsından hareketle bu ismi almışlardır. Çünkü melaikeler, Allah'ın resulleri ve elçileridir. Yani melek ismi mekan olmak üzere, mevzu, risalet veya mef'ul mânâsıyla da " resûl, mursal " mânâsını ifade eder. Bazı bilgiler Melek'in mülkden geldiğini, onun siyasetten bir şeye memur ve müstevli olanına, melek, beşerden olanına da melik denildiğini ifade etmişlerdir.(5)

İslam'dan önceki dönemde " melek " kelimesi biliniyordu. Hatta bu dönemde meleklere tapanlar ve onlara dişi varlıklar diye isim verenler bile vardı.(bkz.Necm,27)

'Antara b.Şeddâd bir beytinde şöyle der (Hafif):

" فَسَيُنَبِّئُكَ أَنَّ فِي حَدِّ سَيْفِي مَلَكُ الْمَوْتِ حَاضِرٌ لَا يَفِيبُ "

" O sana kılıcımın ucunda ölüm meleğinin daima hazır olup hiç kaybolmadığını söyleyecektir.(6)

1- el-Kâmûsu'l-Muhîf, II, 236

2- el-Mu'arrab, s.471

3- Hak Dini Kur'an Dili, I, 302

4- eş-Şi'ru ve's-Şu'arâ', s.133

5- Hak Dini Kur'an Dili, I, 303

6- Dîvan-ı 'Antara, s.101

Arap inancına göre " melek" bir parça tanrı niteliğinde yada cin'den üstün olan, saygıya hatta tapılmaya layık, gözle görülmez ruhsal bir varlık idi. Fakat tabiat üstü varlıklar sınıfında meleğin yeri belirlenmemişti. Bazen melek üstün tanrı ile insanlar arasında bir şefaacı, yada aracı idi, ama çoğunlukla kendisi de tapınma objesi kabul edilirdi. İslâmiyet bu alanda da Araplar'ın inancına çok büyük değişiklikler getirdi. Melekler'in yerlerini belirledi ve aynı zamanda da melekleri değerlerine göre kendi aralarında muhtelif tabakalara ayırdı. Bundan daha da önemlisi meleklerin tanrı olmadığını belirtti. (1)

İşte Kur'ân meleklerin gerçek mahiyetini böylelikle ortaya koymuş oldu. Lügat mânâsı itibariyle kelimedede fazla bir değişiklik olmamıştır. Fakat ıstılah mânâsı itibariyle büyük farklılık ortaya çıkmıştır.

NEŞR : (النَّشْرُ), Arap dilinde bir şeyin yeniden diriltilmesi mânâsından alınmıştır. Nebatin ortaya çıktıktan sonra, kuraklık sebebiyle kuruması ve tekrar yağmurun yağmasıyla ortaya çıkmasına da " neşr " denilir.(2)

İslâm'dan önceki dönemde bu kelimenin kullanıldığını, Q dönemin şiirlerinde görmekteyiz. Mesela eş-Şeddağ b.Ya'mar bir beytinde şöyle der (Munserih):

" الْقَوْمُ أَمْثَالُكُمْ لَهُمْ شَعْرٌ فِي الرَّأْسِ لَيْتُمْ شَرَّوْنَ إِنْ قَتَلُوا "

"Okavim'de sizin gibi insanlardır. Başlarında saçları vardır. Öldükleri zaman dirilmezler."(3) Ancak bu beyitte şairin kasdının ahiret için dirilme değil de, kendi adamlarına cesaret vermek için, ne korkuyorsunuz onlar öldürülünce tekrar canlanıp size saldıracak degillerdir görüşü olabilir.(4)

Cahiliyye döneminde kafirlerin "ba's" ve "neşr"d. " ölü- nün dirileceği mânâsında anladıklarını ve ta baştan beri böyle bir fikri bildiklerini söylememiz mümkündür. Zira bu kelimeler

1- Kur'ân'da Allah ve İnsan, s.19

2- Lisânu'l-Arab, V, 207

3- Dîvânu'l-Hemâse, I, 60

4- Kur'ân'da Allâh ve İnsan, s.86

Araplar arasında benzer mânâda kullanıldıkları gerçeğiyle isbat edilebilir. Neşr kelimesi çok karakteristik bir kelimedir. Çünkü bu kelime açıkca kıyamet gününde dirilme anlamını taşır, ve mahşer günü bununla ifade edilir.(1)

'Antara b.Şeddâd şöyle der.(Kamil):

ذَكَرْتُ يَدُومَ إِلَى أَوَانِ الْمَهْشَرِ

" Mahşer gününe dek anılacak bir anı."(2)

Neşr Kur'an'da da diriltmek mânâsını ifade eder. Bir âyette şöyle buyrulur: Eğer davanızda(öldükten sonra dirilmekte) doğrular iseniz şimdi atalarımızı(dirilterek) getirin.(Duhhân, 135)

SA'A : (السَّاعَةُ), lügatta zamanın bir parçası mânâsına gelir. Kur'an'da, kıyametin kopacağı vakti simgeleyen bu terim Cahiliyye döneminde sadece lügat mânâsıyla kullanılıyordu. Mesela Âdiyy b.Zeydi'l-İbâdiyyu bir beytinde şöyle der (Tavil):

" أَعَاذَنِي مَا يُدْرِيكَ أَنَّ مَنِيَّتِي إِلَى سَاعَةٍ فِي الْيَوْمِ أَوْ فِي ضَحَى الْفَدَى "

"Benim ölümümün bugünün veya yarının her hangi bir vaktinde bana ulaşacağını mı kınıyor."(3)

Ibn Manzûr, Zeccac'ın bu kelimeyi şöyle tarif ettiğini nakleder : es-Sa'a, kıyametin kopacağı vakti singeler, bununlada gizli bir saatte, büyük bir olayın cereyan edeceğini, vaktin çok kısa olması sebebiyle bu vakte(bir an, bir lahza) mânâsına gelen " sa'at " adı verilmiştir.(4)

Kur'an'daki mânâsı ise; insanların yaşamının biteceği günü simgeleyen(kıyametin kopmasına) alem olarak kullanılmış ve insanları, Allah'ın sınırladığı bir anda ansızın yakalayacağı için de sa'at denilmiştir.(5)

1- Kur'an'da Allâh ve insân.s.86.

2- Dîvânü Antara,s.152

3- eş-Şi'ru ve'ş-Şu'ara, I,131.

4- Lisânu'l-Arab, VIII,169

5- et-Taṭavvuru'd-Dilâli,s.356.

ŞEYTÂN : (الشَّيْطَانُ), " شَطَّنَ " fiil kökünden türemiştir. eş-şağan ise; kendisiyle su çekilen veya atın ayağına bağlanan uzun ip(1) mânâsını ifade eder. 'Antara bir beytinde bu ke-meği kullanarak şöyle der (Kamil):

" يَنْدَعُونَ عَنَّا وَالرِّمَاحُ كَأَتْهَا
أَشْطَانُ بِئْرٍ فِي لَبَانِ الْأَنْعَامِ "

" Dibi çamurlu kuyunun içine salınan kovaya bağlanan ip-ler gibi, düşman mızrakları, yağız atımın göğsüne girmişken, arkadaşlarım 'Antara diye benden yardım istiyorlardı."(2)

Bu mânâ yanında "şa-ta-na", "بَيْرُ شَطُونٍ", " altı derin kıvrımlı kuyu, "حَرْبُ شَطُونٍ", "aşırı zor bir savaş", "نَوَى شَطُونٍ", " uzak ve gidilmesi zor bir mesken", mânâlarına da gelir.(3)

Bu mânâda Nâbiğatu`z-Zubyânî şöyle der(Vafir):

" نَأَتْ بِسَعَادَ عَنكَ نَوَى شَطُونٍ
قَبَانَتْ وَالْفَوَادُ بِهَا رَهْمِينَ "

" Kalp, Su'a da bağlı olduğu halde, Onu senden ev uzaklaştırdı."(4)

Büyük Türk müfessirlerinden Hamdi Yazır, "şeytân" ın mânâsı üzerine iki görüş öne sürer;

1- Şeytan şa-ta-na maddesinde "فِيمَا لَ" vezninden gelip uzaklık,uzaklaşmak mânâsını ifade eder.

2- Şa-ya-ta maddesinden "فَعْلَانٌ" vezninden öfkeden helak olmak mânâlarına gelir(5) demektedir.

Bizce birinci görüş daha kuvvetlidir. Zira Kurtubi de bu görüşü savunarak, şeytanın, hakka isyan ettiği ve ondan uzaklaştığı için bu ismi aldığı görüşündedir.(6)

Câhiliyye döneminde; " şeytân " kelimesi biliniyordu. Araplar, kuvvetli ve cesaretli düzenbaz olan kişilere şeytân lakabı takıyorlardı. Mesela; Ceysem oğullarından Şeytân b. Mudlec ve Şeytân ibnu'l-Hakem gibi.(7)

-
- 1- Lisânu'l-Arab, XIII, 237
 - 2- Dîvânu 'Antara, s. 29
 - 3- Lisânu'l-Arab, XIII, 238
 - 4- Dîvânu'n-Nabiğa, s. 256
 - 5- Hak Dili Kur`ân Dini, I, 239
 - 6- Tefsîru'l-Kurtubî, I, 90
 - 7- et-Taṭavvuru'd-Dilâli, s. 478

"Şeytân" kelimesi Kur`ân`ın nüzulıyla, yukarda sunmaya çalıştığımız mânâların paralelinde, isyankar, asi, Allah`ın rahmetinden kovulmuş mânâlarını kazanmıştır. Câhiliyye de ise bu mânâ anlaşılammıştır. Kur`ân`da kelimeyi lûgat mânâsında kullanmıştır ama ona dini bir mânâ kazandırmıştır. Allah`a isyan eden herkes şeytandır. Zira bu isyan sebebiyle Onun rahmetinden uzaklaşmıştır.

VI. B Ö L Ü M.

KUR`ÂN`LA İLGİLİ KAVRAMLAR:

Âyet,

Kur`ân,

Nesh,

Sûre,

Vahy,

Zikr.

ÂYET:(الآيَةُ) çoğulu, ây ve âyêt olan bu kelime,"açık alâmet ve nişâne" mânâsındadır."Bir şeyin tanınmasına sebep olan emare" mânâsına da kullanılır. Allah'ın varlığına delalet eden herşeye âyet denildiği gibi, peygamberlerin hak olduğunu isbat ve iddia mahiyetinde olan mucizelere de âyet denir.(1)

Ayetin Kur'ân'daki mânâları şöyle özetlenebilir:(2)

1- Mucize." İsrailoğullarına sor. Onlara nice apaçık âyetler verdik."(Bakara, 211)

II- Alâmet." Onun hükümdarlığının âyeti, size sandığın gelmesidir."(Bakara, 248)

III- İbret." Elbette bunda bir âyet vardır. Fakat yine de ekserisi inanmaz."(Şu'ara, 158)

IV- Hayrette bırakan, görülmemiş iş." Meryem'in oğlunu da annesini de âyet kıldık."(Müminun, 50)

V- Delîl." Gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin ve renklerinizin değişik olması da O'nun âyetlerindedir."(Rûm, 22)

İslâm'dan önceki dönemde, gerçek Arap dilini meydana getiren bedevi dilinde bu kelime kullanılmamıştır. Kullanıldığı zaman da, dini anlamda kullanıldığına dair hiç bir işaret yoktur. Daima tabiata ait bir mânâda kullanılmıştır.(3)

Câhiliyye şairlerinden, Tarafa b. el-'Abd şöyle der:(Tavil):

"فَغَيَّرَ آيَاتِ التَّيَّارِ مَعَ الْبِلَىٰ وَلَيْسَ عَلَىٰ رَبِّبِ الزَّمَانِ كَفِيلٌ"

"(Rüzgar ve yağmur) zamanla evlerin görünüşlerini değiştirdiler. Gerçekten zamanın olaylarına karşı bir garanti yoktur."(4)

Görüldüğü gibi burada âyet, alâmet ve nişâne mânâsında kullanılmıştır. Istılâh olarak âyet: Kur'ân'ın her hangi bir suresindeki başı ve sonu bulunan, bir veya daha fazla cümleden mürekkep olan kelâmdır.(5)

1- İslâm Ansiklopedisi, II, 63

2- Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş, s. 40

3- Kur'ân'da Allâh ve İnsân, s. 128

4- Dîvânü Tarafa, s. 111

5- Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş, s. 41

KUR'ÂN: (الْقُرْآنُ) Bilginler, Kur'ân lafzı üzerinde çeşitli görüşler ileri sürerler: Bu kelime bazılarına göre hemzeli, bazılarına göre ise hemzesizdir. Rağıbu'l-İsfehâni'ye göre "Kur'ân lafzı, fi'il kökünden türemiş "رَجَّحَانَ" ve "كَفَّرَانَ" gibi bir masdardır. (1)

İmâm Şaf'i (v.819), Ferrâ (v.822) hemzeli olduğunu söylerler. (2) ez-Zeccac (v.311 h.), el-Lihyâni (v.810) ve bir grup bilgin ise "قُرْآنُ" lafzının hemzeli olduğu görüşündedirler. (3)

Hemzesiz olduğu görüşünü savunanlar der ki, "قُرْآنُ" lafzı "bir şeyi diğer bir şeye yaklaştırıp bitiştırmek" mânâsına gelen ka-ra-ne fi'il kökünden türemiştir. Çünkü Kur'ân'da âyetler ve sureler yan yana dizilerek birbirlerine eklenmişlerdir. (4)

ez-Zeccac'da Kur'ân lafzı "قَمَلَانُ" vezninden olup hemzeli-dir. Toplayıp bir araya getirme mânâsına gelen "الْفَزَاءُ" kelimesinden türemiştir. "Havuz, suyu toplayıp salıvermediği zaman", "قَرَأَ الْمَاءُ فِي الْحَوْضِ" denir. Kur'ân'da, geçmiş kitapların meyvelerini kendisinde toplamıştır. Bundan dolayı bu isim verilmiştir.

el-Lihyâni de, "قُرْآنُ" lafzı, "غُفْرَانُ" vezninden hemzeli bir masdar olup, "قَرَأَ" mânâsında olan "قَلَأَ" den türemiştir. Bu masdar, ismi mef'ulün masdarla isimlendirilebileceği kaidesince "الْمَقْرُوءُ" mânâsınadır. (5)

Bu son görüş, görüşlerin en güçlüsü ve tercih edilenidir. Zira, Kıyâmet suresi, âyet 17'de "Muhakkak ki onun toplanması ve okunması bize aittir." diye buyrulur.

İslâm'dan önceki dönemde Araplar, "قُرْآنُ" lafzını, tilâvetten başka mânâda kullanmışlardır. Amr b. Kulşüm şöyle der: (Vafir):

"هَجَانِ اللَّوْنِ لَمْ تَقْرَأْ جَنِينًا"

"Beyaz renkli iyi bir deve ama bir yavru doğurmadı. (6)

Görüldüğü gibi Kur'ân lafzı, bugün ifade ettiği mânâ ile Câhiliyye döneminde bilinmemiştir.

1- Mufredâtu'l-Kur'ân, s. 606

2- Kur'ân İlimleri, s. 16.

3- a.g.e.s. 16.

4- a.g.e.s. 16.

5- a.g.e.s. 17.

6- Şerhu'l-Mu'allakâtı's-Seb', s. 103.

NESH: (النَّسْحُ) Ne-sa-ḥa fâ'il kökünden gelir. Sözcük anlamı "yok etmek, gidermek, değiştirmek" gibi mânâlar taşır. (1)

Kur'ân'daki " nesh ", Arapların şu sözlerinden alınmıştır

1- " نَسَخَتِ الشَّمْسُ الظِّلَّ " :Güneş, gölgeyi giderdi.

2- " نَسَخَتِ الرِّيحُ الْأَكَارَ " :Rüzgâr, izleri gidererek onları sildi, yok etti. (2)

Nesh'in istilâh mânâsı ise Bir nassın hükmünü, daha sonra gelen bir nasla kaldırmaktır. Başka bir deyimle, şer'i bir hükmün, başka bir şer'i delille kaldırılması veya daha önceki tarihli bir nassın hükmünü, daha sonraki tarihli bir nas ile değiştirmektir. (3)

Nehl Suresi, 101. âyette "nesh" tebdil mânâsında kullanılmıştır. Mealen şöyle buyrulur: " Biz, bir âyeti diğer bir âyetin yerine nesh ederek getirdiğimiz zaman, dediler ki, "sen, ancak bir iftiracısın." "

Netice olarak, Kur'ân'ın bu kelimeye kazandırdığı manâ, Câhiliyye döneminde bilinmemiştir.

SÛRE: (السُّورَةُ) Kur'ân'da, 10 âyette zikredilen bu kelime lügatta: Yüksek rütbe, şeref, binanın kısmı veya katları manâsına gelir. Çoğulu "süver"dir. (4)

Kur'ân, biri diğeri tarafından kesilerek 114 sureye ayrılmıştır. Bina katlarına "sure" denildiğinden dolayı, Kur'ân'ın muhtelif kısım ve tabakalarını teşkil eden parçalarına da böylece sure denilmiştir. Her sure, Allah Kelâmı'nı ihtiva ettiğinden ve yüksek bir mevki işgal ettiğinden, bu ismi almış olması kuvvetle muhtemeldir. (5) İşte bu mânâsıyla surâ, Câhiliyye döneminde bilinmemiştir. Kur'ân ona bu mânâyı kazandırmıştır. Zira Câhiliyye döneminde " sûre ", yüksek rütbe ve şeref mânâsında kullanılmıştır. Nâbiğatü'z-Zubyânî şöyle der (Tevîl):

-
- 1- Müfredâtu'l-Kur'ân, s. 746
 - 2- Kitâbü'n-Nâsiḥ, ve 'l-Mensuḥ, s. 6.
 - 3- et-Tâ'riḥât, s. 140
 - 4- Lisânu'l-Arab, IV, 386.
 - 5- Tefsir Usûlü, s. 57

"أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَعْطَاكَ سُورَةً تَرَى كُلَّ مَلَكٍ دُونَهَا يَتَذَبَّبُ "

"Görmüyormusun, Allah sana öyle bir mevki vermiş ki, o mevki altında, bütün kralların bocalamakta olduklarını görürsün. (1)

VAHY : (الْوَحْيُ) Kur'ân'da, 80 yerde geçen bu kelime, lügatta; imâ, fısıldama, işâret, intikal, telkin ve kısaca her şeyi hızla ve gizli bir şekilde bildirmektir. (2)

Câhiliyye döneminde, "vahy", "mektup, yazı, kitap" mânâlarında kullanılmıştır. O dönem şâirlerinden Lebîd b. Rabi'a şöyle der (Kamil):

"فَمَدَافِعُ الرَّيَّانِ عَرِي رَسْمِهَا خَلَقًا كَمَا ضَمَّنَ الْوَحْيَ سِلَامِهَا "

"İssız kalan bu diyârdaki Reyyân dağının yamaçlarından akan suların mecralarını, seller bozmuş, yıkmıştır. Buralarda kalan izler, taş üzerine kazılmış bir yazının kalan kısmına benziyor." (3)

İslâm istilâhında ise "vahy"; Allah Te'ala'nın bildirmek istediği hidâyet ve buyrukları, seçtiği kullarına, insanlar arasında mu'tad olmayan gizli bir yolla bildirmesidir. (4)

Vahy'i olağanüstü özel bir konuşma durumuna getiren şey, o konuşmada, konuşanın Allah ve dinleyeninin de insan olmasıdır. Konuşanla dinleyen arasında ontolojik denge yoktur. (5)

Netice olarak "vahy", Kur'ân'ın mânâ kazandırdığı istilâhlardandır diyebiliriz. Zira, İslâm'dan önceki dönemde, Kur'ân'ın getirdiği bu mânâ bilinmiyordu.

ZİKR: (الذِّكْرُ) Kur'ân'da, yaklaşık 285 âyette zikredilen bu kelime, "bir şeyi telaffuz etme, zihinde hazır etme, hatırlama, anma" demektir. (6) Kur'ân'daki en önemli mânâsı, "hatırlama ve anmadır. Nitekim, Mücdeler Suresi, 19. âyette "Bunları, şeytan istila etmiş, artık O bunlara, Allah'ı hatırlamayı bile unutturmuştur." diye buyrulur.

- 1- Dîvânü'n-Nâbiğâ, 78
- 2- Mufredâtu'l-Kur'ân, 809
- 3- Dîvanu Lebîd, s.205
- 4- Menâhîlü'l-Irfân, I, 63
- 5- Kur'ân'da Allâh ve İnsân, 148
- 6- Mufredâtu'l-Kur'ân, 259

İslâm'dan önceki dönemde, bu kelime her hangi bir şeyi anma ve hatırlama mânâsında kullanılmıştır. O dönem şâ'irlerinden 'Antara b. Şeddâd şöyle der. (Kamil):

"لَا تَذْكُرِي مُتَهَرِّجِي وَمَا أَطْعَمَتْ
فَيَكُونُ جِلْدُكَ مِثْلَ جِلْدِ الْجُرْبِ"

Tayımı ve ona yedirdiklerimi ağzına dolayıp durma.

Böyle yaparsan derin uyuzlu devenin derisi gibi olur."(1)

"Zikr" kelimesi Kur'ân'da, bir kaç mânâda daha kullanılmıştır. Bunlar şunlardır:

Kur'ân'ın kendisi mânâsında, "إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ", Kur'an'ı biz indirdik."(Hicr, 9)

Kur'ân'ın sıfatı mânâsında, "وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ", "O şanlı şerefli Kur'ân'a yemin ederim ki,"(Sad, 2)

Allah'ı anma ve hatırlama mânâsında, "فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ", Öyle ise siz beni anın, ben de sizi anayım.(Bakara, 152)

SONUÇ

Kur`ân`daki ıstılâhları incelemeye çalıştığım bu araştırmada, ulaştığım bazı neticeleri kısaca özetlemek istiyorum:

Hiç şüphesiz Kur`ân Araplar`ın konuştuğu dil geleneklerine göre indirilmiştir. Kur`ân`ın geldiği dönemle, kendisinden önceki dönem arasında fazla bir zaman farkı bulunmamasına rağmen; Kur`ân Arapça olan bir çok kelimeye, Araplar`ın bilmediği ve hemen anlayamadığı mânâlar kazandırmıştır.

Kur`ân`da ıstılâh adı verdiğimiz kelimeleri dört ana gruba ayırmamız mümkündür.

1- Câhiliyyeden farklı olarak, Kur`ân`la yeni mânâ kazanan terimler. Şeri`a, Resûl, Şalât, Şıyâm gibi.

2- İslam`dan önce sınırlı bir mânâda kullanılırken, İslâmle daha değişik bir kullanım sahasına intikal eden kelimeler. Fısk, Nifak, Kafir, Muşrik gibi.

3- Cahiliyyede kullanılan mânâyı uygun olarak, Kur`ân`da kullanılan, Rabb, Hac, Melek gibi

4- Mecaz yoluyla anlam değişikliğine uğrayan kavramlar, Tesbih, Mağfiret, Cennet gibi kavramlar.

Bu çalışma konusunda ilk olarak yapılmış bir çalışmadır. İlk olmanın da bazı zorlukları ve eksiklikleri vardır. İleride bu eksiklikleri tamamlayan yönde çalışmaların yapılmasını umuyor hayırlı olmasını diliyorum.

T. G.

Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi